

วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๑๒๒ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๕

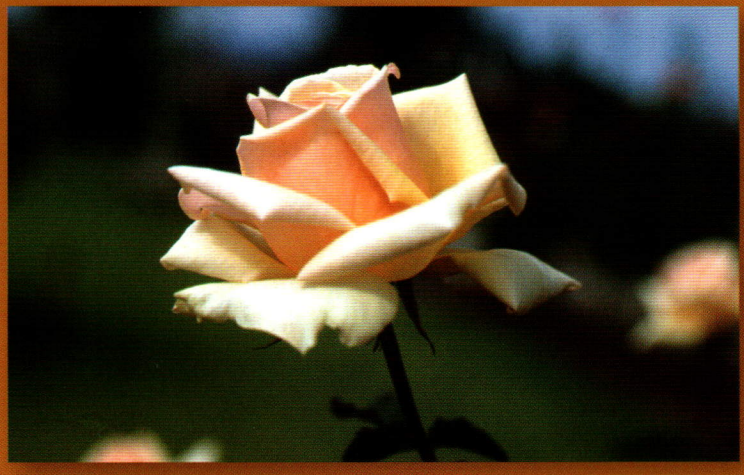

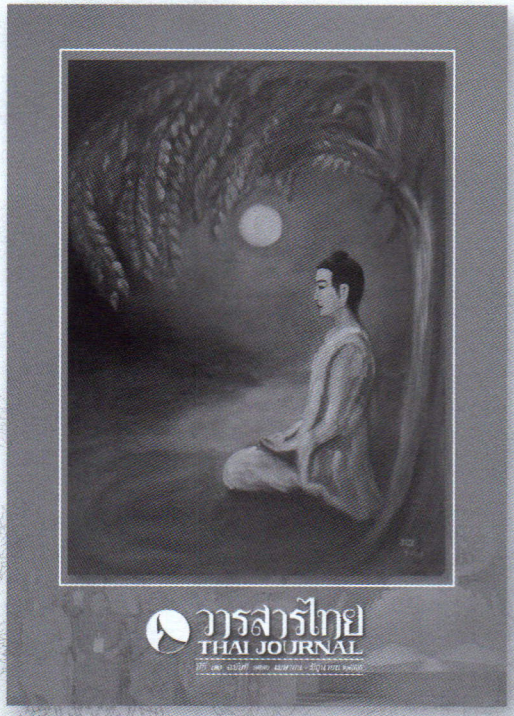

จิตรกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
(ภาพพระราชทาน)

วารสารไทย เป็นวารสารเพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ รณรงค์ ปลูกฝัง และให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานวารสารไทย
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
ทำเนียบรัฐบาล เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐-๒๖๒๙-๙๔๘๑, ๐-๒๖๒๙-๙๔๘๓
โทรสาร ๐-๒๒๘๒-๕๓๒๒
อ่านย้อนหลังได้ที่
www.identity.opm.go.th

ห้ามจำหน่าย
เผยแพร่เพื่อเป็นอภินันทนาการแก่ประชาชนทั่วไป
จากสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

พิมพ์ที่
บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด
๓๐๗ ซอยลาดพร้าว ๘๗ ถนนลาดพร้าว
กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทร. ๐-๒๙๖๖-๑๖๐๐-๖
โทรสาร. ๐-๒๕๓๙-๒๕๑๒
email: darnsuta@truemail.co.th
website: darnsuthapress.com

วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๑๒๒ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๕
หมายเลขสากลประจำวารสาร ISSN 0125 572X

คณะอนุกรรมการจัดทำวารสารไทย

อนุกรรมการที่ปรึกษา	นายวิจิตร	อาวะกุล
อนุกรรมการที่ปรึกษา	นายเย็นใจ	เลาหวณิช
ประธานอนุกรรมการ	พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์	เกษมศรี
รองประธานอนุกรรมการ	คุณหญิงคณิตา	เลขะกุล
รองประธานอนุกรรมการ	นางสาวทรงสรรค์	นิลกำแหง
อนุกรรมการ	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (นายสุรินทร์ เงินรูปงาม)	
อนุกรรมการ	นางสาวฉวีงาม	มาเจริญ
อนุกรรมการ	นางสาวนัยนา	แย้มสาขา
อนุกรรมการ	นายรัตนาวุธ	วัชโรทัย
อนุกรรมการ	นางลินดา	อิศรางกูร ณ อยุธยา
อนุกรรมการ	นายสมหมาย	จันทร์เรือง
อนุกรรมการ	ผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะคราวประชุม (ครั้งละไม่เกิน ๒ คน)	
อนุกรรมการและเลขานุการ	นางสุณี	กระจ่างวุฒิชัย
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นางอัจฉรา	แสงภัทรเนตร
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นายจักรกฤษณ์	มณีปิตะสุต
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	นางสายใจ	แจ่มจิราวรรณ

คณะบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา

ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	(ศาสตราจารย์พิเศษธงทอง จันทรางศุ)
หัวหน้าผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี	(นายระพีพันธุ์ สริวัฒน์)
ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	(นายสุรินทร์ เงินรูปงาม)

บรรณาธิการ

นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางลินดา	อิศรางกูร ณ อยุธยา	นางสุณี	กระจ่างวุฒิชัย
นางสายใจ	แจ่มจิราวรรณ		

กองบรรณาธิการ

นางกนิษฐา	กิตติสถาพร	นางจันทนี	หาทรัพย์
นางสุรีพร	เกียรตินาวิน	นายเมธี	เผื่อนทอง
นายประยุทธ	ปัญญาศิริ	นายนพพร	บุญแก้ว
นางสุมาลี	เกตุแก้ว	นางสาวมัทวรรณ	นครไทย
นางอัจฉรา	แสงภัทรเนตร	นายจักรกฤษณ์	มณีปิตะสุต
นายกิตติ	เฉลิมนิมิตกุล	นางสาวจิราภา	เบญจาทิกูล

ศิลปกรรม

นายปรีชา	ฉัตระเนตร
นางสาวเยาวภา	ทิมประทุม

สารบัญ

ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๑๒๒ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๕

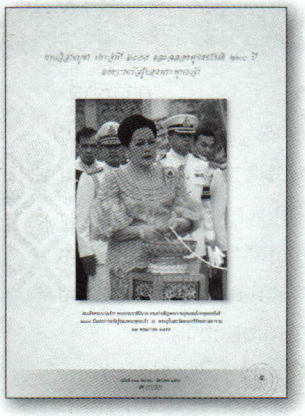

๓ บทบรรณาธิการ

๔ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประทานพระโอวาท วันวิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๕๕ และฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๕ ภาพชุดงานวิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๕๕ และฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒๙ พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ ของพระพุทธเจ้า
ผศ.ดร.สมหมาย จันทร์เรือง

๓๗ พระศรีมหาโพธิ
ดร.วีระชัย ณ นคร

๔๒ กุหลาบ – ราชินีแห่งบุปผชาติ
คุณหญิงคณิตา เลขะกุล

๕๔ ศัพท์โบราณ
ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร

๖๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-ราชานุภาพกับบันทึกความทรงจำ
ฉวีงาม มาเจริญ

๖๘ "รามาธิบดี" ทำไมต้อง "ศรีสินทร" ร่องรอยพระนามกษัตริย์ "สุพรรณภูมิ" ที่ถูกลืม
ผศ. ดร.ศานติ ภักดีคำ

๗๓ ฟัง พูด เขียน และอ่านภาษาไทย
ดร.นิตยา กาญจนะวรรณ

๗๙ ๑๕๐ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงสรรค์ นิลกำแหง

๙๐ **คำไทย-คำเทศ**
- ราชาศัพท์ใกล้ตัว

๙๒ **ธรรมะคือคุณากร**
ทุกวันแห่งความรัก
วิจิตร อาวะกุล

๙๓ **ปกิณกะไทย** *บุคคล ข่าวสาร ภาษา หนังสือ*
- บุคคล หน่วยงาน และโครงการดีเด่นของชาติ รับพระราชทานรางวัลเกียรติคุณ และเข็มเชิดชูเกียรติ

๙๖ - ปฏิทินกิจกรรมเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ เดือนเมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๕

บทบรรณาธิการ

ภาพปกวารสารไทยฉบับนี้ คงสะดุดตาท่านผู้อ่านไม่น้อย ด้วยเป็นภาพจิตรกรรมฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ ซึ่งวารสารไทยขอพระราชทานอัญเชิญมาพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสการเฉลิมฉลอง**พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า** ที่มิใช่เป็นเพียงเหตุการณ์สำคัญในพระพุทธศาสนา หากยังเป็นวาระประวัติศาสตร์ที่พุทธศาสนิกชนชาวไทย และพุทธศาสนิกชนทั่วโลกจักได้ร่วมเฉลิมฉลองในช่วงชีวิตของตน นอกจากภาพชุดสี่สีและบทความพิเศษเกี่ยวกับพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแล้ว ในวาระครบ ๑๕๐ ปี วันประสูติ และครบ ๕๐ ปี ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นักปกครอง นักการศึกษา และนักประวัติศาสตร์สำคัญของไทย ทรงได้รับการเชิดชูพระเกียรติคุณจากองค์การยูเนสโกให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก ที่เป็นชาวไทยพระองค์แรก วารสารไทยมีบทความต่างมุมมอง ๒ เรื่อง จากบันทึกความทรงจำของพระองค์ท่านเอง และจากพระเกียรติคุณที่ปรากฏในพระสุพรรณบัฏ ครั้งเฉลิมพระยศเป็นสมเด็จกรมพระยา ส่วนผู้สนใจภาษาไทย วารสารไทยฉบับนี้มีทั้งบทความเกี่ยวกับศัพท์โบราณ ศัพท์ประวัติศาสตร์ และภาษาศาสตร์ใกล้ตัว พิเศษสุดสำหรับคนรักดอกไม้ คือบทความของคุณหญิงคณิตา เลขะกุล ที่เคยเขียนเรื่องดอกบัวให้วารสารไทย ฉบับนี้ท่านเขียนเรื่อง “กุหลาบ” ที่ฝากแฝงกลิ่นหอมไว้ในทุกบรรทัด

ทรงสรรค์ นิลกำแหง
บรรณาธิการ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ประทานพระโอวาทวันวิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๕๕
และฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

วันวิสาขบูชา อันเป็นอภิลักขิตกาลสำคัญ ในพระพุทธศาสนาได้เวียนมาถึงอีกวาระหนึ่ง ซึ่งในปีนี้ตรงกับวันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ และสำหรับในปีนี้ นับเป็นอภิลักขิตกาลพิเศษ คือเป็นปีที่ครบ ๒๖ พุทธศตวรรษ หรือ ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือ ๒๖๐๐ ปีแห่งการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อกล่าวโดยย่นย่อก็คือสอนให้รู้ถึงความจริงของชีวิต คือเรื่องทุกข์ อันเป็นธรรมชาติของชีวิต เมื่อกล่าวโดยหลักกว้างๆ ก็คือ สอนให้เว้นชั่ว ทำดี ทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ และเมื่อกล่าวโดยหลักปฏิบัติก็คือ สอนให้ปฏิบัติในศีล ให้ปฏิบัติในสมาธิ ให้ปฏิบัติในปัญญา ทั้งนี้ก็เพื่อผล คือประโยชน์สุขของพหูชน หรือเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกทั้งมวล

ฉะนั้น เนื่องในอภิลักขิตกาลครบ ๒๖ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งได้มีการจัดการเฉลิมฉลองกันทั่วไป จึงใคร่ขอเชิญชวนให้ชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้รำลึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ที่ได้ทรงพระกรุณาสั่งสอนไว้ดังกล่าวข้างต้น น้อมนำเข้ามาศึกษาและปฏิบัติอย่างจริง พร้อมทั้งแนะนำเผยแผ่ไปยังชาวโลกให้กว้างขวางยิ่งๆ ขึ้น เพื่อศานติสุขของมวลมนุษยชาติตลอดไป ก็จะได้ชื่อว่าได้ร่วมกันเฉลิมฉลอง ๒๖ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและบุญกุศล อำนวยให้ทุกท่านเจริญด้วยสุขศิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลตลอดไป โดยทั่วกัน

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
วัดบวรนิเวศวิหาร
ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

งานวิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๕๕ และฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเททองหล่อพระพุทธปฏิมา และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราช-ดำเนินไปในงานวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก และฉลอง พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ มณฑล พิธีท้องสนามหลวง ๔ มิถุนายน ๒๕๕๕

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราช-กุมาร เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายา และพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทีปังกรรัศมีโชติ ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๔ มิถุนายน ๒๕๕๕

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก และฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และทรงเททองหล่อพระหทัยของพระพุทธเจ้าปางตรัสรู้ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๔ มิถุนายน ๒๕๕๕

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ไปทรงเปิดงานเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและการสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ เรื่อง พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลหมู่มนุษยชาติ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ เสด็จไปทรงเททอง หล่อพระพุทธชยันตี ในงานสัปดาห์ส่งเสริม พระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวิสาขบูชา โลก ประจำปี ๒๕๕๕ ฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ มณฑล พิธีท้องสนามหลวง ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๕

การสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ เรื่อง พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลหมู่มนุษยชาติ ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร ๓๑ พฤษภาคม – ๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมสัมมนา

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ) วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร กล่าวสัมโมทนียกถา

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี กล่าวสุนทรพจน์

BUDDHAJAYANTI
2600 YEARS OF BUDDHA'S ENLIGHTENMENT

BUDDHAJAYANTI
2600 YEARS OF BUDDHA'S ENLIGHTENMENT
UNCC, BANGKOK THAILAND
31 May - 02 June 2012

การตักบาตรและเวียนเทียนในวันวิสาขบูชา และฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ๔ มิถุนายน ๒๕๕๕ ของพุทธศาสนิกชนชาวไทย

ตักบาตร
พระ
๑๑,๑๑๑
รูป
ร.สมุทรปราการ

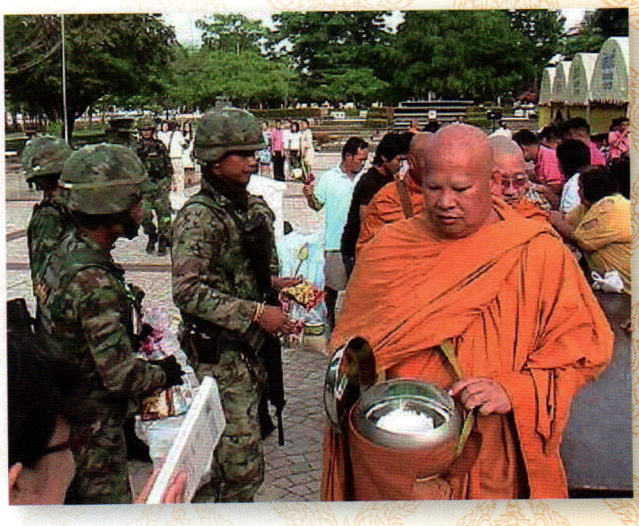

พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า กับสังเวชนียสถานในอินเดียและเนปาล

เสาพระเจ้าอโศกมหาราช
เครื่องหมายสถานที่ประสูติ
ณ ลุมพินีวัน เนปาล

รอยพระพุทธบาทหินสลักในมหามายาเทวีวิหาร
ณ ลุมพินีวัน เนปาล

สระสรงสนานและมหามายาเทวีวิหาร ณ ลุมพินีวัน เนปาล

ต้นพระศรีมหาโพธิ ณ ลุมพินีวัน เนปาล

พระมหาโพธิเจดีย์ สถานที่ตรัสรู้
ณ พุทธคยา อินเดีย
(ดร. วีระชัย ณ นคร ถ่ายภาพ)

พระพุทธเมตตา ประดิษฐานในพระมหาโพธิเจดีย์
ณ พุทธคยา อินเดีย

ต้นพระศรีมหาโพธิ สถานที่ตรัสรู้
ณ พุทธคยา อินเดีย
(ดร. วีระชัย ณ นคร ถ่ายภาพ)

พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ ณ พุทธคยา อินเดีย

ธัมเมกขสถูป สถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ ณ เมืองราชคฤห์ อินเดีย

พระคันธกุฎีบนยอดเขาคิชฌกูฏ สถานที่ประทับ ณ เมืองราชคฤห์ อินเดีย

ปาวาลเจดีย์ สถานที่พระพุทธเจ้าทรงปลงสังขาร ณ เมืองเวสาลี อินเดีย

จุนทสถูป สร้างบนที่ตั้งบ้านของนายจุนทะ
ซึ่งพระพุทธเจ้าเสวยพระกระยาหาร
มื้อสุดท้ายก่อนปรินิพพาน
ณ เมืองเวสาลี อินเดีย

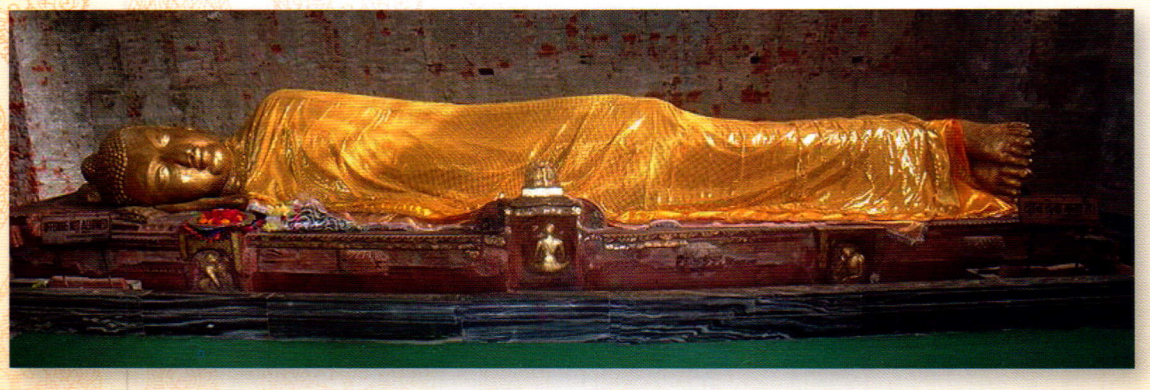

พระพุทธรูปปางมหาปรินิพพาน
ในมหาปรินิพพานวิหาร ศิลปะมถุรา
มีอายุกว่า ๑๕๐๐ ปี

มหาปรินิพพานวิหารและพระสถูป
ในสาลวโนทยาน
ณ เมืองกุสินารา อินเดีย

สถานที่ประดิษฐานพระพุทธสรีระเป็นเวลา ๗ วัน ก่อนอัญเชิญไปถวายพระเพลิง ณ เมืองกุสินารา อินเดีย

มกุฏพันธนเจดีย์ สถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ เมืองกุสินารา อินเดีย

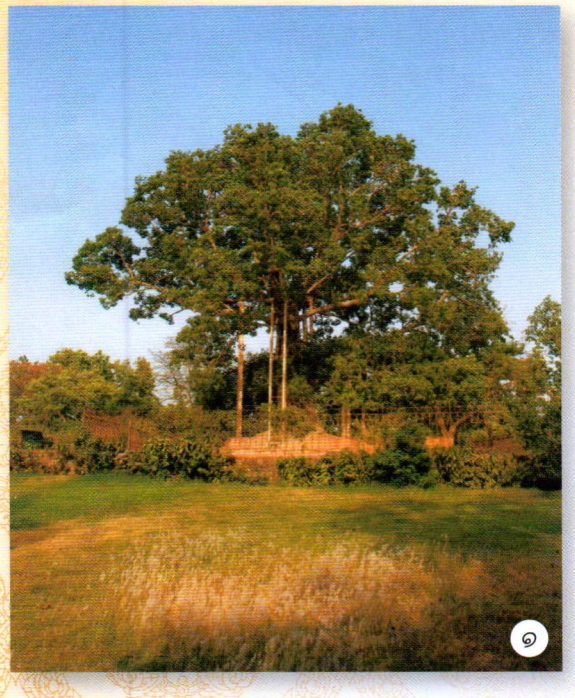

๑. อานันทโพธิ ณ วัดเชตวันวิหาร เมืองสาวัตถี เป็นต้นเดิมที่มีอายุกว่า ๒๕๐๐ ปี

๒. พระศรีมหาโพธิลังกา ที่พระนางสังฆมิตตาเถรี พระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้นำกิ่งของพระศรีมหาโพธิ ต้นแรกจากพุทธคยา ประเทศอินเดีย ไปถวายพระเจ้าเทวานปิยติสส ที่ศรีลังกา และได้ปลูกไว้ที่มหาเมฆวันอุทยาน เมืองอนุราธปุระ ปัจจุบันมีอายุประมาณ ๒๓๐๐ ปี

๓. พระศรีมหาโพธิลังกา ที่เมืองอนุราธปุระ ปัจจุบัน โคนต้นใหญ่ได้ผุพังลงมาก แต่มีต้นใหม่ที่แตกขึ้นมาจากต้นเดิมเป็นต้นหลักแทน กิ่งแก่ด้านบนของต้นเก่าก็ได้มีการดูแลช่วยค้ำจุนไว้เป็นอย่างดี

(ดร. วีระชัย ณ นคร ถ่ายภาพ)

๑

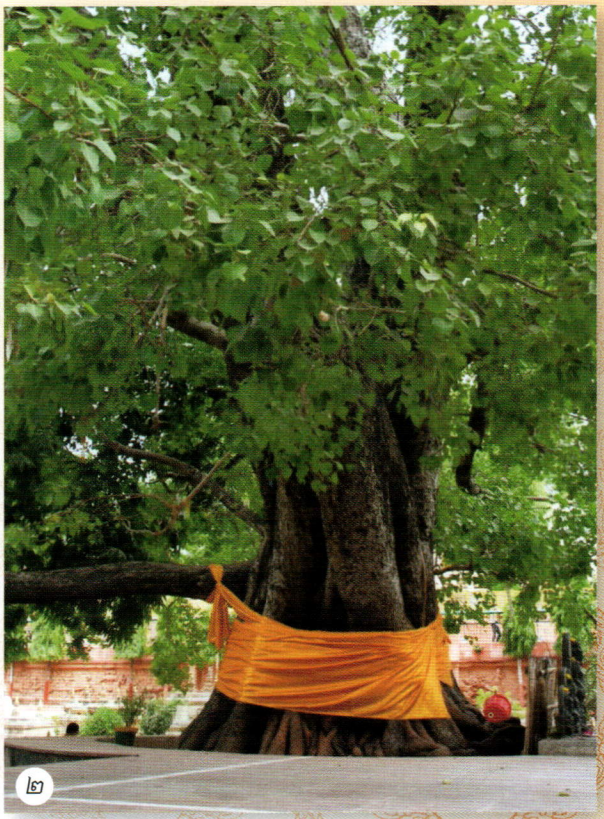

๒

๓

๑. พระศรีมหาโพธิ ณ มหาเจดีย์พุทธคยา

๒. พระศรีมหาโพธิ ณ มหาเจดีย์พุทธคยา อีกต้นหนึ่ง ที่เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิง-แฮม ได้บันทึกการปลูกไว้เป็นต้นสำรองของต้นพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๔ ซึ่งก็เป็นต้นกล้าที่ได้มาจากพระศรีมหาโพธิ รุ่นที่ ๓ เช่นกัน

๓. พระศรีมหาโพธิจากประเทศอินเดีย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปลูกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ณ สวนหลวง ร. ๙ กรุงเทพฯ

(ดร. วีระชัย ณ นคร ถ่ายภาพ)

พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

*ผศ.ดร.สมหมาย จันทร์เรือง**

ความนำ

พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นการเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่กิจกรรมหนึ่งในวันวิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๕๕ ซึ่งตรงกับวันจันทร์ ที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ มีสาระสำคัญและความเป็นมาดังนี้

ความหมายของวันวิสาขบูชา *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน* ให้ความหมายไว้ ๒ นัย ได้แก่

๑. ชื่อเดือนที่ ๖ แห่งจันทรคติ ตกราวเดือนพฤษภาคม ถ้าในปีอธิกมาสจะตกราวเดือนมิถุนายน

๒. การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ ซึ่งเป็นวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โบราณใช้ว่า "วิศาขบูชา"

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ โดยพระธรรมปิฎก (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมาย วิศาขบูชา หมายความถึง การบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ เพื่อรำลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า เนื่องในวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระองค์

จากความหมายที่พิจารณาให้คำศัพท์ *"วิสาข-ปุรณมีบูชา"* แปลว่าการบูชาพระพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (คือเดือน ๖) ตรงกับวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ประมาณเดือนพฤษภาคม ถ้าเป็นปีอธิกมาส คือ มีเดือน ๘ สองครั้ง วันวิสาขบูชาจะเลื่อนไปเป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ กลางเดือน ๗ หรือประมาณเดือนมิถุนายน

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) รัฐบาลประเทศศรีลังกาได้ประกาศไปทั่วโลก ให้วันวิสาขบูชาเป็นวันพระพุทธเจ้า และวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ สหประชาชาติประกาศรับรองให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก

วันวิสาขบูชาในประเทศไทยเริ่มมีมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะได้รับแบบอย่างมาจากลังกา ประมาณ พ.ศ. ๔๒๐ เมื่อพระเจ้าภาติกราชกษัตริย์แห่งลังกาได้ประกอบพิธีวิสาขบูชาอย่างมโหฬารเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา จากการที่ไทยกับลังกามีความสัมพันธ์กันด้านพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด จึงเชื่อว่าได้นำการประกอบพิธีวิสาขบูชามาปฏิบัติในประเทศไทยด้วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการประกอบพิธีวิสาขบูชา จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้รื้อฟื้นการประกอบพิธีวันวิสาขบูชาขึ้นใหม่และถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน *(สมหมาย จันทร์เรือง, ๒๕๕๑ : ๗๒ - ๗๕)*

ความหมายของพุทธชยันตี

หมายถึงการเฉลิมฉลองของชาวพุทธในชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีเหนือกิเลสและมารทั้งปวงด้วยพระองค์เอง จนบรรลุเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ชัยชนะในที่นี้คือ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเมื่อ ๒,๖๐๐ ปี ที่ผ่านมา หรือเมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้น หรือเป็นชัยชนะของชาวพุทธที่ผ่านมาแล้วถึง ๒๖ พุทธศตวรรษ โดยนับจากปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ-

* *ผู้ช่วยอธิการบดี และคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม*

ปรินิพพานเป็นเวลา ๒๕๕๕ ปี และนับปีที่ตรัสรู้ย้อนหลังไปอีก ๔๕ ปี รวมเวลาจากตรัสรู้ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๕) ครบ ๒๖๐๐ ปี

ดังข้อเขียนของนักวิชาการท่านหนึ่ง *(วิษณุ เครืองาม, ๒๕๕๕ : ๓)* ได้อธิบายไว้ว่า

"พุทธชยันตี แปลว่าการฉลองชัยชนะคล้ายๆ คองแกรทจูเลชั่นอย่างที่เวลาพระให้พรก็เรียกว่า ชยันโต เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ พระเจ้าลิไทแห่งสุโขทัยก็เคยให้ทำพุทธชยันตี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ พวกพุทธในจีน ญี่ปุ่น ทิเบต ถือว่าศาสนาพุทธอยู่มาครบครึ่งหนึ่งของระยะเวลา ๕๐๐๐ ปี ตามความเชื่อฝ่ายมหายานที่ว่าเป็นอายุขัยของศาสนาก็มีการเฉลิมฉลองใหญ่เรียกว่าพุทธชยันตีกันไปทั่วโลกคราวหนึ่งแล้ว แต่ไทยเรานับถือเถรวาทเลี่ยงไปเรียกว่าฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ไม่อยากเรียกว่ากึ่งพุทธกาลแบบจีนญี่ปุ่นเพราะฟังไม่เป็นมงคล

มาคราวนี้เป็นการฉลองปีที่ ๒๖๐๐ ของการตรัสรู้ วิธีนับคือพระสมณโคดมตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ ริมแม่น้ำเนรัญชรา หมู่บ้านอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อน พ.ศ. ๔๕ ปี ซึ่งแขกเรียกว่าวิสาขมาส วันนั้นเป็นวันที่ศาสนาพุทธอุบัติขึ้นด้วยเพราะมีพระพุทธเจ้า มีพระธรรมคำสอน แต่ยังไม่มีพระสงฆ์ หลังจากนั้นอีก ๒ เดือนในปีเดียวกันก็ได้พระสงฆ์ชุดแรก ๕ รูป ครบพระรัตนตรัย และเสด็จไปประกาศพระศาสนาในแคว้นต่าง ๆ รวมเวลา ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันนี้จึงเรียกว่าวันวิสาขบูชา หรือไพสาขบูชามาแต่โบราณ แขกและฝรั่งเรียกว่า "เวสักข์" (Vesak) แปลว่าเดือน ๖

ชาวพุทธนับเวลาหลังปรินิพพานเป็นพุทธศักราช ๑ ซึ่งผ่านพ้นมาถึงบัดนี้ ๒๕๕๕ ปี ดังที่เราอยู่ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ ถ้าถามว่าแล้วศาสนาพุทธเกิดเมื่อใด ก็ตอบว่านับแต่ตรัสรู้เมื่อ ๔๕ ปีก่อนปรินิพพาน เอา ๔๕ บวก ๒๕๕๕ กลายเป็น ๒๖๐๐ ดังนั้นปีนี้จึงครบ ๒๖๐๐ ปี ของศาสนาพุทธ"

สถานที่สำคัญของพุทธชยันตี

คือสถานที่ตรัสรู้ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า **"พุทธคยา"** (Boodh Gaya, หรือ Mahabodhi Temple) *(กรมการศาสนา, ๒๕๕๕ : ๒)*

พุทธคยา คือ คำเรียกกลุ่มพุทธสถานสำคัญในอำเภอคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญที่สุด ๑ ใน ๔ แห่งของพระพุทธศาสนา เป็นที่ตั้ง**สถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอีกชื่อหนึ่งว่า วัดมหาโพธิ** อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการร่วมชาวพุทธและชาวฮินดู พุทธคยาปัจจุบันตั้งอยู่ด้านตะวันตกของแม่น้ำเนรัญชรา ไกลจากฝั่งแม่น้ำประมาณ ๓๕๐ เมตร พุทธคยามีสัญลักษณ์ที่สำคัญ คือ องค์เจดีย์สี่เหลี่ยมที่สูงใหญ่ โดยสูงถึง ๕๑ เมตร ฐานวัดโดยรอบได้ ๑๒๑.๒๙ เมตร ล้อมรอบด้วยโบราณวัตถุ โบราณสถานสำคัญ เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ พระแท่นวัชรอาสน์ ที่ประทับตรัสรู้ อนิมิสสเจดีย์ เป็นต้น สำหรับชาวพุทธ พุทธคยา นับเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางที่สำคัญที่สุดของนักแสวงบุญชาวพุทธทั่วโลกที่ต้องการมาสักการะสังเวชนียสถานสำคัญ ๑ ใน ๔ แห่งของพระพุทธศาสนา ใน พ.ศ. ๒๕๔๕

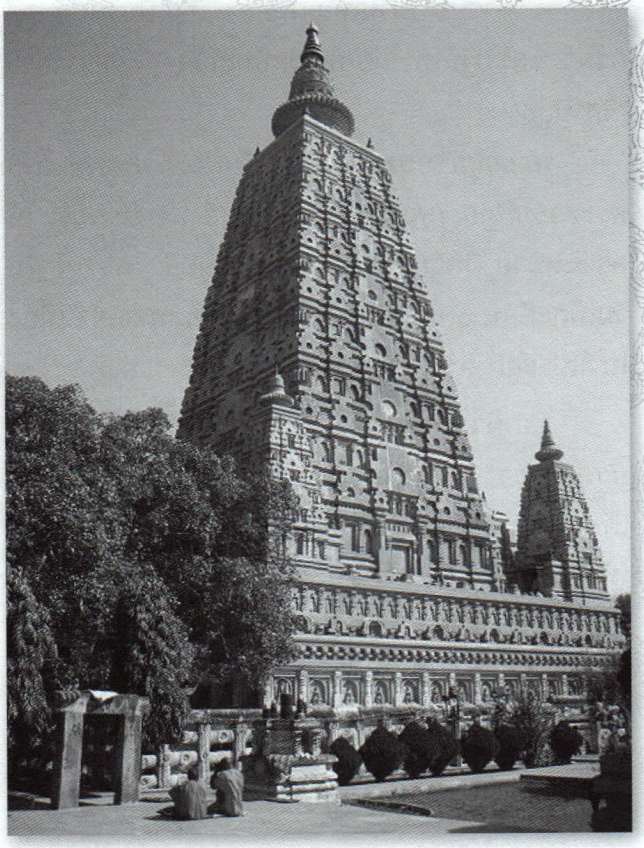

พุทธคยา

วัดมหาโพธิ (พุทธคยา) สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกประเภทมรดกทางวัฒนธรรม จากองค์การยูเนสโก

ต้นพระศรีมหาโพธิ สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธองค์ อยู่ติดกับองค์พระเจดีย์เป็นศรีสง่าแก่โพธิมณฑล มีแท่นวัชรอาสน์คั่นกลาง ต้นปัจจุบันเป็นต้นที่ ๔ ปัจจุบันต้นโพธิ์มีอายุ ๑๓๓ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๕) ขนาดใหญ่ ๓ คนโอบ สูง ๘๐ เมตร แผ่กิ่งก้านสาขาเป็นร่มโพธิ์ของชาวพุทธ ขณะนี้รัฐบาลอินเดียได้ดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพื่อให้ต้นโพธิ์มีอายุยืนยาวที่สุด

พระแท่นวัชรอาสน์ คือ ที่ประทับนั่งตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า สร้างด้วยวัสดุหินทรายเป็นรูปหัวเพชร สี่เหลี่ยม กว้าง ๔ ฟุต ๑๐ นิ้ว ยาว ๗ ฟุต ๖ นิ้ว หนา ๕.๕ นิ้ว ตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐฉาบปูน สูงจากพื้น ๓ ฟุต ด้านบนพื้นผิวแกะสลักเป็นศิลปะเหมือนกับหัวแหวนเพชรและมีเพชรซีกประดับอยู่โดยรอบเรือนแหวน ด้านข้างแต่ละด้านแกะสลักเป็นรูปดอกบัว รูปพญาหงส์ และรูปดอกบัวมณฑารพ ปัจจุบันมีอายุ ๒,๓๐๐ ปีเศษ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างพระแท่นจำลองขึ้นทับพระแท่นเดิม เพื่อยืนยันว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ณ จุดนี้

พระพุทธเมตตา พระประธานในพระเจดีย์มหาโพธิ สร้างด้วยหินแกรนิตสีดำในสมัยปาละมีอายุกว่า ๑,๔๐๐ ปีเศษ ด้วยพระพักตร์ที่แสดงออกด้วยเมตตากรุณาอันเปี่ยมล้น ชาวพุทธทั่วโลกจึงต่างกันพากันเบียดเสียดเพื่อเข้าไปกราบไหว้บูชา

ต้นพระศรีมหาโพธิ

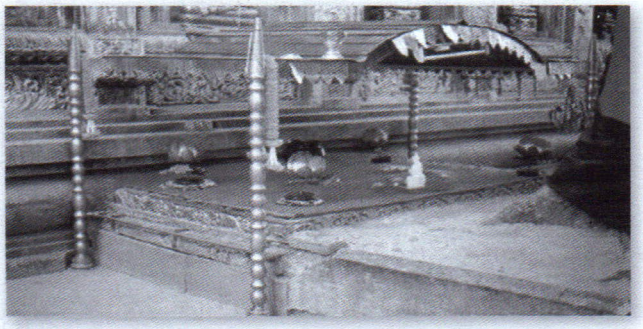

พระแท่นวัชรอาสน์

พระพุทธเมตตา

ความเป็นมาของวันเฉลิมฉลองพุทธชยันตี

จากการที่ประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพหรือศูนย์กลางจัดงานวันวิสาขบูชาโลกตลอดทศวรรษที่ผ่านมา จึงได้เกิดแนวคิดจัดงานเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยส่วนของภาครัฐได้พิจารณาแล้วเห็นว่า วันวิสาขบูชา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ เป็นอภิลักขิตกาลที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ครบ ๒๖๐๐ ปี ซึ่งเป็นโอกาสที่ก่อให้เกิดพลังศรัทธาและนำความปลื้มปีติมาสู่พุทธศาสนิกชนทั่วโลก โดยประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาต่างกำหนดให้มีการจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองถวายเป็นพุทธบูชาในวาระนี้อย่างยิ่งใหญ่ เรียกว่า **“งานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของ**

พระพุทธเจ้า" ทั้งนี้ ในส่วนของประเทศไทยซึ่งเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก คณะสงฆ์ไทย โดยมหาเถรสมาคม ได้มีมติเห็นชอบให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเสนอต่อรัฐบาลพิจารณารับเป็นเจ้าภาพในการจัดงานดังกล่าว รัฐบาลจึงเห็นสมควรจัดงานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และดำเนินโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และสืบสานพระพุทธศาสนา โดยการบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้น เพื่อให้การจัดงานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นไปด้วยความเรียบร้อย นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี จึงมีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๖๐/๒๕๕๕ แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๑๑(๖) ให้ชื่อว่า**คณะกรรมการจัดงานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า** มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. กำหนดนโยบายและแนวทางการจัดงานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒. พิจารณาให้ความเห็นชอบแผนงาน โครงการ และกิจกรรมการจัดงานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๓. ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนแผนงาน โครงการ และกิจกรรมการจัด

ความหมายตราสัญลักษณ์งานพุทธชยันตี

ใบโพธิ์

หมายถึง การตรัสรู้สัจธรรมความจริงของพระพุทธเจ้า

ธรรมจักรกลางผืนธงมี ๑๒ ซี่

หมายถึง หลักธรรมคำสั่งสอนครั้งแรกของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค

มีการหมุนวน ๓ รอบ

(รอบที่ ๑ – สัจญาณ) ซึ่งควรทำความรู้ความเข้าใจ

(รอบที่ ๒ – กิจญาณ) แล้วลงมือปฏิบัติ

(รอบที่ ๓ – กตญาณ) เพื่อการได้รับผลแห่งการปฏิบัติ

รวมเป็นอาการ ๑๒

ผืนธงฉัพพรรณรังสีรองธรรมจักร

หมายถึง แถบสี ๖ สี แห่งพระพุทธองค์ที่ปรากฏขึ้นเมื่อทรงตรัสรู้แล้ว ประกอบด้วยสีขาว เหลือง แดง เขียว ชมพู และ เลื่อมพราย

สีเขียวแห่งใบโพธิ์

หมายถึง ความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งพระธรรมคำสอน

กนกลายไทยชูช่อฟ้า

หมายถึง ผืนแผ่นดินไทยที่รุ่งเรืองด้วยอารยธรรมโดยชนชาติไทยที่ได้น้อมรับปฏิบัติ เผยแผ่และเชิดชูพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติอยู่คู่ผืนแผ่นดินไทยชั่วกัลปาวสาน

พุทธชยันตี

หมายถึง การเฉลิมฉลองของชาวพุทธในชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่มีเหนือกิเลสและมารทั้งปวงด้วยพระองค์เอง จนบรรลุเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สารนายกรัฐมนตรี

ในโอกาสงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวันวิสาขบูชา ประจำปี ๒๕๕๕

วันวิสาขบูชาตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันสำคัญของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก ด้วยเป็นวันที่บังเกิดเหตุการณ์สำคัญ ๓ เหตุการณ์ คือ วันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมที่ทรงแสดงไว้เป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดสันติสุขแก่ชาวโลกมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และองค์การสหประชาชาติได้ยกย่องให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก

พุทธศักราช ๒๕๕๕ เป็นปีที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ครบ ๒๖๐๐ ปี ในฐานะที่ประเทศไทยได้รับการยอมรับจากทั่วโลกให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก รัฐบาลจึงเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า “งานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า” และเพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่อพระพุทธศาสนา จึงขอเชิญชวนทุกภาคส่วนของสังคมร่วมกันจัดงานเฉลิมฉลองในโอกาสดังกล่าว โดยพร้อมเพรียงกันทั่วประเทศ เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เนื่องในโอกาสวันวิสาขบูชา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ รัฐบาลขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนได้ร่วมกันเทิดทูนรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่ชาติไทยและคู่โลก พร้อมน้อมนำหลักธรรมคำสอนอันงดงามไปประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างสันติภาพและเมตตาธรรมให้บังเกิดขึ้นในสังคมอย่างยั่งยืนสืบไป

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)
นายกรัฐมนตรี

งานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป็นไปตามเป้าหมาย

๔. แต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงาน เพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่คณะกรรมการฯ มอบหมายตามความจำเป็นและเหมาะสม

๕. ดำเนินการอื่นตามที่นายกรัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

นอกจากนี้ได้มีการกำหนดตราสัญลักษณ์งานพุทธชยันตี

พิธีเปิดการสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ เรื่อง พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลหมู่มนุษยชาติ ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร

กิจกรรมฉลองพุทธชยันตี

จัดขึ้นหลายหน่วยงานและหลายกิจกรรม ได้แก่ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จัดกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา ฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทั่วประเทศ ดังนี้ *(กรมการศาสนา, ๒๕๕๕ : ๒๑-๒๗)*

๑. การจัดสวดมนต์ข้ามปี เป็นอุบายฝึกจิตและฝึกสมาธิภาวนาได้เป็นอย่างดี กรมการศาสนาได้จัดขึ้นในวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๕๕ ก่อนวันวิสาขบูชา ๑ วัน โดยการสวดมนต์ข้ามคืนจนถึงรุ่งเช้าวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๕ อันเป็นวันวิสาขบูชาเพื่อต้อนรับวันครบพุทธศตวรรษที่ ๒๖ อันเป็นการสร้างชีวิตใหม่ที่เป็นมงคล

๒. การเข้าวัดปฏิบัติธรรมทุกวันพระ เป็นประเพณีนิยมของพุทธบริษัทที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เพราะการฟังพระธรรมเทศนาตามกาลที่กำหนดไว้เป็นประจำย่อมก่อให้เกิดสติปัญญาและสิริมงคลแก่ผู้ฟัง กิจกรรมนี้สามารถจัดได้ทุกชุมชนเพื่อร่วมฉลองพุทธชยันตี

๓. การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ เป็นกิจกรรมในพระพุทธศาสนาและเป็นประเพณีที่นับถือปฏิบัติกันตลอดมา เพื่อปฏิญาณตนว่ายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา และจะยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตให้ถูกต้อง การปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะไม่จำเป็นต้องทำเฉพาะครั้งเดียว อาจทำซ้ำๆ ตามกำลังแห่งศรัทธาและความเลื่อมใสก็ได้

๔. การประดับธงสัญลักษณ์พุทธชยันตี ที่เป็นเอกลักษณ์การฉลองในโอกาสที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ครบ ๒๖๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๕๕ โดยให้ทุกภาคส่วนทั้ง

ภาครัฐและเอกชน ได้ร่วมกันประดับธงสัญลักษณ์ตามความเหมาะสม

๕. การจัดสาธยายพระไตรปิฎก (ฉบับภาษาบาลี) เพื่อนำเอาหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติเป็นทางนำความสำเร็จในชีวิต นำทางเพื่อเข้าถึงนิพพาน และนำความรู้ในพระไตรปิฎกไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๖. การจัดธรรมทัศนาจรนมัสการพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญตามวัดต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าการที่ได้สักการะนมัสการพระพุทธรูป พระบรมธาตุหรือพระธาตุเจดีย์ ย่อมได้อานิสงส์มาก หรือได้บุญมาก อันเป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัว ทำให้การดำเนินชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง

๗. การจัดเทศน์มหาชาติ คือ เทศนาเวสสันดรชาดก เป็นบุญพิธีที่นิยมจัดให้มีกันมาแต่โบราณ เป็นมหากุศลที่เตือนบุคคลให้น้อมรำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ สละความเห็นแก่ตัวเพื่อผลประโยชน์ของมวลมนุษยชาติ กิจกรรมนี้ส่วนมากจัดให้มีในวัดจากการร่วมมือของชาวบ้านและชุมชน

๘. การจัดไหว้พระ ๙ วัด เป็นการตระเวนไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดที่มีชื่อเสียงหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ๙ แห่งในจังหวัดต่างๆ เป็นกิจกรรมที่ให้ประชาชนและเยาวชนได้เดินทางไปท่องเที่ยวสักการะสถานที่อันเป็นมงคล ได้มีโอกาสทำบุญและเรียนรู้ถึงคุณค่าของโบราณสถานที่สำคัญของวัดนั้นๆ

๙. การสวดมนต์สะเดาะเคราะห์เสริมสิริมงคลประจำวันเกิด เป็นการสะเดาะเคราะห์ เสริมชะตาชีวิต และเสริมบารมี โดยจะจัดตามวัดใหญ่ๆ เป็นประจำทุกปี ซึ่งมีคติความเชื่อว่า การขอพรเทวดาพระเคราะห์ที่สถิตในดวงชะตาให้มาช่วยปัดเป่าทุกข์ภัย เพื่อบันดาลให้เกิดสวัสดิมงคล มีความเจริญรุ่งเรือง ปราศจากอุปสรรคและภยันตรายทั้งปวง

๑๐.การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัยทำนองสรภัญญะ เป็นการสวดมนต์เพื่อน้อมนำให้มีสมาธิ ศีล และปัญญา ให้ผู้ร่วมกิจกรรมมีจิตใจยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และนำหลักธรรมคำสอนไปประยุกต์กับการใช้ชีวิตประจำวัน เกิดการพัฒนาจิตใจ พัฒนาร่างกาย และพัฒนาสติปัญญา

๑๑.การเข้าปฏิบัติธรรมที่วัด เป็นการนำความร่มเย็นแห่งพระธรรม นำผลแห่งการปฏิบัติธรรมนั้นมาบ่มเพาะในจิตใจ การปฏิบัติธรรมอาจทำได้หลายลักษณะ ที่นิยมกันคือการนั่งในอาการที่สงบ สำรวม โดยมีสถานที่ที่จัดไว้โดยเฉพาะ การปฏิบัติธรรมเป็นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในสิ่งทั้งหลายตามสภาพที่เป็นจริง ถ้าได้ฝึกฝนปฏิบัติธรรมแล้วย่อมดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสติ สมาธิ ปัญญา ทั้งยามหลับและยามตื่น

๑๒. การรณรงค์ให้นักเรียนไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอนทุกวัน ทำได้โดยขอความร่วมมือไปยังโรงเรียนต่างๆ กำหนดให้นักเรียนที่เป็นพุทธศาสนิกชนแสดงตนเป็นพุทธมามกะทั้งโรงเรียน และให้สวดมนต์ก่อนนอนเริ่มตั้งแต่วันวิสาขบูชา ปี ๒๕๕๕ เป็นต้นไป การสวดมนต์นั้นควรทำจิตใจให้สงบและเปล่งเสียงอย่างปกติ

กิจกรรมสำคัญอีกกิจกรรมหนึ่ง คือ **การสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ เรื่อง พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลหมู่มนุษยชาติ** (The Buddha's Enlightenment for the Well-being of Humanity) ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธา และศูนย์ประชุมสหประชาชาติ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ ๓๑ พฤษภาคม – ๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

นอกจากนี้บริษัทไปรษณีย์ไทย จำกัด ได้จัดทำแสตมป์ที่ระลึกพุทธชยันตีออกจำหน่ายเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

ข้อพึงปฏิบัติของชาวพุทธ

ในวาระอันเป็นมงคลเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า บุคคลที่จะเรียกได้ว่าเป็น "ชาวพุทธ" จะต้องมีหลักการและการปฏิบัติต่อไปนี้

หลักชาวพุทธ

หลักการ

๑. ฝึกแล้วคือเลิศมนุษย์ : ข้าฯ มั่นใจว่า มนุษย์จะประเสริฐเลิศสุดแม้กระทั่งเป็นพุทธได้ เพราะฝึกตนด้วยสิกขา คือการศึกษา

๒. ใฝ่พุทธคุณเป็นสรณะ : ข้าฯ จะฝึกตนให้มีปัญญา มีความบริสุทธิ์ และมีเมตตากรุณา ตามอย่างองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓. ถือธรรมะเป็นใหญ่ : ข้าฯ ถือธรรม คือความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นใหญ่ เป็นเกณฑ์ตัดสิน

๔. สร้างสังคมให้เยี่ยงสังฆะ : ข้าฯ จะสร้างสังคมตั้งแต่ในบ้านให้มีสามัคคีเป็นที่มา เกื้อกูลร่วมกันสร้างสรรค์

๕. สำเร็จด้วยกระทำกรรมดี : ข้าฯ จะสร้างความสำเร็จ ด้วยการกระทำที่ดีงามของตน โดยพากเพียรอย่างไม่ประมาท

ปฏิบัติการ

ข้าฯ จะทำชีวิต และร่วมนำสังคมประเทศชาติ ไปสู่ความดีงาม และความสุขความเจริญ ด้วยการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก) มีศีลวัตรประจำตน

บูชาปูชนีย์ : มีปกติกราบไหว้ แสดงความเคารพ ต่อพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ และบุคคลที่ควรเคารพ

มีศีลห่างอบาย : สมาทานเบญจศีลให้เป็นนิจศีล คือหลักความประพฤติประจำตัวไม่มืดมัวด้วยอบายมุข

สาธยายพุทธมนต์ : สวดสาธยายพุทธวจนะหรือบทสวดมนต์ โดยเข้าใจความหมาย อย่างน้อยก่อนนอนทุกวัน

ฝึกฝนจิตด้วยภาวนา : ทำจิตใจให้สงบ ผ่องใสเจริญสมาธิ อันค้ำจุนสติที่ตื่นตัว หนุนปัญญาที่รู้ทั่วชัดเท่าทัน และอธิษฐานจิตเพื่อจุดหมายที่เป็นกุศล วันละ ๕-๑๐ นาที

ข) เจริญกุศลเนืองนิตย์

ทำกิจวัตรวันพระ : บำเพ็ญกิจวัตรวันพระด้วยการตักบาตร หรือแผ่เมตตา ฟังธรรม หรือ อ่านหนังสือธรรม โดยบุคคลที่บ้าน ที่วัด ที่โรงเรียน หรือที่ทำงาน ร่วมกัน ประมาณ ๑๕ นาที

พร้อมสละแบ่งปัน : เก็บออมเงิน และแบ่งมาบำเพ็ญทาน เพื่อบรรเทาทุกข์ เพื่อบูชาคุณ เพื่อสนับสนุนกรรมดี อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

หมั่นทำคุณประโยชน์ : เพิ่มพูนบุญกรรมบำเพ็ญประโยชน์ อุทิศแด่พระรัตนตรัย มารดา บิดา ครูอาจารย์ และท่านผู้เป็นบุพการีของสังคมแต่อดีตสืบมา อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

ได้ปราโมทย์ด้วยไปวัด : ไปวัดชมอารามที่รื่นรมย์ และไปร่วมกิจกรรมทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญของครอบครัว

ค) ทำให้ชีวิตให้งามประณีต

กินอยู่พอดี : ฝึกความรู้จักประมาณในการบริโภคด้วยปัญญา ให้กินอยู่พอดี

มีชีวิตงดงาม : ปฏิบัติกิจส่วนตน ดูแลของใช้ของตนเอง และทำงานของชีวิตด้วยตนเอง ทำได้ ทำเป็น อย่างงดงามน่าภูมิใจ

ไม่ตามใจจนหลง : ชมรายการบันเทิงวันละไม่เกินกำหนดที่ตกลงกันในบ้าน ไม่มัวสำเริงสำราญปล่อยตัวให้เหลิงหลงไหลไปตามกระแสสิ่งล่อเร้าชวนละเลิง และมีวันปลอดการบันเทิงอย่างน้อยเดือนละ ๑ วัน

มีองค์พระครองใจ : มีสิ่งที่บูชาไว้สักการะประจำตัว เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย และตั้งมั่นอยู่ในหลักชาวพุทธ

บุคคลที่ถือปฏิบัติตาม "หลักชาวพุทธ" ดังกล่าวมานี้ เป็นผู้มีภูมิธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ จึงเป็นชาวพุทธที่แท้จริง สมกับชื่อที่เรียกขาน

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๕ : แผ่นพับไม่ปรากฏเลขหน้า)

ความส่งท้าย

แม้การฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจะดำเนินการถึงวันมาฆบูชา ปี ๒๕๕๖ ก็ตาม แต่การปฏิบัติบูชาในโอกาสนี้ควรกระทำอย่างต่อเนื่อง และถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธสืบไป เพื่อความสงบ ความผาสุก และความคงอยู่ของพระพุทธศาสนาตราบนานเท่านาน

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **แนวทางดำเนินงานฉลองพุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **หลักชาวพุทธ.** กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เผยแพร่เป็นแผ่นพับ, ๒๕๕๕.

วิษณุ เครืองาม. **พุทธชยันตี.** บทความในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๕, หน้า ๓.

สมหมาย จันทร์เรือง. **"วันวิสาขบูชา",** ใน**วารสารไทย** ฉบับที่ ๑๐๖ (เมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๑). หน้า ๗๒ - ๗๕.

พระศรีมหาโพธิ

ดร. วีระชัย ณ นคร

พระศรีมหาโพธิ *เป็นต้นไม้ที่พระพุทธองค์ประทับตรัสรู้เมื่อ ๒,๖๐๐ ปีมาแล้ว จึงเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การสักการบูชาในฐานะที่เป็นตัวแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง แต่เรื่องราวของพระศรีมหาโพธิ ที่ผ่านมาตลอด ๒,๖๐๐ ปีนั้น ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่ง เพราะนอกจากจะต้องผ่านช่วงเวลามานานแสนนาน ผ่านสภาพลมฟ้าอากาศวิกฤติต่างๆ และที่สำคัญคือยังถูกปองร้ายด้วยน้ำมือมนุษย์จากศาสนาอื่น อีกทั้งยังเป็นต้นไม้ที่เรียกได้ว่ามีบันทึกการเปลี่ยนแปลงไว้ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมาอย่างสมบูรณ์*

นับตั้งแต่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาเมื่อพระชันษาได้ ๒๙ ปี พระองค์ก็ได้ศึกษาและทดลองทุกวิธีการ เพื่อให้ได้มาซึ่งธรรมวิเศษ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ทรมานพระวรกายให้ลำบากด้วยวิธีต่างๆ เป็นทุกขเวทนาแสนสาหัส จนร่างกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีเศร้าหมอง พระอัฐิปรากฏทั่วพระวรกาย ภายหลังเมื่อทรงดำริว่าการกระทำบำเพ็ญทุกรกิริยา ไม่ใช่หนทางแห่งการตรัสรู้ จึงได้ทรงเลิกและหันกลับมาเสวยพระกระยาหารดังเดิม

ในช่วงนั้นได้มีพราหมณ์ ๕ คนมาคอยเฝ้าปรนนิบัติ เมื่อเห็นพระมหาบุรุษล้มเลิกความเพียร ก็บังเกิดความเสื่อมศรัทธา จึงได้หลีกหนีจากพระองค์ไปอาศัยอยู่ **ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน** แขวงเมืองพาราณสี

ฝ่ายพระมหาบุรุษเมื่อทรงหันกลับมาเสวยพระกระยาหาร อีกทั้งมีความสงัดเมื่อปราศจากพราหมณ์ทั้ง ๕ ที่คอยปรนนิบัติ ก็ทรงเริ่มบำเพ็ญความเพียรทางจิตต่อไป นับตั้งแต่บรรพชามา ๖ ปีแล้วจึงได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ในราตรีวิสาขปุรณมี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ที่ใต้ร่ม **อัสสัตถพฤกษ์ หรือต้นโพธิ์** ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี

โพ เป็นไม้ต้นอยู่ในสกุลเดียวกับไทร มะเดื่อ ไกร และกร่าง (Ficus) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Ficus religiosa* Linn. อยู่ในวงศ์ไทร (Moraceae) มีชื่อสามัญเรียกว่า Bo-Tree, Bod-Tree, Bodi-Tree ชาวอินเดียเรียกว่า Pipal Tree หรือ Peepul Tree

ต้นโพธิ์ หรือต้นพระศรีมหาโพธิ ในพระพุทธศาสนา เป็นชื่อต้นไม้ซึ่งเป็นที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือต้นไม้จำพวกโพ

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

โพ *Ficus religiosa* Linn.

ไม้ต้น ขนาดใหญ่ สูงได้ถึง ๓๐ เมตร มีกิ่งก้านสาขามาก รูปทรงพุ่ม ทุกส่วนมียางขาว

ใบ เป็นใบเดี่ยว ออกเวียนสลับ รูปหัวใจกว้าง

ลักษณะใบของพระศรีมหาโพธิ พุทธคยา ประเทศอินเดีย

ลักษณะใบของพระศรีมหาโพธิ เมืองอนุราธปุระ ประเทศศรีลังกา

ดอกและผลของต้นโพ

กว้าง ๘-๑๔ ซม. ยาว ๑๒-๑๘ ซม. โคนใบเว้า ปลายใบเป็นหางแหลมยาว ก้านใบเปลาเล็ก ยาว ๘-๑๒ ซม. มีหมวกหุ้มยอดอ่อนสีอมชมพู

ดอก ออกตลอดปี มีสีเขียวปนเหลืองอ่อน ออกเป็นช่อตามซอกใบใกล้ปลายยอด ดอกแยกเพศ ขนาดเล็ก มีจำนวนมากอัดแน่นอยู่ภายในฐานรองดอกลักษณะทรงกลมคล้ายผล

ผล มีลักษณะกลมเล็ก เป็นผลรวม ขนาด ๐.๘ – ๑ ซม.เมื่อสุกมีสีออกแดง แต่จะเปลี่ยนเป็นม่วงดำเมื่อแก่จัด

นิเวศวิทยา

เป็นพรรณไม้ที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศอินเดียถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถือเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพุทธและฮินดู จึงพบต้นขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ทั่วไปตามวัดหรือศาสนสถานในประเทศอินเดียซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู รัฐบาลอินเดียได้นำเอาต้นโพธิ์มาเป็นสัญลักษณ์บนเหรียญ เรียกชื่อเหรียญชนิดนี้ว่า Punch-Mark coin ซึ่งเป็นเหรียญที่เก่าแก่ที่สุดนับตั้งแต่มีการเริ่มใช้เหรียญในประเทศอินเดีย

ประโยชน์

ให้ร่มเงาเป็นที่อาศัยของสรรพสัตว์ ผลเป็นอาหารของสัตว์จำพวกนกและสัตว์ขนาดเล็กต่าง ๆ เปลือกต้นเคี้ยวแก้ปวดฟัน ใบและยอดอ่อนแก้โรคผิวหนัง ผลเป็นยาระบาย

พระศรีมหาโพธิ

ต้นโพธิ์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับตรัสรู้ในคืนวันเพ็ญวิสาขปูรณมี ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปีนั้น ณ สถานที่แห่งนี้ เคยมีพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ในอดีตกาลถึง ๓ พระองค์ได้ทรงตรัสรู้มาแล้ว กล่าวคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากกุธสันธะ พระโกนาคมนะ และพระมหากัสสปะ และเป็นที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือพระสมณโคดม แห่งศากยวงศ์ และในอนาคตกาลก็จะเป็นที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระศรีอาริยเมตไตรย ต่อไป

ในประเทศไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๗ ได้มีบันทึกว่าพระสมณทูตไทยในสมัยนั้น ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิมาปลูกในประเทศไทยเป็นครั้งแรก โดยนำมาจากเมืองอนุราธปุระ ประเทศศรีลังกา ๖ ต้น โปรดให้ปลูกไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช ๒ ต้น นอกนั้นปลูกไว้ที่วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์ วัดสระเกศ และที่เมืองกลันตัน แห่งละ ๑ ต้น ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้นำกล้าต้นพระศรีมหาโพธิมาจากพุทธคยา ประเทศอินเดียโดยตรงเป็นครั้งแรก ได้ปลูกไว้ ณ วัดเบญจมบพิตร และวัดอัษฎางคนิมิต

หลักฐานเกี่ยวกับ ชื่อของต้นโพธิ์ สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จ ภาคที่ ๓๑ ว่าชื่อ ***"ต้นโพธิ์"*** จะหมายความเพียงว่า ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ มิใช่ชื่อของพันธุ์ไม้นั้นถูกต้องทีเดียว ข้อนี้มีอธิบายอยู่ในหนังสือ *"อินเดียสมัยพุทธศาสนา"* Buddhist India ของศาสตราจารย์ ริดส์ เดวิดส์ ว่า พระพุทธเจ้าต่างพระองค์ตรัสรู้ในร่มพันธุ์ไม้ต่างๆ กัน แต่ตรัสรู้ในร่มไม้พันธุ์ใด ก็เรียกว่าต้นไม้พันธุ์นั้นต่อมาว่า "โพธิ์" จนตลอดศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ประวัติต้นพระศรีมหาโพธิ

ต้นพระศรีมหาโพธิ อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น เป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า (เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้า) ท่านบัณฑิตรฆุนาถศรมา ได้กล่าวเกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธินั้นว่า อัสสัตถพฤกษ์โพธิใบ เป็นไม้ของเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ ซึ่งเทพเจ้าได้ส่งลงมาปลูก เพื่อเป็นเครื่องรองรับความเป็นพระพุทธเจ้าของเจ้าชายสิทธัตถโคดม ในกาลิงคโพธิชาดกพรรณนาว่า ลำต้นของพระศรีมหาโพธินั้นสูงถึง ๕๐ ศอก ความสูงโดยรวมกิ่งก้านสาขาทั้งสิ้นสูงถึง ๑๐๐ ศอก

ต้นพระศรีมหาโพธิ ได้ผจญทั้งภัยธรรมชาติและภัยจากมนุษย์ศาสนาอื่นมามากมายหลายครั้ง ต้นในปัจจุบันที่มหาเจดีย์พุทธคยานั้น เป็นต้นโพธิ์ต้นที่สืบทอดกันมาเป็นรุ่นที่ ๔ แล้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระศรีมหาโพธิต้นแรก

ต้นพระศรีมหาโพธิต้นแรก ซึ่งเป็นต้นที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณนั้น ต้นนี้ได้ถูกนำเมล็ดไปปลูกและตอนกิ่งไปปลูกใหม่รวม ๒ ครั้ง

อานันทโพธิ ณ วัดเชตวันวิหาร เมืองสาวัตถี เป็นต้นเดิมที่มีอายุกว่า ๒,๕๐๐ ปี

พระศรีมหาโพธิลังกา ที่พระนางสังฆมิตตาเถรี พระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้นำกิ่งของพระศรีมหาโพธิต้นแรกจากพุทธคยา ประเทศอินเดีย ไปถวายพระเจ้าเทวานปิยติสส ที่ศรีลังกา และได้ปลูกไว้ที่มหาเมฆวันอุทยาน เมืองอนุราธปุระ ปัจจุบันมีอายุประมาณ ๒,๓๐๐ ปี

ครั้งที่ ๑ มีพระอรรถกถาจารย์บันทึกเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนหนึ่งไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากวัดพระเชตวันเพื่อจาริกไปแสดงธรรมตามชนบท ประชาชนถือเครื่องสักการบูชาไปวัดพระเชตวันแล้วทราบว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ประทับอยู่ที่วัด ก็ไม่รู้ว่าจะวางเครื่องสักการบูชาไว้ที่ใด พระอานนท์ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงสถานที่ที่ชาวพุทธควรถวายเครื่องสักการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้พระอานนท์นำเมล็ดของต้นพระศรีมหาโพธิมาเพาะปลูกไว้ที่วัดพระเชตวันเพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลาที่พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปตามชนบทที่ห่างไกล ต้นโพธิ์ที่พระอานนท์ปลูกในครั้งนั้นมีชื่อว่า **"อานันทโพธิ" หรือ "ต้นโพธิ์อานนท์" ซึ่งยังคงยืนต้นตระหง่านอยู่ที่วัดพระเชตวันมาจนทุกวันนี้ ถือเป็นต้นพระศรีมหาโพธิที่มีอายุยืนยาวที่สุดและยังได้รับการดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี มีอายุกว่า ๒,๕๐๐ ปี**

ครั้งที่ ๒ หลังจากพระบรมศาสดาปรินิพพานไปแล้ว ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ได้ส่งพระนางสังฆมิตตาเถรี ซึ่งเป็นพระราชธิดาไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังสิงหลประเทศ (ศรีลังกา) พระองค์โปรดให้พระราชธิดานำกิ่งทางด้านตะวันออกของพระศรีมหาโพธิต้นแรก ณ พุทธคยา ไปถวายแด่พระเจ้าเทวานปิยติสส ปลูกไว้ที่มหาเมฆวันอุทยาน เมืองอนุราธปุระ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของสิงหลประเทศในขณะนั้นด้วย ต้นโพธิ์ต้นนี้ บัดนี้ก็ยังมีชีวิตอยู่ ถือเป็นต้นไม้ที่เก่าแก่ที่สุดในโลกต้นหนึ่งที่มีประวัติบันทึกการปลูกไว้ชัดเจน เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน พระพุทธศาสนาจึงได้เจริญแผ่ไพศาลในลังกาทวีปอย่างรวดเร็ว **ปัจจุบันพระศรีมหาโพธิลังกา ที่เมืองอนุราธปุระมีอายุประมาณ ๒,๓๐๐ ปี**

ต้นโพธิ์ต้นนี้ถือว่าเป็นสมบัติที่สำคัญของประเทศศรีลังกา ทางราชการได้ทำการล้อมรั้วไว้หลายชั้น มียามเฝ้าดูแล ห้ามคนไม่ให้เข้าไปใกล้ต้นโพธิ์นี้โดยเด็ดขาด มีการอนุบาลและดูแลอย่างเข้มงวด

ต้นศรีมหาโพธิต้นแรก ณ พุทธคยานี้ ต่อมาได้ถูกพระนางมหิสุนทรี มเหสีองค์ที่ ๔ ของพระเจ้าอโศกมหาราช ราดด้วยน้ำร้อนและยาพิษจนตาย เพราะอิจฉาที่พระเจ้าอโศกมหาราชให้ความสำคัญมากกว่าตน ทำให้

พระศรีมหาโพธิ ณ มหาเจดีย์พุทธคยา

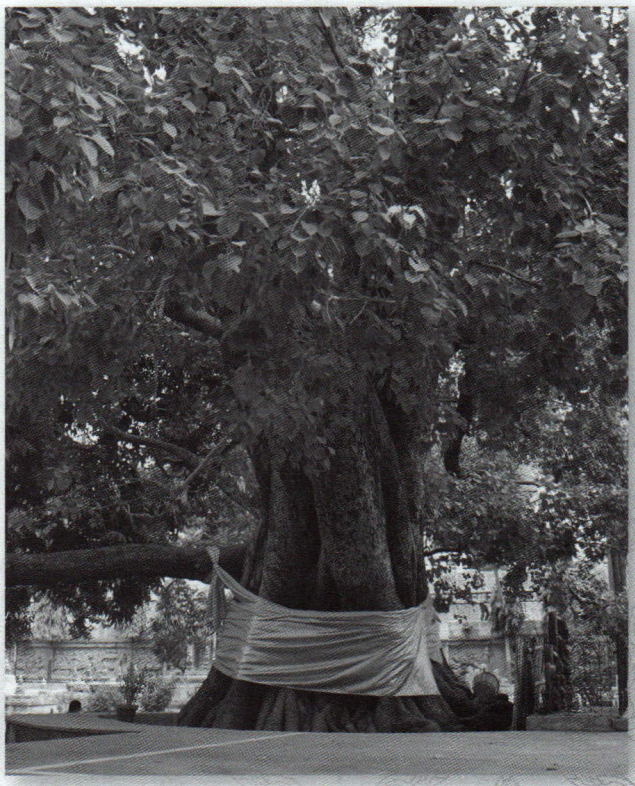

พระศรีมหาโพธิ ณ มหาเจดีย์พุทธคยา อีกต้นหนึ่ง ที่เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ได้บันทึกการปลูกไว้เป็นต้นสำรอง ของต้นพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๔ ซึ่งก็เป็นต้นกล้าที่ได้มาจากพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๓ เช่นกัน

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเสียพระทัยมาก และได้นำนมโคจากแม่โคถึงร้อยตัวมารดแทนน้ำ และเฝ้าอธิษฐานให้ต้นโพธิ์นั้นฟื้นคืนมา ต่อมาไม่นานพระศรีมหาโพธิจึงงอกหน่อขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง (สิริอายุได้ ๓๕๒ ปี)

ต้นพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๒

พระศรีมหาโพธิ รุ่นที่ ๒ นี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปลูกขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๗๒ แทนที่รุ่นแรกที่ถูกทำลายไป

ต่อมาพระเจ้าศศังกะ กษัตริย์ฮินดู ผู้ปกครองแคว้นเบงกอล ได้ตั้งตนเป็นอิสระไม่ต้องการที่จะขึ้นอยู่กับแคว้นมคธอีกต่อไป อีกทั้งยังต้องการทำลายความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนา จึงคิดทำลายพุทธคยาอันเป็นสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา รวมถึงต้นศรีมหาโพธิ อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญต้นนี้ด้วย ทั้งนี้ได้มีรับสั่งให้ทำลายเสียโดยการโค่นล้มและขุดรากขึ้นมาเผามิให้เหลือเชื้ออยู่ได้ ต้นโพธิ์รุ่นที่ ๒ นี้จึงสิ้นอายุขัยไป (สิริอายุได้ ๘๗๑-๘๙๑ ปี)

ต่อมา พระเจ้าปูรณวรมาแห่งแคว้นมคธ ทรงทราบข่าวก็รีบยกกองทัพมา ครั้นเมื่อทรงเห็นต้นพระศรีมหาโพธิถูกเผาทำลายจนแทบไม่เหลือซากเช่นนั้น ก็เศร้าสลดพระทัยยิ่ง และด้วยจิตที่เปี่ยมศรัทธาพระองค์ได้รับสั่งให้ทหารในกองทัพเอานมโคจากแม่โคเป็นจำนวนถึง ๑,๐๐๐ ตัว มารดที่โคนและรากของต้นพระศรีมหาโพธิ แล้วอธิษฐานจิตว่า ถ้าพระศรีมหาโพธิต้นนี้ไม่งอกเกิดต้นใหม่พระองค์ก็จะขอเฝ้ารออยู่จนกว่าชีวิตจะหาไม่ จากนั้นไม่นานก็เกิดหน่อพระศรีมหาโพธิขึ้นใหม่ เป็นต้นพระศรีมหาโพธิในรุ่นที่ ๓

ต้นพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๓

ต้นพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๓ นี้ พระเจ้าปูรณวรมาได้ทรงปลูกหน่อต้นพระศรีมหาโพธิต้นใหม่นี้ ณ ตำแหน่งเดิม และได้ทรงดูแลรักษาให้เจริญเติบโตเป็นอย่างดี

ในครั้งที่หลวงจีนหยวนฉ่าง จากประเทศจีน ได้เดินทางเข้ามายังอินเดีย และใน พ.ศ. ๑๑๔๓ ท่านได้ไปเยี่ยมนมัสการพุทธคยา หรือ โพธิคยาแห่งนี้ ในบันทึกของท่านยังได้กล่าวถึง ต้นพระศรีมหาโพธิที่ปลูกโดยพระเจ้าปูรณวรมา ต้นนี้อีกด้วย

พระศรีมหาโพธิจากประเทศอินเดีย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปลูกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ณ สวนหลวง ร.๙ กรุงเทพฯ

ครั้นเวลาล่วงถึง พ.ศ. ๒๔๑๙ เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ซึ่งทำงานสำรวจด้านโบราณคดีของอินเดีย (Archaeological Survey of India) ได้เดินทางมาพุทธคยา และเห็นต้นพระศรีมหาโพธิที่มีอายุมากแล้ว ถูกพายุหักโค่นลงสิ้นอายุขัย จึงได้นำเมล็ดจากโพธิ์ต้นนี้ไปเพาะใหม่ และขณะนั้นก็ได้พบหน่อใหม่ของพระศรีมหาโพธิ ๒ หน่อ[๑] กำลังเจริญขึ้นใหม่ด้วย (สิริอายุได้ ๑,๒๕๖-๑,๒๗๖ ปี)

ต้นพระศรีมหาโพธิรุ่นที่ ๔

ใน พ.ศ. ๒๔๒๓ เซอร์คันนิงแฮม ได้เลือกต้นกล้าของพระศรีมหาโพธิที่แข็งแรง **มาปลูกลง ณ ตำแหน่งเดิมแทนต้นพระศรีมหาโพธิต้นแรกที่พุทธคยา ซึ่งได้เจริญเติบโตต่อมาเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ ณ มหาเจดีย์พุทธคยา ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้**

การเรียกชื่อ

เนื่องจากต้นโพสามารถกระจายพันธุ์ได้กว้างขวางและไปได้ไกล เพราะเมื่อนกกินผลสุกไปแล้ว ก็จะบินไปตามสถานที่ต่างๆ เมื่อถ่ายมูลออกมาตกลงไปในพื้นที่ที่เหมาะสม เมล็ดของต้นโพที่แก่ก็สามารถงอกต่อไปได้ และไม่ว่าต้นโพตามธรรมชาติจะไปขึ้นอยู่ที่ใดตามศาสนสถานก็ยังคงเรียกเป็น**ต้นโพธิ์**

ต้นพระศรีมหาโพธินั้น จะใช้เรียกเฉพาะต้นที่เป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของต้นอัสสัตถโพธิ ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นต้นที่มาจากมหาเจดีย์พุทธคยา หรืออานันทโพธิในประเทศอินเดีย หรือพระศรีมหาโพธิจากประเทศศรีลังกา หรือจากหน่อหรือกิ่งตอนหรือเมล็ดของลูกหลานต้นพระศรีมหาโพธิ ที่รู้ความเป็นมาแน่ชัดก็เรียกเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ

---

[๑]เซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ได้บันทึกการพบหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ ที่งอกขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๑๙ ณ ตำแหน่งเดิมของพระศรีมหาโพธิต้นแรก และหลังจากนั้นใน พ.ศ. ๒๔๒๓ ท่านได้บันทึกถึงการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิขึ้นใหม่อีกต้นในตำแหน่งเดิม ซึ่งหลักฐานไม่ปรากฏแน่ชัดว่าทำไมระยะเวลาที่ห่างกันเพียงแค่ ๔ ปีจึงต้องมีการปลูกต้นใหม่ขึ้นอีก แต่สันนิษฐานว่า สาเหตุน่าจะมาจากต้นกล้าของพระศรีมหาโพธิ ที่พบใน พ.ศ. ๒๔๑๙ นั้นอาจจะตายลงหรือไม่สมบูรณ์ จึงได้ปลูกต้นใหม่ที่เป็นลูกได้มาจากพระศรีมหาโพธิต้นเดิมขึ้นทดแทน

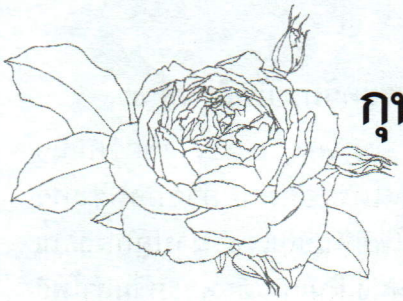

กุหลาบ – ราชินีแห่งบุปผชาติ

คุณหญิงคณิตา เลขะกุล

ไม้เรียกผะกากุพ–
ปานแก้มแฉล้มแดง
ดอกใหญ่และเกสร
อยู่ทน บ วางวาย
อีกทั้งละพรั่งหนาม
ผึ้งเชยเสินไขว่
อันกุพชะกาหอม
รสหวานสิหวานเชอญ
กินแล้วระงับตรี
ศีอลมและดีลด
อีกทั้งเจริญกา–
เย็นในอุราพลัน
ชะกะสีอรุณแสง
ดรุณี ณ ยามอาย
สุวคนธะมากมาย
มธุรสชจรไกล
ดุจะเข็มประดับไว้
บมิใคร่จะห่างเหิน
บริโภคอร่อยเพลิน
นรลิ้มเพราะเสิศรส
พิธะโทษะหายหมด
ทุษะเสมหะเสื่อมสรรพ์
มะคุณาภิรมย์นันท์
และระงับพยาธี

มัทนะพาธา หรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖

คำนำ

คนทั่วไปยอมรับกันว่า **กุหลาบ** เป็นดอกไม้ที่มีเสน่ห์ ต้องใจมนุษย์ทุกเพศทุกวัยมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ และไม่เคยมีดอกไม้ชนิดใดได้รับการกล่าวขวัญถึงมากเท่าดอกกุหลาบ ในบทประพันธ์ไม่ว่าจะเป็น ความเรียง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ดอกกุหลาบจะเข้าไปมีบทบาทอยู่ด้วยเสมอ ในฐานะสื่อแห่งความรัก คุณสมบัติต่างๆ ของกุหลาบใช้เปรียบเทียบกับความสวยสง่าแต่ทว่าอ่อนโยนของหญิงสาว ความบอบบางและชดช้อยของกลีบใช้เปรียบเทียบกับผิวแก้มของหญิงสาว และระยะบานอันสั้นของกุหลาบก็ยังนำมาใช้เปรียบเทียบกับชีวิตมนุษย์

กุหลาบในประวัติศาสตร์และตำนาน

กุหลาบเป็นดอกไม้โบราณที่เกิดก่อนมนุษย์ เพราะว่าฟอสซิลหรือซากเหลือของกุหลาบซึ่งพบในรัฐโคโลราโดและโอเรกอน สหรัฐอเมริกานั้น พิสูจน์ได้ว่ากุหลาบป่าเป็นพืชที่มีอายุถึง ๔๐ ล้านปีมาแล้ว และที่พิพิธภัณฑ์กุหลาบของนายยูลส์ กราฟวโรส์ ที่ตำบลลายีชาย กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ก็มีซากเหลือหรือฟอสซิลกุหลาบที่ค้นพบในแผ่นดินเก็บสะสมไว้เช่นกัน

ในการค้นคว้าของนักปราชญ์ทางพฤกษศาสตร์ทำให้ได้รับความรู้ว่า กุหลาบป่าที่ปลูกและนำมาผสมพันธุ์ ขยายพันธุ์ กันทุกวันนี้ มีกำเนิดจากภาคกลางของทวีปเอเชีย แล้วแพร่ขยายพันธุ์ไปตลอดซีกโลกเหนือคือเหนือเส้นศูนย์สูตรขึ้นไป ปลูกได้ในทุกสภาพดินฟ้าอากาศ ไม่ว่าจะเป็นแถบหนาวเย็นของอาร์กติก อลาสกา ไซบีเรีย หรือถิ่นที่มีอากาศร้อน เช่น อินเดีย แอฟริกาเหนือ แต่ตอนใต้เส้นศูนย์สูตรลงไปไม่ปรากฏเลย คล้ายกับว่าผู้สร้างโลกได้เอาเมล็ดกุหลาบมาโปรยลงแต่เฉพาะตอนเหนือซีกเดียว ในทวีปออสเตรเลีย เกาะต่างๆ ในมหาสมุทรใต้เส้นศูนย์สูตรโลก แอฟริกาใต้ ไม่มีใครพบเห็นกุหลาบป่าเกิดอยู่ตามธรรมชาติเลย

ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า จีนนำกุหลาบป่ามาปลูกไว้ดูเล่นตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น เมื่อกว่าห้าพันปีมาแล้ว ขณะเดียวกันนั้น อียิปต์โบราณก็ปลูกกุหลาบเป็นไม้ตัดดอกส่งขายให้แก่ชาวโรมัน แต่จนบัดนี้ผู้เชี่ยวชาญสมัยใหม่ก็ยังค้นไม่พบว่า ชาวอียิปต์มีวิธีการอย่างไรในการรักษาดอกกุหลาบให้สดอยู่ได้ทั้งๆ ที่ต้องขนส่งทางเรือผ่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนสู่กรุงโรม

ชาวโรมันรักกุหลาบมาก แม้ว่าจะสั่งซื้อจากอียิปต์แล้วก็ยังไม่พอกับความต้องการ ต้องมีเนิส-เซอรีใหญ่ๆ สำหรับปลูกกุหลาบไว้ทางตอนใต้ของอิตาลีเองอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมือง Paestum (ใกล้กับเมืองซาเลอโนในปัจจุบัน) มีหลักฐานกล่าวว่าครั้งหนึ่ง กษัตริย์เนโร (องค์เดียวกับที่เผากรุงโรม) สั่งกุหลาบมาประดับประดาสถานที่จัดเลี้ยงคืนเดียวคิดเป็นเงินปัจจุบันราวหนึ่งแสนดอลลาร์สหรัฐ

กุหลาบมีมาตั้งแต่ครั้งสวนอีเดน สวนลอยแห่งบาบิโลน และสวนเปอร์เซียโบราณที่มีนกไนติงเกลร้องเพลงอยู่ในบรรยากาศที่หอมอบอวลด้วยกุหลาบดามัสก์

เชื่อกันว่า ครั้งหนึ่ง เกาะต่างๆ แถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเต็มไปด้วยกุหลาบป่าจำพวก Rosa gallica ซึ่งเป็นต้นตอของกุหลาบปัจจุบันหลายชนิด ชื่อ **เกาะโรด** ก็มาจากภาษากรีกว่า rhodon ที่แปลว่า **กุหลาบ** หรือ rose ในภาษาอังกฤษนั่นเอง สมัยต้นๆ ของเกาะโรดมีประวัติกล่าวว่า ชาวเกาะโรดใช้ดอกกุหลาบเป็นสัญลักษณ์ เงินเหรียญของเกาะโรดโบราณก็ทำเป็นรูปดอกกุหลาบ ใช้กันมาตั้งแต่ ๓๒๕ ปีก่อนคริสตกาล ตามหลักฐานที่ค้นพบในปัจจุบัน เงินเหรียญ ๑๐๒ ชนิดของเกาะโรดที่ใช้เป็นเงินตราต่อเนื่องกันมาหลายศตวรรษ ล้วนทำเป็นรูปดอกกุหลาบทั้งสิ้น จนกระทั่งเกาะนี้ถูกชาวโรมันพิชิตไปเมื่อต้นคริสตกาล

ชาวกรีกบอกว่า กุหลาบเป็นดอกไม้ของเทพธิดา **อโฟรไดท์** ผู้เป็นเทพธิดาแห่งความรักและความงาม ก่อนพุทธกาล ๕๗ ปี **ซัปโฟ** กวีหญิงชาวกรีกได้รจนาคำโคลงยกย่องกุหลาบว่าเป็น **"ราชินีแห่งบุปผชาติ"**

ส่วนชาวโรมันก็บอกว่า กุหลาบเป็นดอกไม้ของเทพธิดา**วีนัส**เช่นกัน

ในวรรณคดีกรีกโบราณกล่าวว่า ดอกกุหลาบมีอำนาจลึกลับ **โฮเมอร์**รจนาไว้ในมหากาพย์อีเลียดว่าดอกกุหลาบเป็นเครื่องประดับโล่ห์ของอคีลิส และหมวกของเฮคเตอร์ ตอนที่ออกรบในสงครามโทรจาน และเมื่อเฮคเตอร์เสียชีวิตในการรบ เทพธิดาอโฟรไดท์ได้ใช้น้ำมันกุหลาบเจิมศพของเฮคเตอร์

เอกสารบางฉบับบันทึกไว้ว่า จำเดิมแต่สมัยรุ่งอรุณแห่งอารยธรรม ได้มีการกล่าวถึงดอกกุหลาบไว้ในกวีนิพนธ์ทุกเรื่อง จากสมัยกุหลาบแห่งชารอนในคัมภีร์ไบเบิล ในบทเพลงของกษัตริย์โซโลมอน จนถึงสวนกุหลาบ "คูลิสตาน" ในบทประพันธ์ของกวีชาวเปอร์เซียผู้มีนามว่า มุสลิฮ์-อุด-ดิน ซาดิ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓

กล่าวกันว่าได้มีการปลูกกุหลาบในสวนอันศักดิ์สิทธิ์ของพระนางเซมิรามิส์ ราชินีแห่งอัสซิเรีย และพระ

เจ้ามิดัสกษัตริย์แห่งไฟรเคีย (ผู้แตะสิ่งใดเป็นทองไปหมด) ความเชื่อในทุกเทพนิยายได้ยกย่องกุหลาบให้เป็นสัญลักษณ์แห่งความงาม ความเป็นหนุ่มสาว และความรัก

ตำนานในเทพนิยายของกรีกกล่าวว่า เช้าวันหนึ่งที่มีเมฆครึ้ม **คลอริส**ผู้เป็นเทพธิดาแห่งบุปผชาติได้เดินไปในป่าไม้และพบร่างของกินรีนางหนึ่ง เทพธิดารู้สึกสลดใจที่ได้เห็นกินรีผู้น่ารักสิ้นชีวิตเสียแล้ว จึงตกลงใจที่จะให้ชีวิตใหม่แก่นาง โดยแปลงนางเป็นดอกไม้ที่งดงามเหนือดอกไม้อื่นๆ ทั้งหมด ทั้งในด้านเสน่ห์และความสวยงาม เทพธิดานั้นได้เชิญเทพทั้งหลายมาชุมนุมเพื่อช่วยเหลือภารกิจนี้ กล่าวคือ *ขอให้อโฟรไดท์ประทานความงาม ขอให้เทพผู้ทรงอิทธิศักดิ์ทั้งสามประทานความสดใส ความอภิรมย์ และความมีเสน่ห์ ขอให้เซไฟรัสสวามีของพระนางซึ่งเป็นลมตะวันตก ช่วยพัดกลุ่มเมฆให้กระจายไป เพื่อสุริยเทพอปอลโลจะได้ประทานพรของพระองค์มาตามสุริยรังสี และขอให้ไดโอนีเซียสเทพเจ้าแห่งเหล้าองุ่นประทานน้ำอมฤตและกลิ่นหอม* เมื่อสร้างบุปผชาติดอกใหม่สำเร็จแล้ว เทพทั้งหมดก็ชื่นชมความงามอันมีเสน่ห์และกลิ่นหอมของกุหลาบนั้น เทพธิดาคลอริสได้รวบรวมหยดอันแพรวพราวของหยาดน้ำค้างมาประดับให้เป็นประหนึ่งมงกุฎของบุปผชาติดอกใหม่คือ **กุหลาบ** เพื่อให้เป็น**ราชินีแห่งบุปผชาติ**ทั้งมวล เทพธิดาอโฟรไดท์ได้ประทานดอกกุหลาบแก่อีโรส เทพแห่งความรักผู้เป็นโอรสของนาง กุหลาบขาวกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความรักและความใคร่ เมื่ออีโรสประทานกุหลาบแก่ฮาร์โพเครติส เทพแห่งความเงียบ เพื่อที่จะนำเทพผู้นั้นให้ซ่อนความอ่อนแอของเทพเจ้าทั้งหลาย ดอกกุหลาบก็เลยกลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความเงียบและความลับ ในสมัยโบราณ ดอกกุหลาบใช้ประดับเพดานห้องประชุมสภา เพื่อเป็นเครื่องแสดงว่า ทุกคนที่เข้าประชุมได้สาบานแล้วภายใต้ดอกกุหลาบ ว่าจะเก็บเรื่องที่ประชุมนั้นเป็นความลับ จึงมีคำว่า sub - rosa ที่หมายถึง ความลับหรือเชื่อมั่นในภาษาอังกฤษ มาจากภาษาละตินที่แปลว่า "ภายใต้ดอกกุหลาบ" คำกล่าวนี้เกิดจากประเพณีของชาวโรมันโบราณที่แขวนกุหลาบไว้เหนือโต๊ะระหว่างที่มีการประชุมลับนั่นเอง

ประชุม อัมพุนันทน์ เล่าไว้ในเรื่อง *"กุหลาบคือประวัติศาสตร์"* ว่า ในซากปรักหักพังของวังคะนอสโซสบนเกาะครีตนั้น มีจิตรกรรมฝาผนังรูปกุหลาบเปอร์เซียสีเหลือง แสดงว่ามีการปลูกกุหลาบกันมาเกือบ ๖,๐๐๐ ปีแล้ว

เฮโรโดตุส นักประวัติศาสตร์ชาวกรีก ผู้เคยบรรยายถึง**กุหลาบดามัสก์ (คือกุหลาบมอญ)** ว่า *"มีกลีบซ้อนกันถึง ๖๐ กลีบ มีกลิ่นหอมเหนือกุหลาบใดๆ ทั้งสิ้น"* นั้น กล่าวว่า มีกุหลาบมอญปลูกอยู่ในอุทยานของอเล็กซานเดอร์มหาราชที่เมซิโดเนีย

ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ นักโบราณคดีได้ค้นพบรูปจำหลักหินของชาวบาบิโลเนีย และพบหรีดกุหลาบดามัสก์ในอุโมงค์เก็บมัมมี่ของฟาโรห์อียิปต์โบราณ ซึ่งหรีดนั้นมีผู้นำไปวางเคารพศพเมื่อ ๓,๖๐๐ ปีมาแล้ว

กุหลาบดามัสก์ หรือ **กุหลาบมอญ** นั้น ชาวโรมันรู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า **"กุหลาบแห่งคาเธจ"** ซึ่งพบรูป

กุหลาบดามัสก์ หรือ กุหลาบมอญ

เขียนสีเฟรสโกในเมืองปอมเปอี ภายหลังมิชชันนารีชาวสเปนนำพันธุ์ไปปลูกในอเมริกาเหนือ และเรียกกันว่า **"กุหลาบแห่งคาสตีล"**

บทกวีหรือร้อยแก้วโบราณมักจะเปรียบเทียบกุหลาบกับผู้หญิงและความรัก สตรีในประวัติศาสตร์คนแรกที่ได้รับการเปรียบเทียบกับดอกกุหลาบคือ **คลีโอพัตรา** มีเรื่องเล่าว่า พระนางต้อนรับมาร์ค แอนโทนี ในห้องที่โรยด้วยกลีบกุหลาบสูงท่วมเข่า คือหนาถึง ๑๘ นิ้ว เป็นกุหลาบที่เพื่อนร่วมชาติของ มาร์ค แอนโทนี ส่งจากอียิปต์มาถวายพระนางเต็มลำเรือ

ชาวเชียงใหม่นั้น แจกพวงมาลัยดอกมะลิสำหรับคล้องคอแขกเวลาเลี้ยงขันโตก แต่ผู้ดีชาวโรมันจะแจกมาลัยดอกกุหลาบแก่แขกที่มาในงานเลี้ยง น้ำล้างมือก็ผสมน้ำกุหลาบ ขนมก็ทำจากกุหลาบ แม้แต่เครื่องดื่มก็เป็นไวน์กุหลาบ

สตรีที่หลงรักดอกกุหลาบมากที่สุดในประวัติศาสตร์คือ **โจเซฟิน** มเหสีของจักรพรรดินโปเลียน มหาราชแห่งฝรั่งเศส ที่ปราสาทมัลเมซอง ซึ่งเป็นบ้านเกิดของพระนางนั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นที่สะสมกุหลาบนานาพันธุ์ไว้ถึง ๒๕๐ ชนิดเท่านั้น พระนางโจเซฟินยังทรงเป็นผู้สนับสนุนการทดลองผสมกุหลาบด้วยเกสรสำเร็จเป็นครั้งแรกอีกด้วย และเทคนิคนี้ยังคงใช้กันมาจนถึงปัจจุบันโดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการอะไรเลย และเป็นวิธีการที่เผยแพร่ไปทั่วโลก สวนกุหลาบที่มัลเมซองนี้ได้รับการยกย่องจากชาติต่างๆ แม้แต่อังกฤษ มีหลักฐานกล่าวว่า ระหว่างที่ฝรั่งเศสกับอังกฤษกำลังทำสงครามกันอยู่นั้น พระนางโจเซฟินทรงส่งคนออกไปเสาะหาพันธุ์ไม้ใหม่ๆ ทั้งทางตะวันออกและแอฟริกาใต้ แม้เมื่อเรือที่บรรทุกพันธุ์ไม้ของพระนางถูกอังกฤษจับได้ ก็ยังได้รับการปลดปล่อยจากจอมทัพเลยทีเดียว

ปราสาทมัลเมซองนั้น นอกจากเป็นที่รวบรวมพันธุ์ไม้แปลกๆ แล้ว ยังได้รวบรวมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ไว้อีกด้วย เป็นต้นว่า กลุ่มศิลปินและนักพฤกษศาสตร์ ปีแอร์-โจเซฟ เรอดูเต ศิลปินผู้มีสมญาว่า *"ราฟาเอลแห่งมวลดอกไม้"* เป็นผู้เขียนภาพดอกกุหลาบจากอุทยานมัลเมซองด้วยสีน้ำ ซึ่งภายหลังได้พิมพ์เป็นหนังสือรวมเล่มชื่อว่า Les Roses โดยมี Thory เป็นผู้ทำคำอธิบายทางพฤกษศาสตร์ให้

หลังจากพระนางโจเซฟินสิ้นพระชนม์ สวนกุหลาบที่มัลเมซองก็ถูกทอดทิ้งให้ร้างมาเป็นเวลานาน รัฐบาลฝรั่งเศสเพิ่งจะฟื้นฟูสวนกุหลาบที่มัลเมซองขึ้นใหม่ ให้เป็นสวนสาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน กุหลาบพันธุ์ใหม่นับร้อยชนิดได้รับการปลูกและดูแลรักษาอย่างดีเพื่อให้ประชาชนชม

ในศาสนาคริสต์ **กุหลาบขาว** เป็นสัญลักษณ์ของพระแม่มารีผู้บริสุทธิ์ **ต้นกุหลาบ**เชื่อกันว่าผุดขึ้นมาจากหยาดโลหิตของพระเยซูเมื่อถูกสวมมงกุฎหนาม **ดอกกุหลาบสีแดง**ถือเป็นสัญลักษณ์ของผู้ประกาศศาสนาที่พลีชีวิตเพื่อพระผู้เป็นเจ้า กลีบของกุหลาบ ๕ กลีบ แทนบาดแผล ๕ แห่งที่พระเยซูได้รับจากการถูกตรึงบนไม้กางเขน ในสมัยกลางของยุโรป หน้าต่างกระจกสีของโบสถ์และวิหารคริสต์ทำเป็นรูปกลมตามทรงของดอกกุหลาบเรียกว่า Rose เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะทหารที่ไปร่วมรบในสงครามครูเสดได้จำแบบอย่างมาจากโบสถ์วิหารในเอเชียน้อย บ้างก็ว่าเอาแบบมาจากมัสยิด Ibn Touloun เมืองไคโรของอียิปต์ หน้าต่างรูปดอกกุหลาบที่สวยงามมีชื่อเสียงที่สุด คือ มหาวิหารยอร์ก ณ เมืองยอร์ก ประเทศอังกฤษ ในมหาวิหารเวสต์มินสเตอร์มีข้อความกล่าวถึงดอกกุหลาบไว้ว่า *"มวลดอกไม้ทั้งปวงบรรดามี ดอกกุหลาบเป็นราชินีโดยแท้"*

ที่มหาวิหาร Hildesheim ในประเทศเยอรมันนี มีกุหลาบที่มีชื่อเสียงดึงดูดนักท่องเที่ยวอยู่ต้นหนึ่ง กุหลาบต้นนี้มีอายุได้พันปีแล้ว บ้างก็เล่าว่า จักรพรรดิชาร์ลมาญทรงปลูกด้วยพระองค์เอง บ้างก็ว่าจักรพรรดิลุดวิกโปรดให้สร้างมหาวิหารแห่งนี้เคียงคู่กับกุหลาบต้นนี้ เรื่องเดิมมีอยู่ว่า ครั้งหนึ่งจักรพรรดิลุดวิกเสด็จออกล่าหมูป่า พระองค์ทรงหลงทางและพลัดกับข้าราชบริพาร หลังจากที่ทรงดั้นด้นหาทางกลับอยู่จนค่ำก็ยังทรงหาทางออกจากป่าไม่ได้แล้ว จึงต้องประทับแรมคืนในป่าที่มีสัตว์ร้ายชุกชุม ได้ทรงถอดสร้อยพระศอที่ห้อยไม้กางเขนแขวนไว้กับพุ่มไม้ ทรงสวดมนต์ขอความคุ้มครองจากพระผู้เป็นเจ้า แล้วบรรทมหลับโดยไม่มี

สัตว์ร้ายมากล้ำกรายเลย เมื่อบรรทมตื่นในตอนเช้าจึงปรากฏแก่พระเนตรว่าพุ่มไม้ที่ทรงแขวนไม้กางเขนไว้นั้น คือ **ต้นกุหลาบ**นั่นเอง จึงโปรดให้สร้างมหาวิหารไว้เคียงกุหลาบต้นนั้น ปัจจุบันต้นกุหลาบดังกล่าวมีลำต้นสูงประมาณ ๓๐ ฟุต เลื้อยปกคลุมกำแพงสูง ๔๐ ฟุต มีบันทึกไว้ว่ากุหลาบต้นนี้ออกดอกตลอดเวลาหนึ่งพันปี แต่มหาวิหารข้างเคียงนั้นได้ถูกภัยเมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำลายเหลือแต่ซาก

กุหลาบเป็นสัญลักษณ์ของชาติต่างๆ หลายชาติ แต่ไม่มีใครเกี่ยวข้องกับกุหลาบมากเท่าอังกฤษ สมัยสงครามครูเสด บรรดานักรบที่กลับจากสงครามจะได้รับการต้อนรับจากพวกผู้หญิงด้วยพวงหรีดดอกกุหลาบและดอกแพงพวยฝรั่ง ใน พ.ศ. ๑๘๑๕ พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ ๑ ทรงทำเหรียญตราเป็นรูปดอกกุหลาบ ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๘-๒๐๒๘ ได้เกิดสงครามดอกกุหลาบขึ้นระหว่างราชสกุลสองตระกูล คือ ราชสกุลยอร์กใช้ดอกกุหลาบขาวเป็นตราประจำสกุล กับราชสกุลแลงคาสเตอร์ใช้กุหลาบแดงเป็นตราประจำสกุล สงครามนี้ได้รบกันเป็นครั้งสุดท้ายที่ทุ่งบอสเวิร์ธ ซึ่งพระเจ้าริชาร์ดที่ ๓ พระเจ้าแผ่นดินองค์สุดท้ายของราชสกุลยอร์กปราชัย ถูกเฮนรี ทิวเดอร์ เอิร์ลแห่งริชมอนด์ปลงพระชนม์ หลังจากนั้นเฮนรี ทิวเดอร์ ได้ทรงสมรสกับเจ้าหญิงราชสกุลยอร์ก แล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าเฮนรีที่ ๗ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ทิวเดอร์ นับแต่นั้นมากุหลาบกลายเป็นดอกไม้ประจำชาติอังกฤษ ตราประจำราชวงศ์นี้ คือ กุหลาบทิวเดอร์ ซึ่งมีกลีบสีขาวกับสีแดง ตราการ์เตอร์ ซึ่งเป็นตราสูงสุดของอังกฤษที่สร้างมา ๖๐๐ ปีแล้ว ก็เป็นรูปดอกกุหลาบ

น้ำมันกุหลาบและน้ำกุหลาบ

น้ำมันกุหลาบ และน้ำกุหลาบนั้น ได้ใช้เป็นน้ำหอมและเครื่องสำอางกันอย่างฟุ่มเฟือยในเปอร์เซีย อียิปต์ กรีก และโรมันโบราณ ชาวอียิปต์เป็นพวกที่ใช้น้ำหอมมาก พระนางคลีโอพัตราก็ใช้เครื่องสำอางซึ่งมีน้ำกุหลาบผสมอยู่ด้วย ตามตำนานเก่าแก่ของเปอร์เซียกล่าวว่า ขณะที่จักรพรรดิจะฮานกีร์ทรงดำเนินไปกับ นูร์มาฮัล เจ้าสาวโฉมงาม ประพาสอุทยานในพระราชวังของพระองค์นั้น ได้ทรงผ่านธารน้ำและน้ำพุที่ประดับด้วยกลีบกุหลาบเป็นการฉลองงานอภิเษกสมรส ได้ทรงสังเกตเห็นน้ำมันกุหลาบลอยเป็นฝาบนพื้นน้ำ ซึ่งเกิดจากการที่แสงแดดส่องไปต้องกลีบกุหลาบ ก็ทรงสนพระทัยในกลิ่นหอมแรงของน้ำมันกุหลาบนั้น จึงโปรดให้เอาผ้านุ่มๆ มาซับน้ำมันนั้นใส่ขวดไว้ใช้ต่อไป และน้ำมันหอมของดอกกุหลาบนี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า attar มาจากคำเปอร์เซียว่า atar ถือกันว่าเป็นของมีค่าที่สุดแห่งน้ำหอมของเปอร์เซีย

จักรพรรดิจะฮานกีร์แห่งราชวงศ์โมกุล คือพระราชบิดาของจักรพรรดิชาห์จะฮาน ผู้สร้างทัชมาฮัล-อนุสาวรีย์แห่งความรัก พระนางนูร์มาฮัล คือพระมารดาเลี้ยงของชาห์จะฮาน และว่ากันว่า ทรงเป็นน้าของมุมทัชมาฮัล มเหสียอดรักของชาห์จะฮานนั่นเอง

"กาญจนาคพันธุ์" เล่าถึงพระเจ้าเนโรกับเครื่องสำอางที่ทำจากดอกกุหลาบไว้ในเรื่อง *"น้ำหอม"* ว่า

"ในรัชกาลพระเจ้าเนโร ปี พ.ศ. ๖๐๗ เกิดไฟไหม้เผากรุงโรมพินาศหมด ไฟไหม้คราวนั้นปรากฏว่าพระเจ้าเนโรทอดพระเนตรไฟพลางทรงดีดพิณไปพลางอย่างสนุกสนาน ว่ากันว่า พระองค์ทรงเป็นอิเหนาเผาเสียเอง เรื่องจะอย่างไรไม่ทราบแน่ ลางทีกรุงโรมสมัยนั้นจะเป็นสลัมส่งกลิ่นเหม็นคลุ้ง จนถึงกับจะเสด็จเข้าเมืองต้องใช้หญ้าฝรั่นโรยดับกลิ่น ไฟก็เลยล้างความสกปรกเสีย จะได้มีตึกรามอาคารบ้านเรือนขึ้นใหม่สวยๆ งามๆ..."

"ว่าถึงความหอมกันแล้ว ราชสำนักโรมันสมัยนั้นฟุ้งตระหลบอบอวลไปด้วยกลิ่นหอมจริงๆ พระเจ้าเนโรเอง 'พอใจแต่สำอางอย่างดี' ทรงใช้เครื่องหอมของหอมอะไรต่ออะไรหลายต่อหลายอย่าง พระราชวังใหญ่โตมโหฬารสวยงาม ห้องใหญ่ๆ ในพระราชวังทำเพดานให้หมุนได้สำหรับโปรยดอกไม้ เช่น ดอกกุหลาบ ทั้งยังฝังท่อทำด้วยเงินสำหรับปล่อยน้ำหอมให้เป็นละอองกระจายลงมาอีก"

แม้ว่าปัจจุบัน ประเทศต่างๆ ในโลกได้มีการค้นคว้าผสมพันธุ์กุหลาบชนิดพันธุ์ต่างๆ กันได้มากกว่า ๑๐,๐๐๐ ชนิดแล้วก็ตาม แต่โดยมากเพื่อให้ได้รูปทรงดี สีสวยงามเท่านั้น แต่มีคุณค่าในทางให้ผลผลิต **"น้ำมันกุหลาบ"** ต่ำมาก การผลิตน้ำมันกุหลาบจึงยังคงใช้พันธุ์โบราณดั้งเดิมอยู่ ๓ พันธุ์ คือ Rosa Damascena (กุหลาบมอญ เป็นกุหลาบที่สำคัญที่สุดในการทำน้ำมันกุหลาบซึ่งใช้ทำน้ำหอมมีกลิ่นหอมมาก และให้น้ำมันสูง) พันธุ์ Rosa Alba และพันธุ์ Rosa Centifolia (ที่ว่ามีกลีบถึง ๑๐๐ กลีบตามชื่อ ปลูกมากที่เมืองกราสส์ของฝรั่งเศส)

น้ำมันกุหลาบมีสีเหลืองออกเขียว กลั่นจากกลีบกุหลาบ ใช้ในการทำเครื่องหอมมาหลายศตวรรษแล้ว มีราคาสองเท่าของทองคำ ประเทศบุลกาเรียเป็นผู้ผลิตน้ำมันกุหลาบแหล่งใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน มีน้ำมันกุหลาบเป็นร้อยๆ ถังฝากแทนเงินไว้ในธนาคารต่างประเทศเพื่อรักษาดุลการค้าระหว่างประเทศ บุลกาเรียได้น้ำมันกุหลาบส่วนใหญ่จากภาคกลางของประเทศซึ่งมีเนื้อที่ปลูกกุหลาบราว ๓๖๐ ตารางไมล์ ส่วนใหญ่เป็นกุหลาบมอญสีแดงที่มีกลิ่นหอม เขาจะเก็บเกี่ยวดอกกุหลาบราวเดือนพฤษภาคมบรรทุกเกวียนส่งเข้าโรงกลั่นซึ่งมีถึง ๔๐ โรง ต้องใช้ดอกกุหลาบน้ำหนัก ๔ พันปอนด์จึงจะกลั่นเป็นน้ำมันกุหลาบบริสุทธิ์ได้ ๑ ปอนด์ แล้วบรรจุถังขายให้แก่ผู้ผลิตน้ำหอมในราคาปอนด์ละ ๘๐๐ ดอลลาร์สหรัฐ

ในตุรกีมีการผลิตน้ำมันกุหลาบเช่นกัน แต่มีคุณภาพด้อยกว่าบุลกาเรีย ส่วนโมร็อกโกใช้กุหลาบ Rosa Centifolia ผลิต แต่เนื่องจากปลูกในที่สูงกว่าฝรั่งเศสราว ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ ฟุต กุหลาบจึงแห้งเมื่อนำลงมาข้างล่าง

คำว่า "กุหลาบ" และกุหลาบในเมืองไทย

คำว่า **"กุหลาบ"** นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือ *"บันทึกความรู้เรื่องต่างๆ"* ประทานพระยาอนุมานราชธน ว่า

*"มีคนบอกว่า **กุหลาบ** ก็เป็นภาษาเปอร์เซีย คือ **กุล** (อ่าน ก เป็น g) กับ **อาป** แขกเขาพูดหมายถึงน้ำดอกไม้เทศ คือน้ำกุล แต่เราไม่เข้าใจความหมายของเขา เลยถือเอาคำนั้นเป็นชื่อดอกกุหลาบต้นกุหลาบไปเสียทีเดียว จะจริงหรือไม่อยู่แก่ผู้กล่าว"*

พระยาอนุมานราชธนได้กราบทูลพระองค์ท่านไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันนั้นว่า

*"ที่ตรัสว่า มีผู้กราบทูลว่า **กุหลาบ** เป็นภาษาเปอร์เซียมาจาก **กุล** กับ **อาป** แปลว่า **น้ำกุล** นั้นถูกต้อง พวกแขกซิก (มาจาก สิกข์ หรือ ศิษย์) ตั้งชื่อตนว่า กุหลาบสิงห์ ก็เคยมี อาป เป็นภาษาเปอร์เซีย แปลว่า น้ำ แคว้น Punjab ก็เป็นภาษาเปอร์เซีย ตรงกับปัญจ+อาป แปลว่า แม่น้ำทั้งห้า คำไทยที่มาจาก*

เปอร์เซียนอกจาก กุหลาบ สีกุหร่า เข้ม บาบ ส้ารบบ ยังมีคำ กลาสี มาตาบ ดอกไม้เทียนจุดเป็นแสงนวลมอคราม คำนี้ คงเพี้ยนมาเป็นอกไม้ตาบหรือตาด...”

ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ อธิบายคำว่า **กุหลาบ** ไว้ในตำนองเดียวกันว่า

*“มาจากเปอร์เซีย กุล – Gul แปลว่า ดอกไม้ หรือ ดอกกุหลาบ แต่โดยทั่วๆ ไป หมายถึง **ดอกไม้** กับ **อาบ** แปลว่า **น้ำ** อ่าน Gulab กุลนี้ไม่ได้มาจาก **คุล** ที่เข้าใจว่าเป็น กุหลาบ และ อาบ จาก อา-โป ที่แปลว่า น้ำ และไม่ได้มาจาก กุล กับ อาป ว่า น้ำกุล คนเปอร์เซียเรียกดอกกุหลาบว่า กุล และให้ความหมายของกุหลาบว่า **น้ำดอกไม้เทศ** คือน้ำดอกกุหลาบ แต่คนอินเดียเรียกดอกกุหลาบว่า Gulab เพราะฉะนั้นจึงปนๆ กันอยู่ กวีสะอดีแต่งร้อยกรองชื่อกุลิสตาน แปลว่า สวนดอกไม้ หอสมุดแห่งชาติของเปอร์เซียในกรุงเตะฮฺรานก็ตั้งอยู่ในอุทยานกุลิสตาน มีทั้งพระราชวังชื่อนี้ด้วย”*

ดอกกุหลาบรู้จักกันในเมืองไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาหลายร้อยปีมาแล้ว ลาลูแบร์ราชทูตฝรั่งเศสที่จำทูลพระราชสาส์นเข้ามากรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙–๒๒๓๑) ได้เขียนไว้ในจดหมายเหตุว่า กุหลาบมีปลูกในพระราชอุทยานนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี

“ข้าพเจ้าได้เห็นดอกยี่สุนมีมากหลายประเภทในเมืองสยาม แต่ไม่เห็นดอกกุหลาบเลย หรือดอกยิลลี (ไม้เลื้อย) ก็ไม่ปะตา เป็นแต่กล่าวกันว่าดอกยิลลี (พันธุ์ดอกไม้เลื้อย) มีชุมถมไป แต่ดอกกุหลาบนั้นมีน้อย และดอกไม้เหล่านี้กลิ่นฉุนน้อยในเมืองสยามกว่าในประเทศยุโรป เพราะฉะนั้นดอกกุหลาบก็แทบจะไม่มีกลิ่นเสียเลยทีเดียว ดอกพุทธชาติก็มีน้อยที่สุด มีผู้กล่าวกันว่าไม่มีที่อื่นนอกจากในพระราชอุทยานในพระราชวัง”

อำมาตย์เอก พระอาจวิทยาคม กล่าวว่า **กุหลาบดามัสก์** นั้นชาวมอญเป็นคนนำจากประเทศของตัวเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ราวรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓–๒๑๔๘) หรือไม่ก็ในราวรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. ๒๑๑๒–๒๑๓๓) จึงได้เรียกกันว่า **กุหลาบมอญ** เป็นกุหลาบที่ธรรมดาที่สุดและแข็งแรงที่สุดในบรรดากุหลาบชนิดที่เลี้ยงกันในเมืองไทย กุหลาบชนิดอื่นเพิ่งเข้ามาราวรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี่เอง

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ปลายกรุงศรีอยุธยานั้น ชาวกรุงศรีอยุธยาคงรู้จักใช้ **น้ำกุหลาบ** ที่เรียกว่า **น้ำดอกไม้เทศ** ต่างน้ำหอมกันแล้ว เพราะเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ทรงนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงไว้ในนิราศธารโศก ว่า

ต้นน้ำดอกไม้เทศ กลิ่นวิเศษนึกเหมือนน้ำ
ดอกไม้ย้อมดอกคำ ร่ำชมภูดูห่มงาม
น้ำดอกไม้เทศแท้ เปรียบปาน
น้ำกลิ่นเมืองเทศปาน กลิ่นเกล้า
สมรอดดอกคำจาน ขันคู่
รื่นร่ำชมภูผ้า ห่มเจ้าหอมงาม ฯ

กุหลาบบานกลีบซ้อย คิดกระทงน้อยวางพานทอง
หอมรื่นชื่นสมสอง หยิบดอกไม้ให้นางดม ฯ

กุหลาบกลิ่นเฟื่องฟุ้ง เนืองนอง
นึกกระทงใส่พานทอง ก่ำก้าว
หอมรื่นชื่นสมสอง สังวาส
หยิบรอจมูกเจ้า บ่ายหน้าเบือนเสีย ฯ

ครั้นถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ น้ำกุหลาบและน้ำดอกไม้เทศคงยังได้รับความนิยมมาก เพราะมีร้อยกรองไว้ในวรรณคดีหลายเรื่อง เป็นต้นว่า ในพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ความตอนหนึ่งว่า

"สั่งให้ไขท่อประทุมทอง
น้ำกุหลาบอาบละอองเซนซ่าน"

อีกแห่งหนึ่งว่า

"ไขสหัสธาราวาริน
น้ำดอกไม้เทศประทิ่นกลิ่นส่ง"

พระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่านในเรื่องคาวี ก็มีกล่าวถึง

"คิดแล้วสรงน้ำชำระกาย
ขมิ้นผงละลายเป็นค่อนขัน
ลูบไล้ขัดสีฉวีวรรณ
ทรงกระแจะจวงจันทร์กลิ่นเกลา
น้ำดอกไม้เทศทากว่าจะทั่ว
ชะโลมทั้งเนื้อตัวเหมือนปล่อยเต่า"

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงพระพันวษาสรงน้ำว่า

"จะเสด็จออกท้องพระโรงคัล
จรจรัลไปสรงพระคงคา
น้ำกุหลาบอาบอบตรลบกลิ่น
หอมประทิ่นพระสุคนธ์ปนบุบผา"

พระมหากษัตริย์ไทยที่โปรดดอกกุหลาบมากที่สุด คือ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕** เมื่อเสด็จประพาสยุโรปทั้งสองคราว ได้ทอดพระเนตรดอกกุหลาบที่ไหน ก็จะเล่าพระราชทานเข้ามาในกรุงทุกครั้ง ดังที่ทรงเล่าไว้ในพระราชนิพนธ์ **"ไกลบ้าน"** ถึงเมืองเยนัว ความตอนหนึ่งว่า

"ที่นี่ดอกไม้หรูหลายอย่าง ที่วิเศษแท้นั้นคือ **กุหลาบ** *กุหลาบอย่างดีที่ดุ๊กเรียกว่ามอญ แต่ที่แท้ของไทยนั้น มันโตเท่ากุหลาบเย็บกันเล่น กุหลาบเย็บมันแบนเพราะกลีบสั้น นี่มันเปนกุหลาบจริงๆ กลีบใหญ่ได้ส่วนดอกโตเท่าขนาดใหญ่ของเราสามดอกรวมกัน กลิ่นก็หอมเปนกุหลาบไทย..."*

เมื่อเสด็จเมืองซันเรโมประทับอยู่ชั่วคราวเพื่อรักษาพระอนามัยนั้น มักเสด็จทอดพระเนตรเมืองตึกกว้านร้านรวง และภูมิประเทศนอกเมือง สิ่งที่โปรดที่สุดคือ ร้านขายดอกไม้ และสวนปลูกต้นไม้ขาย เมื่อเขาถวายดอกกุหลาบก็จะทรงนำกลับมาให้นายมุ่ยวาดรูปสีส่งเข้ามากรุงเทพฯ บางครั้งก็ทรงอัดแห้งด้วยพระองค์เอง ทรงเล่าถึงเมืองซันเรโม ความตอนหนึ่งว่า

"ไม้ดอกอะไรก็ไม่เท่ากุหลาบ ไม่ว่าข้างรั้ว ข้างกำแพง ผนังเรือน จะงอยเขาเล็กๆ ที่เหลือเศษจากถนน ปลูกกุหลาบเลื้อยเชิงโตๆ ดอกเต็มต้นทั่วไปทุกหนทุกแห่ง กุหลาบไม่เลื้อยดอกใหญ่ๆ ก็ปลูกเปนกอๆ พูนร่องเตี้ยๆ ตามซอกห้วยซอกเขา ไม่ว่าขึ้นยากลงยาก ฤาขึ้นง่ายลงง่ายอย่างไร ข้างกระท่อมโซเซเกือบจะพังก็ปลูกกุหลาบทั้งนั้น นอกจากกุหลาบก็ไม้สีอื่นๆ..."

"เรื่องต้นกุหลาบนี้ ที่ว่ามาแต่ก่อนยังไม่เต็มภาคภูมิที่ควรจะกล่าว ที่จริงไม่ควรเรียกว่าสวน น่าจะเรียกว่าไร่ คือตามพื้นที่ข้างเขาตั้งแต่ทเลขึ้นมาจนถึงถนนก็มีกำแพงฤารั้วกั้นริมถนน มีประตูเปิดปิดได้ ฤาทางขึ้นทางลงเขานั้นฟันเปนคั่นกว้างบ้างแคบบ้างตามรูปเขาก่อศิลาก้อนๆ เปนคันกันดินขึ้นมาเปนคั่นๆ ตามในท้องคันเหล่านั้น เกือบจะไม่มีอื่นนอกจากปลูกกุหลาบทั้งนั้น ปลูกเปนกอกลมๆ มีระยะเหมือนดำนา สูงต่ำขนาดๆ กัน พ้นทางขึ้นไปข้างบน เหนือคันกันดิน ริมทางก็ก่อก้อนศิลาเปนคัน บั้งๆ ขึ้นไปอย่างนั้นตลอดยอดเขา เต็มไปด้วยต้นกุหลาบ เท่าๆ กันเหมือนกอเข้าในนา บ้างก็ผลิ บ้างก็ตูม บ้างก็แย้ม แดงครืดไปเปนสีเหมือนกับเอาผ้าลายดอกกุหลาบตาก ผ้าลายอย่างที่ดอกเปนช่อกุหลาบรูปเปนพุ่มข้าวบิณฑ์"

ในพระราชนิพนธ์ **"ไกลบ้าน"** นั้น พระองค์ท่านทรงอธิบายถึงเรื่องดิน วิธีผสมกุหลาบ วิธีฝากหนาม วิธีต่อกุหลาบ ซึ่งผู้รักกุหลาบและผู้ปลูกกุหลาบปัจจุบันสามารถใช้เป็นคู่มือในการปลูกได้เป็นอย่างดี และไม่ล้าสมัยเลย ทรงเล่าถึงนักผสมกุหลาบที่เมืองซันเรโมว่า

"วันนี้จับร้านดอกไม้ได้ตัวตาผู้วิเศษ ที่สำหรับผสมดอกกุหลาบจะให้เปลี่ยนสีสลับสีกันอย่างไร จะให้ซ้อนให้ลาอย่างไรอยู่ในอำนาจอาจจะกล่าวได้เหมือนเจ้ากระจ่าง (หม่อมเจ้ากระจ่าง ในกรมหมื่นกระษัตริย-ศรีศักดิราช เปนช่างทำเครื่องทองเหลือง) ว่าทองเหลืองอยู่ในอำนาจนี้ก็เปนกุหลาบอยู่ในอำนาจ แกผสมดอกกุหลาบไว้อย่างหนึ่งซึ่งว่ายังไม่เคยมีเลย จะขอตั้งชื่อ ***กิงออฟไซแอม*** *อีกอย่างหนึ่งจะขอตั้งชื่อบริพัตร พรุ่งนี้พ่อจึงจะไปดู"*

นักผสมกุหลาบผู้นี้เป็นชาวเยอรมันชื่อบรอยเออ นอกจากเป็นผู้กราบทูลอธิบายถึงวิธีการต่างๆ เกี่ยวกับการปลูกกุหลาบซึ่งได้ทรงบันทึกเป็นความรู้แก่ผู้รักกุหลาบไว้ใน "ไกลบ้าน" แล้ว ยังได้ขอพระราชทานพระบรมนามาภิไธยตั้งชื่อกุหลาบพันธุ์ใหม่ที่ตนผสมขึ้นว่า **"กิงออฟไซแอม"** หรือ **พระเจ้าแผ่นดินสยาม** ดังที่ทรงเล่าถึงลักษณะกุหลาบชนิดนี้ว่า

"มีกุหลาบที่ตานี่ผสมใหม่อย่างหนึ่ง ดอกโตเท่าดอกบัวสตบงกชกลีบซ้อนจนไม่แลเห็นเกษร สีแดงเข้มเกือบเปนบานเย็น เปนพันธุ์ซึ่งยังไม่มีชื่อ เขาขอตั้งชื่อว่า ***พระเจ้าแผ่นดินสยาม*** *พ่อได้อนุญาตให้แกตั้งยังไม่สู้พอขอให้เขียนลงให้ในสมุดด้วย....."*

อันที่จริง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคุ้นกับกุหลาบมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เพราะได้ทรงสร้างสวนกุหลาบไว้ในพระบรมมหาราชวัง ที่เรียกว่า **พระตำหนักสวนกุหลาบ** (ซึ่งใช้เป็นโรงเรียนและภายหลังได้ย้ายไปอยู่หน้าวัดราชบูรณะ คือโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยเดี๋ยวนี้) ในตอนต้นรัชกาลมีฝรั่งคนหนึ่งชื่อนายเฮนรี อัลบาสเตอร์ (ต้นสกุล เศวตศิลา) เป็นผู้จัดการสวนหลวง ได้สั่งพันธุ์กุหลาบจากต่างประเทศเข้ามาปลูกในพระราชอุทยานสราญรมย์หลายชนิด นอกจากนี้ พวกหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันที่ขึ้นไปอยู่เชียงใหม่ ก็สั่งกุหลาบจากต่างประเทศเอาขึ้นไปปลูกหลายชนิด

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จกลับจากยุโรปครั้งที่ ๒ นี่เอง ได้ทรงนำพันธุ์กุหลาบเข้ามามาก การปลูกกุหลาบจึงได้ฮือฮาขึ้นอย่างแท้จริง ประมาณ ๒ ปี ก็ซบเซาไปอีก

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ นั้น ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง **"มัทนะพาธา"** หรือ **"ตำนานแห่งดอกกุหลาบ"** ประดับไว้ในอุทยานแห่งวรรณกรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ บทละครเรื่องนี้ทรงคิดโครงเรื่องขึ้นเอง ไม่ได้ใช้เนื้อเรื่องหรือตัดตอนมาจากที่ใดเลย ทรงปรารภไว้ในพระราชนิพนธ์คำนำว่า

"เมื่อนึกตั้งโครงเรื่องขึ้นได้แล้ว ได้เกิดมีปัญหาขึ้นว่าจะให้นางในเรื่องนี้ถูกสาปเปนดอกไม้อย่างใด มีผู้เห็นกันโดยมากว่าควรให้เปน ***ดอกกุหลาบ*** *เพราะเปนดอกไม้ที่คนทั้งโลกทุกชาติทุกภาษานิยมว่างามและหอมชื่นใจยิ่งกว่าดอกไม้อื่นๆ"*

เนื้อเรื่องกล่าวถึงสุเทษณะเทพบุตรผู้หลงรักเทพธิดามัทนา ทำอย่างไรนางก็ไม่มีใจจะรักตอบ สุเทษณ์จึงสาปนางให้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ แต่ให้นางเลือกเกิดได้ในรูปที่ต้องการ มัทนาขอเลือกเกิดเป็นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมซึ่งมีอยู่แต่ในสวรรค์เท่านั้น เรียกชื่อว่า **กุพฺชก** หรือ **ดอกกุหลาบ** อันมีลักษณะซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์ธันวันตรียนิฆัณฏ คือ

"กุพฺชกงามดังสาวรุ่น มีดอกใหญ่ มีเกสรยิ่งทนมาก สะพรั่งด้วยหนาม มีฝูงผึ้งเขียวเปนกลุ่ม"

และมีคุณสมบัติคือ *"มีกลิ่นหอม กินอร่อย หวาน มีรสเลิศ (เมื่อกินแล้ว) ระงับตรีโทษ (คือกำเริบแห่งลม ดี เสมหะ) เจริญราค เย็นสบาย แก้โรคเช่นท้องร่วง"*

แต่สุเทษณะเทพบุตรมีความปรานีให้มัทนากลายร่างเป็นมนุษย์ได้เดือนละหนึ่งครั้งในคืนเดือนเพ็ญ และเมื่อมัทนามีความรักกับบุรุษอื่นเมื่อใดก็ให้คงร่างเป็นมนุษย์ตลอดไป มัทนาลงมาเกิดเป็นต้นกุหลาบอยู่ในป่าหิมพานต์ และได้เป็นธิดาบุญธรรมของฤษีกาละทรรศิน ในที่สุดนางมีความรักกับท้าวชัยเสนเจ้าผู้ครองนครหัสดินาปุระ และได้ผจญรัก ผจญโศกจนต้องอ้อนวอนให้

สุเทษณะเทพบุตรช่วย และถูกสุเทษณ์สาปให้เป็นต้นกุหลาบตลอดไป

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบันก็โปรดกุหลาบมาก ดังจะเห็นได้จากความงามของกุหลาบนานาพันธุ์ในพระราชอุทยานภูพิงค์ราชนิเวศน์ เชียงใหม่ ซึ่งสวยงามไม่แพ้สวนกุหลาบในต่างประเทศ

กุหลาบเป็นสมุนไพรและอาหาร

กุหลาบ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศาสนา และได้รับการลอกเลียนแบบไปใช้ในด้านสถาปัตยกรรม มัณฑนศิลป์ จิตรกรรม แสตมป์ เหรียญ ตรา การทอพรม และเครื่องประดับจำพวกเพชรพลอย ทองรูปพรรณ แม้แต่ในบทกวีที่ร้อยกรองถึงกุหลาบไว้อย่างไพเราะของ โฮเมอร์ กวีกรีก โอมาร์คัยยัม กวีเปอร์เซีย เช็คสเปียร์ กวีอังกฤษ กวีฝรั่งเศส กวีอเมริกัน และกวีไทย อาทิ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สุนทรภู่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯลฯ มาจนถึงกวีปัจจุบันแล้ว กุหลาบยังใช้เป็นสมุนไพรและอาหารได้ด้วย

มีหลักฐานยืนยันว่า พบดอกกุหลาบในภาพเขียนว่าเป็นส่วนผสมของยาประจำบ้านแผนโบราณอยู่หลายขนาน หมอยุโรปสมัยกลางอธิบายว่าผงกลีบกุหลาบต้มกับพริกไทยแห้ง แก้โรคเจ็บคอได้ สมัยสงครามครูเสดอัศวินสมัยนั้นใช้ขี้ผึ้งที่ทำจากกุหลาบแดงทาแผลที่ได้รับบาดเจ็บ ชาวอังกฤษในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ กล่าวว่าขี้ผึ้งกุหลาบมีสรรพคุณแก้เมื่อยได้ด้วย อังกฤษพบว่า **"ตะโพก"** กุหลาบ ให้วิตามินซีเยี่ยมที่สุด สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อการขนส่งผลไม้ที่ให้วิตามินซีถูกตัดขาดจากเกาะอังกฤษ สวนกุหลาบบนเกาะอังกฤษจึงได้ผลิตวิตามินซีจากตะโพกกุหลาบให้ทารกและเด็กในเกาะอังกฤษแทน

ชาวกรีกและโรมันใช้กุหลาบช่วยเพิ่มรสอาหาร และในเหล้าองุ่นชั้นดี ใช้ในแยม เยลลี ลูกกวาด และน้ำเชื่อม น้ำกุหลาบให้รสวิเศษแก่พุดดิ้ง คัสตาร์ด และของหวานเข้าเยลาติน

ในเปอร์เซีย เชื่อกันว่า ถ้าหญิงใดให้สามีเธอกินอาหารปรุงด้วยน้ำกุหลาบแล้วไซร้ สืบแต่นั้นไปสามีจะซื่อสัตย์ต่อเธอคนเดียว

ในตุรกี บนโต๊ะอาหารจะวางขวดน้ำกุหลาบแทนซอสมะเขือเทศหรือซอสอื่น

ชาวอาหรับเรียกน้ำกุหลาบว่า **"น้ำค้างสวรรค์"** ใช้ทาไก่ย่าง เป็ดย่าง แล้วจะทำให้เป็ดไก่ธรรมดาๆ กลายเป็นเป็ดไก่สวรรค์ไปทันที

ที่เมืองกราสส์ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของฝรั่งเศสนั้น ปลูกกุหลาบและไม้ดอกอื่นๆ ไว้มากมาย ขณะที่เมืองอื่นของยุโรปถูกปกคลุมไปด้วยหิมะในฤดูหนาว เมืองนี้อุดมไปด้วยดอกไม้ มีโรงงานกลั่นน้ำมันหอมจากดอกไม้นับสิบโรง และน้ำหอมที่กลั่นจากโรงงานเหล่านี้เองที่เป็นน้ำหอมอันลือชื่อของฝรั่งเศส นอกจากนี้ เขายังทำกลีบ

กุหลาบเชื่อม ผลไม้เชื่อม หอมหวานไปทั้งเมือง

แม่ครัวคนหนึ่งของพระนางเฮนเรียตตามารีกล่าวไว้ว่า *"เอาน้ำดอกกุหลาบสีแดงมาสัก ๑๒ ช้อนโต๊ะ ใส่รวมกับน้ำตาลพอประมาณตั้งต้มบนเตาที่ใช้อำพันและถ่านหินเป็นเชื้อเพลิง บ้านทั้งหลังจะอบอวลเหมือนมีกุหลาบส่งกลิ่นอยู่เต็มบ้าน"*

คนไทยเรานั้น มีวิธีการกินกุหลาบพิสดารกว่า นอกจากจะใช้น้ำดอกไม้เทศปรุงขนมต่างๆ แล้ว ยังเอากลีบกุหลาบมายำ เอาดอกอ่อนมาทำส้มตำ แล้วยังเอากิ่งอ่อนของกุหลาบมาจิ้มน้ำพริกอร่อยนักแล!

ภาษาของกุหลาบ

ในสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย (ค.ศ. ๑๘๑๙–๑๙๐๑) คนอังกฤษนิยมดอกไม้กันประดุจเป็นสมัยทองของดอกไม้ทีเดียว คือได้มีการกำหนดความหมายของดอกไม้แทนความรู้สึกต่างๆ เกือบครบถ้วน จนกระทั่งชายหนุ่มหญิงสาวอาจแลกเปลี่ยนดอกไม้กันให้ได้ความซึ้งเท่าๆ กับการเขียนจดหมาย เป็นต้นว่า

ดอกกุหลาบ หมายความว่า เธองาม การให้กุหลาบแดงดอกเดียว แปลว่า ฉันรักเธอ

สุภาพสตรีสมัยนั้นถ้าเห็นว่าเหมาะสม ก็จะตอบด้วยการให้กุหลาบเหลืองหนึ่งดอก เป็นการย้อนถามว่า "แน่ใจแล้วหรือ?"

แต่ถ้าให้กุหลาบตูมสีขาว ก็เป็นการบอกว่า "ฉันยังเยาว์เกินไปสำหรับความรัก"

หรือให้ใบกุหลาบใบเดียว ก็หมายความว่า "ฉันไม่สน (ใจ)"

ถ้าผู้ชายตอบด้วยดอกกุหลาบหอม ก็แปลว่าเขาถอยฉาก "เธอมีความงามที่ไม่จีรัง"

แต่ถ้าเขายังมั่นคงต่อความหมายของกุหลาบแดงดอกแรก เขาก็จะส่งกุหลาบแดงตามไปอีกดอกหนึ่ง หลังจากนั้นก็มีการจับคู่กัน

เอกสารอ้างอิง

๑. กาญจนาคพันธุ์, **คอคิดขอเขียน**

๒. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ไกลบ้าน.**

๓. ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, **ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย และสำเภากษัตริย์สุลัยมาน (ฉบับย่อ)**

๔. เต็ม สมิตินันท์, **กุหลาบ,** สารานุกรมไทย

๕. ม.ล. ตุ้ย ชุมสาย, **ดอกไม้กับคน.**

๖. ขุนณรงค์ชวนกิจ, **กุหลาบรุสเซีย,** หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท. ขุนณรงค์-ชวนกิจ.

๗. สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, **บันทึกความรู้เรื่องต่างๆ.**

๘. ประชุม อัมพุนันทน์, **เรื่องเกี่ยวกับกุหลาบ,** หนังสืออนุสรณ์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันโท นายแพทย์ พระแสนพลรักษ์ (ชื่น อัมพุนันทน์).

๙. วารสารพืชสวน, **ขบคิด–ขบเคี้ยว,** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๓.

๑๐. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **มัทนะพาธา.**

๑๑. แมคฟาแลนด์ (อำมาตย์เอก พระอาจ-วิทยาคม), **พจนานุกรมไทย–อังกฤษ.**

๑๒. พระยาวินิจวนันดร, **ไม้ประดับบางชนิดของไทย.**

ศัพท์โบราณ

ศาสตราจารย์ ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร*

ภาษาไทยมีศัพท์โบราณอยู่มิใช่น้อย ทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง การศึกษาหาความหมายของศัพท์เหล่านี้แตกต่างไปกับศัพท์ปัจจุบัน เพราะไม่มี "เครื่องมือ" เอื้ออำนวยเพียงพอ ประกอบกับพจนานุกรมที่ทำกันไม่นิยมเก็บศัพท์โบราณ ด้วยเหตุผลที่ว่าไม่มีที่ใช้แล้ว จึงทำให้การศึกษาภาษา (ไทย) ขาดตอนไปอย่างน่าเสียดาย อนึ่งการพินิจหาความหมายของศัพท์โบราณมีความจำเป็นที่จะต้องหาบริบทของการใช้ศัพท์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และถ้าจำแนกตามสมัยที่ใช้ได้ก็จะอำนวยประโยชน์ในการศึกษาได้ดียิ่งขึ้น นักวิชาการด้านภาษาไทยควรสามารถชี้แจงวัฒนาการของคำได้ ตัวอย่างศัพท์โบราณที่ยกมานี้เป็นศัพท์ที่มีปัญหาในด้านความหมาย การศึกษาเชิงประวัติ อักขรวิธี เป็นต้น บริบทที่ยกมาจะช่วยทำให้เข้าใจศัพท์ได้มากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กรุงเทพ

คำว่า **กรุงเทพ** มิใช่ใช้เรียกเมืองหลวงของประเทศไทยในปัจจุบันเท่านั้น หากแต่เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกกรุงศรีอยุธยา เช่นกัน

แว่นแคว้น**กรุงเทพ**ทวา- รวดีมหา — ***ปุณโณวาทฯ*** *น. ๓๑๐*

จึงคิดอ่านด้วยแต่งพระมหาเถรองค์ ๑ ถือกากพระตำราเข้าไป**กรุงเทพ**พระมหานคร — ***การพระราชทานที่กัลปนา*** *น. ๘๑*

เข้าไปถวายถึง**กรุงเทพ**พระมหานครศรีอยุธยา — ***กัลปนาวัดพัทลุง*** *น. ๖๖*

ตกแต่ง ตบแต่ง

คำว่า **ตกแต่ง** หรือ **ตบแต่ง** นี้ มีความหมายไม่ต่างกัน แต่มีวิธีใช้ต่างกันในบางบริบท เช่น "ตบแต่งให้เป็นฝั่งเป็นฝา" นิยมใช้ **ตบแต่ง** มากกว่า **ตกแต่ง** แต่กล่าวโดยรวมแล้ว ๒ คำนี้ใช้แทนกันได้ แต่พึงสังเกตว่า คำว่า **ตกแต่ง** มีใช้มาก่อน ตั้งแต่สมัยสุโขทัย คือ

แลเทพยดาหาก**ตกแต่ง**เขาให้เป็นธรรมดาเขาแล — ***ไตรภูมิพระร่วง*** *น. ๘๖*

แลจะ**ตกแต่ง**มรคาหนทางไว้ แลจักสำแดงซึ่งผลความชอบให้แก่ชาติยุเดร — ***พระวรสาร*** *น. ๑๕*

ส่วนคำว่า **ตบแต่ง** นั้นเท่าที่ปรากฏหลักฐานเก่าที่สุด ก็คือ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่าง

เครื่อง**ตบแต่ง**ตนเห็นเรืองรวย — ***เมืองเทศนิราศ*** *น. ๙*

สารพัดงามครบเครื่อง**ตบแต่ง** — ***อิเหนา ร. ๒*** *น. ๖๓๙*

ตั้งสิ้ว ตั้วสิ้ว

คำนี้มาจากคำในภาษาจีน แปลว่า ซ่อมแซม คำนี้มีใช้ในเรื่อง***พระอภัยมณี***ของสุนทรภู่ว่า "ทำห้องหับจับรั้วต่าง**ตั้งสิ้ว** (ต. ๔๑ น. ๗๗๔) ใน***จดหมายเหตุสยามไสมย*** ของหมอสมิท ซึ่งออกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้ว่า **ตั้วสิ้ว** ดังความว่า "ข้าพเจ้าผู้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลำคลองสมเด็จเจ้าพระยาพระองค์น้อย ขอแจ้งความมายังท่านหลวงพิไชยวารีทราบ ด้วยข้าพเจ้าทั้งหลายได้รับความลำบากเพราะท่าน

---

* *ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน*

เอาเรือกลไฟของท่านเข้าไปเกยปากคลองทำการ**ตั้วสิ้ว**อยู่นั้น เป็นที่ลำบากกับพวกข้าพเจ้า” ใน ***เพลงยาวเพลงสั้น*** ซึ่งพิมพ์ที่โรงพิมพ์ห้างสมุด ประมาณรัชกาลที่ ๖ หรือ รัชกาลที่ ๗ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “เสากระโดงเดาะพับดูยับเยิน ต้อง**ตั้วสิ้ว**สำเภาเข้าอ่าวอู่” (น. ๑๓) ใน***พจนานุกรมฯ*** เมื่ออ้างที่มาของคำนี้ก็ระบุว่า “ต้อง**ตั้วสิ้ว**สำเภาเอาเข้าอู่” (น. ๔๕๔) และไม่ได้ระบุที่มา ซึ่งเข้าใจว่าคงบันทึกจากความทรงจำ

ไท ไทย

ศัพท์นี้มี ๒ ความหมาย ความหมายแรก คือ ประเทศไทย ซึ่งเขียนได้ ๒ รูป **ไท, ไทย** ความหมายที่ ๒ คือ ผู้เป็นใหญ่

ความหมายที่ ๑

หากเอาศาสนาแต่ลังกามาแผ่น (ดิน) เมือง**ไท**	***จารึกวัดป่าแดง*** *น. ๑๑๗*
ทงงพราหมณเทศพราหมณ**ไทย**	***มหาชาติฯ มหาราช*** *น. ๒๓๘*
กูปราบชาวชวาเลื่องใน คืนมาเมือง**ไทย**	***สมุทรโฆษ*** *น. ๒๗*
ให้เกลี้ยงเกลาในอักษรแลพากยา ด้วยสยามภาษาแห่ง**ไทย**	***นันโทปนันทสูตรฯ*** *น. ๑๐๖*
พวก**ไทย**หลามตามฟังพวกลาวเซิ้ง	***ปาจิต*** *น. ๒๓๕*
ถ้ารู้ข่าวราวเรื่องถึงเมือง**ไทย** เห็นจะยกทัพใหญ่มาราญรอน	***ขุนช้างเสภา*** *ต. ๒๗ น. ๕๓๙*
จะดู**ไทย**หรือลาวยาวหรือสั้น	***อภัยมณี*** *ต. ๒๖ น. ๒๑๐*
ใครหาญบรอ ท้อทุกเมือง**ไทย**	***สุธนูฉันท์*** *เลขที่ ๖๑*

ความหมายที่ ๒

เหตุนั้นนนางน้องนารถเจ้าเจ้ากัณหา ผิจะปรารถนาเปน**ไท**นิวไส้	***มหาชาติฯ กุมาร*** *น. ๑๗๐*
ว่าเหวยภูบาล สมุทรโฆษยา**ไท**	***สมุทรโฆษ*** *น. ๑๒๘*
วาดโฉมทุก**ไท**ทิพสุธา	***สมุทรโฆษ*** *น. ๒๔๐*
คดีนี้ท่าน**ไทย**ปราม	***สุธนูฉันท์*** *เลขที่ ๖๐*
ถวิล**ไท**อนิรุทธ์ครั้ง สมอุษา	***กรมหลวงวงษาฯ นิราศ*** *น. ๔๒*
บิดายกให้ แต่**ไทย์**เธอยังชีวี	***สุวรรณวงศา*** *ล. ๔ น. ๑๑๒*

นางเอก นางไท

คำว่า นางเอก ในสมัยปัจจุบัน เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย สืบเนื่องมาจากละคร ภาพยนตร์ ซึ่งมีตัวละครนำฝ่ายหญิง คู่กับฝ่ายชาย ซึ่งก็เป็นความหมายที่รับรู้กัน แต่ในสมัยโบราณ คำว่า **นางเอก** มีการใช้ที่แตกต่างไป คำว่า นางเอก หรือ นางตัวเอก เป็นสตรีที่จัดลำดับลักษณะและความงามเป็นชั้นหนึ่ง รองจากนั้นก็คือ **นางไท** ส่วนนางตรีนั้น ผู้เขียนยังไม่พบหลักฐาน

เห่เอย**นางเอก** มณีเมขลา	***เห่กล่อมพระบรรทม*** *น. ๑๓*
ความทั้งนี้**นางเอก**แกล้งเษกสรรค์	***อภัยมณี*** *ต. ๓๒ น. ๕๔๒*
รอรอฤทธิ์ลงเสียบ้างเถิด**นางเอก**	***เพลงยาวกลบท*** *น. ๔๙๖*
เข้าตอกเงินตอกทอง **นางเอก**หนึ่ง **นางไท**สอง	***ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร์*** *น. ๑๓๔*
นางตัวเอกไม่แคล้วพี่แล้วหนา	***คาวี ร. ๒*** *น. ๕๒๐*

การพิจารณาลักษณะและท่วงทีของสตรีที่จะเข้ารับราชการในพระราชฐานนั้น มีพรรณนาไว้ในเสภาเรื่อง ***ขุนช้างขุนแผน*** ตอน นางสร้อยฟ้าและนางสร้อยทองถวายตัว ดังความว่า

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช ทอดพระเนตรรูปทรงทั้งสองศรี
น่าชมสมเป็นราชบุตรี ท่วงทีคนละอย่างดูต่างกัน
พินิจทรงสร้อยทองละอองพักตร์ นรลักษณ์งามเลิศเฉิดฉัน
ละมุนละม่อมพร้อมพริ้งทุกสิ่งอัน สมเป็นขวัญของประเทศเขตลาวกาว
ดูสงบเสงี่ยมงามทรามสวาท มารยาทสนิทสนมสมเป็นสาว
กระนี้ฤาจะมิลือในแดนลาว จนเชียงใหม่ได้ข่าวเข้าช่วงชิง
แล้วผินพักตร์มาพิศสร้อยฟ้า ดูจริตกิริยากระตุ้งกระติ้ง
ท่าทางท่วงทีก็ดีจริง จะเสียอยู่แต่สักสิ่งด้วยรายงอน
หูตากลอกกลมคมคายเหลือ พิศแล้วเบื่อดูได้แต่ร่อนร่อน
จะเปรียบก็เหมือนอย่างนางละคร งามงอนอ้อนแอ้นบั้นเอวกลม
เพราพลิ้วเพรียวเหลือดังเรือแข่ง กล้องแกล้งพายจิบก็เจียนล่ม
ดูริมฝีปากบางลูกคางกลม เห็นลาดเลาเจ้าคารมเป็นมั่นคง
ถ้าเป็นม้าก็ม้าขึ้นระวาง ถ้าเป็นช้างก็ช้างอย่างต้องประสงค์
ถึงจะผูกเครื่องทองเป็นรองทรง ถ้าคนขี่ไม่ประจงคงเจ็บตัว
สร้อยทองลูกของเจ้าล้านช้าง ยศอย่างมารยาทจะยังชั่ว
แต่ข้างนางสร้อยฟ้าดูน่ากลัว กระซิบตรัสแก่เจ้าขรัววรจันทร์
แน่ะขรัวนายท่วงทีอีสองคน ดูชอบมาพากลฤาไม่นั่น
สร้อยทองดูทำนองจะดีครัน สร้อยฟ้านั้นท่าทางเหมือนนางละคร
จะเอาไว้เป็นช้างระวางใน ลองใจขับขี่ดูทีก่อน
ก็นึกกลัวตัวแก่ไม่แน่นอน ฤาจะควรผันผ่อนประการใด

(ขุนช้างขุนแผนเสภา *เล่ม ๒ ตอน ๓๒ หน้า ๑๖๐)*

น้ำฟ้า

ศัพท์ **น้ำฟ้า** มีที่ใช้ก่อน **น้ำฝน** อีกทั้งมีความไพเราะ มองเห็นภาพและการเคลื่อนได้ชัดเจน โบราณใช้ศัพท์นี้ดังตัวอย่างเช่น

ทั้งเดินตรำ**น้ำฟ้า**และฝ่าตม ***เพลงยาวคารมเก่า*** *น. ๑๘๕*
น้ำฟ้าเย็นซาบอินทรีย์ ***รามเกียรติ์ ร. ๑*** *ล. ๓ น. ๑๘๓*
ยามหนาวแม่จะหนาว**น้ำฟ้า**สยองเย็นทุกเส้นขน ***มหาชาติ ร่ายยาว*** *น. ๔๒*
น้ำฟ้าประปรายเกลียง ***ตามเสด็จทัพลำน้ำน้อยนิราศ*** *น. ๕๘*
หวานฉ่ำ**น้ำฟ้า**ไม่เปรียบได้ ***ขุนช้างฯ สำนวนเก่า*** *น. ๔*
น้ำฟ้าฝอยฟุ้งพรายขะจายโรย ***จันทะโครบ*** *ล. ๓ น. ๑๓๙*
ยะเยือกเย็น**น้ำฟ้า**นพภาไลย ***จอกแก้ว*** *ล. ๒ น. ๗๙*

มีคำกล่าวซึ่งเป็นที่นิยมมาก มักมีผู้อ้างอิงอยู่เสมอว่า “หนาวลมห่มผ้า หนาวฟ้าผิงไฟ หนาวผู้หญิงให้อิงผู้ใหญ่” แต่ที่ผู้เขียนพบน่าจะเป็น “หนาวลมจะห่มผ้า หนาว**น้ำฟ้า**จะผิงไฟ” ***อภัยมณี บทเห่*** *น. ๓๕* และบางครั้งจะมีต่อว่า “หนาวอารมณ์จะห่มอะไร”

ผู้หญิงยิงเรือ ผู้หญิงริงเรือ (น)

เป็นศัพท์อีกหนึ่งคำที่ยังโต้เถียงกัน ในสมัยอยุธยา น่าจะมีความหมายต่างกับสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งมีความหมายว่า หญิงสามัญ ใน**พจนานุกรมศริพจน์ภาษาไทย** ของพระสังฆราชเวย์ อธิบายความหมายของคำนี้ว่า "หญิงสามัญ"

พวก**ผู้หญิงริงเรือ**หอบเสื่อสาด — ***ขุนช้างฯ เสภา*** *น. ๓๘*
เรื่อง**ผู้หญิงยิงเรือ**เบื่อหนักหนา — ***มณีพิชัย ภาคต้น*** *น. ๑๑๗*
พอใจเกี้ยว**ผู้หญิงริงเรือ** — ***คาวี ร. ๒*** *น. ๔๘๐*
ไม่รู้เท่า**ผู้หญิงริงเรือ** — ***ไชยเชษฐ์*** *น. ๓๕๑*
ปะ**ผู้หญิงยิงเรือ**คงรักเรา — ***สิงหไกรภพ*** *น. ๓๙*
อีกอย่างหนึ่งจะไปติดไปพันกับ**ผู้หญิงริงเรือ**ที่อยู่ในที่หวงแหน
เห็นดังว่าแล้วนั้น — ***พระราชหัตถเลขา ร.๔ ครั้งที่ ๒*** *น. ๕๐*
ด้วยพรุ่งนี้แม่กลางจะไปดูถีบชิงช้านั้น **ผู้หญิงยิงเรือ**
จะไปมาก — ***ประชุมพระราชหัตถเลขา ร.๕*** *ภ. ๓ ต. ๒ น. ๒๑๖*

มุข

ศัพท์ว่า มุข นี้มีปัญหาในเรื่องการเขียนว่าควรสะกดด้วย **"ก"** หรือ **"ข"** นั้น เป็นเรื่องที่วินิจฉัยได้ไม่ยากนัก หากสามารถหาบริบทที่ใช้มายืนยันว่าโบราณใช้สะกดด้วย "ข" ตลอดมา และความหมาย หากเป็นคำนามก็ว่า ปาก การพูด หรือ ตอน คำว่า มุขตลก ก็คือ ตอนตลก ส่วนคำว่า "มุข" ที่เป็นคำกริยานั้น ก็คือ พูด

ตัวอย่าง มุข ที่ใช้ "ข" สะกด มีดังนี้
สรัพสิทธิกูมาร เล่า**มุข**หนึ่งไซร้ บูราณท่านว่าไว้ — ***นกกระจาบ คำกาพย์*** *เลขที่ ๒๑*
เจ้าคิดขับขึ้นสัก**มุข**เถิดลูกเอ๋ย — ***อภัยมณี*** *ต. ๓๕ น. ๖๐๕*
อีกอื่นผู้เข็ญใจ**มุข**มงคล ก็ดี — ***มหาชาติ ทานกัณฑ์*** *น. ๗๔*
ไว้เพื่อสำหรับตน **มุข**ปิดเป็นจังงัง — ***กฎาหก*** *น. ๔๕*
อ้ายไม้เสือกเข้าไปรับเล่านิทานให้เขาฟัง เล่าไปไม่ได้ถึงครึ่ง**มุข** ...
ตอนหัวค่ำผลัดกันเล่าเรื่องรามเกียรติ์คนละ**มุข** ...
ให้ข้าเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน ผลัดกันเล่าคนละ**มุข** ...
ฉันจะค้างอยู่ที่นี่ขอฟังนิทานสัก**มุข**เถิด ...
นายเล่าสัก**มุข**เปนไรจ๊ะ ...
เรื่องยังอยู่อีกมาก เพียงนี้ได้**มุข**หนึ่งเท่านั้น — ***ระเบียบการเล่นตำนานเสภา*** *น. ๖๕*

เยีย

คำว่า **เยีย** เป็นคำเก่ามีใช้ในหนังสือและวรรณคดีโบราณอยู่มิใช่น้อย แต่ที่อธิบายกันและเข้าใจกัน แม้แต่ในหนังสือคำฤษดี ก็จะว่า **"ทำ"** เป็นคำกริยา เมื่ออธิบายเป็นเช่นนี้จึงไม่สามารถเข้าใจความหมายของคำในบริบทที่ใช้ได้ คำว่า **เยีย** นี้มี ๒ ความหมาย ความหมายแรก ว่า **ทำ** ตามที่เข้าใจกัน ส่วนความหมายที่ ๒ ก็คือ **ยิ่ง** และเป็นคำวิเศษณ์

ความหมายว่า ทำ

จะมาหาความแก่ท่าน**เยีย**ใด — ***กม. ตรา ๓ ดวง ผัวเมีย*** *น. ๙*

พระสงกาฝันใช่ฝัน **เยียใด**จาบัล — ***สมุทรโฆษ*** *น. ๘๓*

ย่อมเก็บเอามา **เยีย**เปนภักษา เปลือกเอามาขาย — ***ต้นทางฝรั่งเศส*** *น. ๑๒๓*

ถึงลูกคุณหลานหม่อมจะยอม**เยีย** มีเมียไปทำไมไม่เหมือนกัน — ***ขุนช้างเสภา*** *ต. ๓๖ น. ๒๔๒*

ตรัสถามตัวหมื่นพล **เยีย**ใดกลจึงผ้าย — ***ตะเลงพ่าย*** *น. ๘๕*

ความหมายว่า ยิ่ง

เยียมาดลด่านด้าน แดนไพร — ***นครสวรรค์ นิราศ*** *น. ๒๘*

เยียใกล้**เยีย**ไกลพงพี **เยีย**ใกล้นครี — ***สุมทรโฆษ*** *น. ๘๖*

เยียมา**เยีย**จากเจ้า กูเจ็บ — ***กำศรวล*** *น. ๕๒๐*

เยียอยู่ภายหลังนอน นั่งไห้ — ***ไปลำนำน้อย นิราศ*** *น. ๘๙*

เยียมาลิวโลดเบื้อง บางสาน — ***พระพิพิธสาลี นิราศ*** *น. ๑๓๗*

หมายเหตุ คำว่า **เยีย** มีอีกความหมายหนึ่งว่า ตัวผู้ มักใช้กับไก่ ว่า ไก่เยีย ว่า ตัวผู้ที่มีลักษณะเหมือนตัวเมีย

สมัน

คำว่า **สมัน** เป็นศัพท์อีกคำที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องอิเหนา เป็นภาษามลายู แต่ไม่เคยมีการอธิบายมาก่อน คำนี้ตรงกับคำในภาษาไทยว่า **พนักงาน** ดังตัวอย่าง

พอเห็น**สมัน**เดินมาแต่ไกล จึงกวักเรียกไปให้เร็วมา — ***อิเหนา ร. ๒*** *น. ๓๓๗*

สมันจงเดินขึ้นไปดู ผู้ใดจะอยู่ที่ในป่า — ***อิเหนา ร. ๒*** *น. ๓๓๗*

สมี

สมี เป็นศัพท์หนึ่งที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงความหมาย ในสมัยแรก มีความหมายถึงพระภิกษุทั่วไป แต่สมัยหลังใช้เรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ขั้นปาราชิก

พระ**สมี**ทรงคัมภีร์ให้แบกนำ — ***ปาจิต*** *น. ๑๔๘*

นิมนต์**สมี**ขรัวส้มท่านสมภาร — ***ขุนช้าง เสภา*** *ต. ๔๐*

จะกล่าวถึง**สมีเพชร**กับเณรบัว — ***ขุนช้าง เสภา*** *ต. ๔๘ น. ๑๐๑*

สยาม

คำนี้เป็นคำเรียกชื่อประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา (ตอนกลาง) เท่าที่มีหลักฐานปรากฏ และคำนี้ก็มีใช้เรื่อยมาทุกสมัยดังตัวอย่างต่อไปนี้

เฉิดศรี**สยาม**พรายเพราะ — ***อนิรุทธ์*** *น. ๖๐๕*

จึงเล็งดูแล้ววิตถาร์ปัญญา**สยาม** — ***ปาจิต*** *น. ๒๒๓*

เจ้ากรุงศรีอยุธยาภาษา**สยาม** — ***อภัยมณี*** *ต. ๒๖ น. ๓๙๓*

เพราะมีงเข้าเพสภาษา**สยาม** — ***อภัยมณี*** *ต. ๔๒ น. ๗๙๑*

มงกุฎเกศตรีภพจบ**สยาม** — ***โคบุตร*** *น. ๗๓*

อยุธเยศยอด**สยาม**ภาษา — ***เสภาพระราชพงศาวดาร*** น. ๒๖
ไม่เสมือนสมรเสมอภาษา**สยาม** — ***รำพันพิลาป*** น. ๑๙๔
พวกชาว**สยาม**เหนตระหนัก — ***ตะเลงพ่าย*** น. ๔๖
เรียกออกชื่อสเภาจบ จังหวัด สยามนา — ***ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน กรมปรมาฯ*** น. ๗๕
กล่าว**สยามภาษา** — ***ลิลิตนิราศ*** น. ๙๒
เป็นเยี่ยงอย่างไว้ในภาษา**สยาม** — ***เมืองเพชร นิราศ*** น. ๓๓๖
สุดจะเทียบอรทัยใน**สยาม** — ***พวงมาลัยทอง*** น. ๕๕๘

สงสถาน

ศัพท์นี้เป็นโบราณิกศัพท์ที่แทบจะไม่มีผู้รู้จัก มีความหมายว่า **ลักษณะ** และมีที่ใช้น้อยมากดังนี้

อนึ่งเหนษัตรีภาพผู้นึ่งหน้าประดูจหน้าช้าง และ**สงสถาน**
ประดูจงวงช้าง — ***พงศาวดารหลวงประเสริฐ*** น. ๑๐๑

แลรัศมีกลดนั้นสองลงมาต้องช้างพระที่นั่ง มี**สงสถาน**
ประดูจเงากลด — ***พงศาวดารหลวงประเสริฐ*** น. ๑๐๒

ตัวใหญ่**สงสถาน**เงินแรง ดุจใส่เสื้อแจง — ***คชกรรมประยูร*** น. ๘๔
นามชื่อเอกทันต์มีพรรณลักขณะสมบูรณ์**สงสถาน** — ***พระสมุดตำราแผนคชลักษณ์*** น. ๙๒

รศรากนั้นทั้งมันทั้งหวาน มี**สงสถาน**สีขาวดังน้ำนม
อยู่ในรากบัวนั้นทุกข้อ — ***ไตรภูมิโลกฯ สำนวนที่ ๑***

สบสมัย

ศัพท์ว่า **สบสมัย** ในสมัยโบราณเขียนได้หลายรูปเช่น **สบสะไหม สบไสมย** นักศึกษามักเข้าใจความหมายของศัพท์นี้ว่า **ทุกสมัย** ซึ่งไม่ถูกต้อง ศัพท์นี้มีความหมายว่า **ทั้งหลาย ทั้งปวง** ดังตัวอย่างที่ใช้ว่า

อีกทั้งนักเทษขันทีสตรีกำนันพรหมณาจาริย**สบไสมย** — ***ก.ม. ตรา ๓ ดวง ลักขณโจร*** น. ๒๙๗
ฝูงสัตว์ทั้งหลาย อยู่พึ่งอาศัย มากมี**สบสมัย** — ***ต้นทางฝรั่งเศส*** น. ๑๒๗
โสพลแมนสรวง **สิทธิศักดิ์สบไสมย** — ***รามเกียรติ์ คำพากย์*** ภ. ๑ น. ๒
พณสณฑ**สบสมัย** แลมี — ***สรรพสิทธิ์*** น. ๙๓
อมรนิกร**สบไสมย** — ***สักกบรรพ์ ฉันท์*** น. ๕๘๓

สะสม สั่งสม ส่ำสม

คำสามคำมักเป็นที่สงสัยเสมอว่ามีความหมายเดียวกันหรือไม่ พิจารณาจากบริบทของการใช้คำสามคำนี้มีความตรงกันว่า รวบรวม หรือ เก็บรวบรวม และคำทั้งสามน่าจะใช้ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน และการกลายเสียงรูปสระก็ไม่ซับซ้อนนัก

ได้**สะสม**อบรมพลเสนาแลมั่งคั่งทั้งโภคสมบัติเป็นอันดี — ***มหาวงษ์*** น. ๔๙๒
ถ้ากินเนื้อเหลือแล้วก็ทิ้งเสียจะได้**สั่งสม**ไว้กินต่อไปในวันหน้าหาบ่มิได้
— ***ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา สำนวน ๒*** ล. ๑ น. ๑๘๕
แลจะ**สั่งสม**ไว้เอาไปปนฉันกับของฉันในเพล — ***มหาวงษ์*** ล. ๑ น. ๑๑๔
อีกประการหนึ่งบุคคลในโลกนี้ จะ**ส่ำสม**สิ่งดังฤๅ — ***ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา สำนวน ๒*** ล. ๑ น. ๔๐๔

อันพระพุทธได้**ส่ำสม** แด่บรมนายกาจารย์ ***พระมาลัยคำกาพย์*** *น. ๑๕๑*
วรรสพจน**ส่ำสม** ควรจะชื่นชม ***จักรวรรดิวัตร*** *น. ๒๖*

แหนง

เป็นศัพท์ที่มีความหมาย เพราะมีความหมายมากกว่า ๑ ความหมายแรก คือ **แคลงใจ** หรือ **สงสัย** แต่ความหมายที่ ๒ ว่า **ควร** ผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับภาษาไทย เมื่อพบบริบทในความหมายที่ ๒ จะไม่สามารถคาดเดาความหมายได้ ดังตัวอย่าง

ความหมายที่ ๑

ดังฤๅจะมาถือพระทัยโทมนัส**แหนง**พระอัยกา ***เวสสันดรร่าย มหาราช*** *น. ๓๓๗*
แต่ความจริงจะได้มีใจ**แหนง**สงสัยกรุงเวียตนาม ***จม. เหตุรัชกาลที่ ๒*** *น. ๕๕*
แหนงนางห่างรักไร้ รสภิรมย์ ***วัดสมุหประดิษฐ์ นิราศ*** *น. ๑๐๐*

ความหมายที่ ๒

คลาศคลาโฉมศรี **แหนง**ตายประเสริฐนัก ***กาพย์ขับไม้*** *น. ๒๗*
เอองค์อนา- ถน่าคำนึง**แหนง**ตาย ***สมุทรโฆษ*** *น. ๒๑๗*
เท็จอยู่บเหนหน้า อยู่เกล้า**แหนง**ตาย ***พระลอ*** *น. ๑๔๓*
แหนงชื่นชมเอาไชย โห่ห้อม ***ยวนพ่าย*** *น. ๑๓๔*
แหนงเราเจ้าข้าอย่านาน จากมณเฑียรสถาน ***เสือโค*** *น. ๓๔๘*
กลิ้งตายดีหลี **แหนง**หลีจงไกล ***อนิรุทธ์*** *น. ๔๘*

อำภิล

ศัพท์นี้เท่าที่ปรากฏที่ใช้มีเพียงแห่งเดียว คือ ***กำศรวลโคลงดั้น*** หรือที่รู้จักกันทั่วไปก็คือ ***กำศรวลศรีปราชญ์*** ดังความว่า **เทโวกอำภิลจอม แจกฟ้า** แต่เป็นที่น่าเสียใจว่าการอธิบายคำหรือความในโคลงบทนี้เท่าที่ผ่านมาไม่ถูกต้อง คำนี้มาจากคำ **อพิล** ในภาษาเขมร ว่า ต้นมะขาม ในประเทศเขมร มีปราสาทองค์หนึ่งชื่อว่า "ปาทาย**อัมปิล**" เข้าใจว่าคงตั้งชื่อจากบริเวณรอบองค์ปราสาทที่มีต้นมะขามล้อมรอบ ในภาคอีสาน บางจังหวัด เช่น ศรีสะเกษ สุรินทร์ ยังมีการใช้ศัพท์นี้อยู่ ก็มีการออกเสียงเพี้ยนไปบ้าง เป็น **อำปิล**

ผู้เขียนหวังว่าตัวอย่างศัพท์โบราณที่ยกมานี้คงเป็นประโยชน์ได้บ้าง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับบันทึกความทรงจำ

ฉวีงาม มาเจริญ

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศเกียรติคุณยกย่อง ***สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก*** *เนื่องจากทรงมีผลงานและพระอัจฉริยภาพหลายสาขาเป็นที่ประจักษ์ชัดอาทิ ด้านการปกครอง กฎหมาย ปรัชญา ศาสนา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปะ วรรณคดี และดนตรี เป็นต้น ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่องเกี่ยวกับความรู้ต่างๆ เหล่านี้ไว้กว่า ๑,๐๐๐ เรื่อง ครั้งนั้นชาวไทยต่างปีติยินดีอย่างยิ่ง เนื่องจากทรงเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ จะเป็นมงคลสมัยครบ ๑๕๐ ปี วันประสูติ และครบ ๕๐ ปี ที่องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องเกียรติคุณ จึงเป็นโอกาสดีที่จะจัดงานเทิดพระเกียรติและเผยแพร่พระเกียรติคุณให้กว้างขวางยิ่งขึ้นให้สมกับที่พระองค์ได้ทรงสร้างคุณประโยชน์นานัปการไว้แก่ประเทศชาติ*

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้รับพระสมัญญาจากชาวไทย เป็นที่ยอมรับทั้งในวงราชการและวงวิชาการว่า **"พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย"** เพราะทรงตรวจสอบชำระเอกสารประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก และยังทรงศึกษาค้นคว้าเรียบเรียง ตลอดจนทรงอธิบายเกี่ยวกับยุคสมัย สถานที่ เหตุการณ์ และประวัติบุคคลต่างๆ พระนิพนธ์ของพระองค์ทำให้ประเด็นปัญหาต่างๆ คลี่คลาย และเป็นแบบอย่างแก่นักศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์สมัยหลัง ปัจจุบันงานพระนิพนธ์บางชิ้น

ได้กลายเป็นเอกสารหลักฐานสำคัญของประวัติศาสตร์ในยุคปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาจนถึงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องหนึ่งที่ขอนำมากล่าวถึง ณ ที่นี้คือเรื่อง **"ความทรงจำ"**

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์เรื่อง **"ความทรงจำ"** ขึ้นเมื่อวันที่ ๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ โดยมี

พระประสงค์จะทรงบันทึกพระประวัติส่วนพระองค์ เนื่องจากได้ทรงเรียบเรียงประวัติบุคคลสำคัญและคนที่ทรงรู้จักไว้เป็นจำนวนมาก แต่ถ้าจะหาใครเรียบเรียงถึงพระประวัติของพระองค์ คงจะหาได้ยากที่จะเรียบเรียงได้ละเอียดครบถ้วนในเกร็ดย่อยต่างๆ รวมถึงความถูกต้องตามความเป็นจริง นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์สำคัญต่างๆที่เกี่ยวเนื่องอันไม่อาจละเลยได้ ดังนั้นจึงเริ่มทรงพระนิพนธ์ขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๗๖ โดยมีลักษณะตามแบบฉบับของนักประวัติศาสตร์และนักจดหมายเหตุอันเป็นคุณลักษณะส่วนพระองค์

พระนิพนธ์เรื่อง **"ความทรงจำ"** ได้กำหนดเนื้อความไว้เป็น ๕ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เริ่มเรื่องพระประวัติ เล่าตั้งแต่ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๕ จนถึง ๒๔๑๑ ซึ่งเป็นเวลาสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถ

ตอนที่ ๒ เรื่องพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒ ช่วงเวลา คือ ก่อนเสวยราชย์ระหว่างพุทธศักราช ๒๓๔๗-๒๓๙๔ และเมื่อเสวยราชย์แล้ว ระยะเวลาระหว่างพุทธศักราช ๒๓๙๔-๒๔๑๑ การที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์พระราช-ประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง **"ความทรงจำ"** เนื่องจากมีพระดำริว่า แม้พระองค์จะได้ทรงตามเสด็จและรับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระบรมชนกนาถอยู่ถึง ๓ ปี แต่นับว่ายังไม่ได้สนองพระเดชพระคุณมากเท่ากับพระเจ้าลูกเธอรุ่นใหญ่หลายพระองค์ ประกอบกับในสมัยหลังมักมีผู้เข้าใจผิดกล่าวว่าการทำสัญญากับชาติตะวันตกในยุครัชกาลที่ ๔ นั้น ไทยเสียเปรียบ เพราะสมัยนั้นรู้เท่าไม่ถึงการณ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงต้องการแสดงความจริงให้ปรากฏว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเพียงใด เพื่อประกาศพระเกียรติคุณเป็นการฉลองพระคุณพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถของพระองค์

ตอนที่ ๓ เรื่องเมื่อเปลี่ยนรัชกาล พุทธศักราช ๒๔๑๑ กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ครองราชย์โดยมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พระราชานุกิจที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ และเหตุการณ์บ้านเมืองบางเรื่อง เช่น เรื่องกงสุลอังกฤษ เรื่องเงินปลอม และการปราบโจรผู้ร้าย เป็นต้น

ตอนที่ ๔ เรื่องเริ่มรัชกาลที่ ๕ พุทธศักราช ๒๔๑๒-๒๔๑๓ กล่าวถึง การปรับปรุงทหารบก ทหารเรือ การสร้างวัดราชบพิธ การสร้างพระบรมรูปพระเจ้าอยู่หัว ๔ รัชกาล การสร้างพระที่นั่งใหม่ และการจัดระเบียบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใหม่ เรื่องต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง และการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อยังทรงพระเยาว์

ตอนที่ ๕ เรื่องเสด็จไปต่างประเทศครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๑๔-๒๔๑๕ กล่าวถึงการเสด็จประพาส

สิงคโปร์และอินโดนีเซียของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ หลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับจากประเทศอินเดีย การตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษในกรมทหารมหาดเล็ก การระบาดของอหิวาตกโรค ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดการรักษาพยาบาลตามวิธีการแพทย์แทนพิธีทางศาสนา และต่อด้วยพระประวัติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อยังทรงพระเยาว์ การผนวชเป็นสามเณร การออกวังหลังจากลาผนวช และเรื่องเกี่ยวกับการชักธงตามวังเจ้านายในรัชกาลที่ ๔

พระนิพนธ์เรื่องความทรงจำตอนที่ ๕ นี้ ทรงพระนิพนธ์ค้างไว้ด้วยประโยคที่ว่า ***"เรื่องที่จะเล่าในตอนต่อไปนี้ จะว่าด้วยราชการบ้านเมืองที่ฉันได้ทันเห็นเมื่อเป็นเด็กอยู่ในปีระกา พุทธศักราช ๒๔๑๖ และปีจอ พุทธศักราช ๒๔๑๗ แต่มารู้ความตระหนักเมื่อเป็นผู้ใหญ่เป็นการสำคัญหลายเรื่อง"*** เป็นที่น่าเสียดายว่าถ้าทรงพระนิพนธ์ต่อไปจนถึงจุดหมายที่ทรงตั้งพระทัยไว้ หนังสือเล่มนี้จะเล่าเรื่องราวซึ่งไม่มีบันทึกอยู่ในเอกสารใดอีกมาก เพราะทรงชี้แจงไว้ในความตอนกลางของตอนที่ ๕ ว่า *"แต่นี้ไปจนปลายตอนที่ ๕ จะเล่าเรื่องประวัติของตัวฉันในระหว่าง ปีมะแม พุทธศักราช ๒๔๑๓ ไปจนถึงปีกุน พุทธศักราช ๒๔๑๘ ให้สิ้นเรื่องเมื่อเป็นเด็กเสียชั้นหนึ่ง เพราะในตอนที่ ๖ และที่ ๗ จะเล่าเรื่องในราชการบ้านเมืองเป็นสำคัญ"*

การที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์เรื่องความทรงจำค้างไว้และมิได้ทรงพระนิพนธ์ต่อให้จบนั้น เนื่องจากการกล่าวถึงเหตุการณ์บ้านเมืองและพระประวัติจะต้องกล่าวถึงบุคคลอื่น และมีเหตุบางอย่างมากระทบพระทัย จึงทรงตัดสินพระทัยไม่ทรงพระนิพนธ์ต่อ บันทึกความทรงจำซึ่งเป็นหนังสือกึ่งวิชาการจึงไม่จบบริบูรณ์ถึงบทสุดท้าย อย่างไรก็ตาม หนังสือนี้ก็ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่หลายครั้ง ทั้งได้อำนวยประโยชน์อย่างยิ่งแก่นักประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับงานพระนิพนธ์ชิ้นอื่นๆ ของพระองค์

ตามที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์บันทึกเรื่องความทรงจำอันเป็นพระประวัติของพระองค์ตามแบบฉบับการเขียนของนักจดหมายเหตุและนักประวัติศาสตร์นั้น พิจารณาจากวิธีการหาข้อมูลและลักษณะการเรียบเรียง ข้อมูลที่ทรงนำมาเรียบเรียงนั้นทรงพยายามรักษาความถูกต้องตามความเป็นจริงตลอดเวลา ข้อมูลดังกล่าวมาจาก ๓ แหล่ง คือ

๑. ข้อมูลที่ทรงประสบด้วยพระองค์เอง เป็นบันทึกความทรงจำจากประสบการณ์จริง มีบุคคลร่วมสมัยที่อาจช่วยยืนยันได้ หรือมีเอกสารกล่าวอ้างถึงเหตุการณ์นั้นๆ สามารถนำมาเทียบเคียงตรวจสอบได้ อาทิ เหตุการณ์ปลายรัชกาล ที่ ๔ และการเปลี่ยนแผ่นดิน เป็นต้น

๒. ข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้อื่นซึ่งอยู่ในช่วงเวลาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือมีความเกี่ยวข้องกับข้อมูลหรือบุคคลที่ทรงกล่าวถึงในบันทึก

๓. จากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมในเอกสารข้อมูลต่างๆ เช่น จดหมายเหตุ พงศาวดาร และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น

นอกจากทรงคำนึงถึงความถูกต้องของข้อมูลแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังทรงแทรกพระวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ด้วยเหตุด้วยผล สำหรับข้อมูลบางส่วนที่มีพระประสงค์จะให้รายละเอียดเป็นความรู้เสริมยิ่งขึ้น ก็ได้ทรงอธิบายเป็นเชิงอรรถและข้อความในวงเล็บไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น เนื้อหาสาระของพระนิพนธ์เรื่อง **"ความทรงจำ"** จึงให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านหลายประการ คือ ทางด้านวิชาการจะได้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี ส่วนด้านความสนุกสนานเพลิดเพลินจะมาจากการพรรณนาความที่ใช้ภาษาเรียบง่าย สละสลวยชวนติดตาม อันเป็นพระปรีชาด้านอักษรศาสตร์ส่วนพระองค์

ขอยกตัวอย่างข้อความบางส่วนใน **"ความทรงจำ"** ซึ่งให้ข้อมูลซึ่งค่อนข้างหาจากเอกสารอื่นได้ยาก

การใช้พระราชยาน - คานหาม

ปัจจุบันชาวไทยชินกับข่าวการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเมื่อติดตามดูภาพที่แพร่ทางโทรทัศน์จะเห็นว่า ในขบวนเสด็จจะมีรถยนต์พระที่นั่งที่ประทับและมีรถพระที่นั่งรอง นั่นคือสิ่งที่สืบทอดมาจากประเพณีสมัยโบราณของไทยตั้งแต่ยังไม่มีรถยนต์ พระราชพาหนะไม่ว่าจะเป็นเรือ รถม้า ช้าง ม้า ตลอดจนพระราชยานก็จะจัดแบบเดียวกัน คือมี **"พระที่นั่งทรง"** และ **"พระที่นั่งรอง"** นอกจากนี้ยังทราบว่าพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงพระเยาว์ ก็สามารถตามเสด็จโดยขึ้นพระราชยานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ได้ แม้จะเสด็จพระราชดำเนินอย่างเป็นทางการ ดังข้อความว่า

"เรื่องตามเสด็จทูลกระหม่อมนั้น แต่พอฉันขึ้นเฝ้าได้เสมอ ในไม่ช้าก็ได้ตามเสด็จออกข้างหน้า เพราะเจ้าพี่โสมกับเจ้าพี่สีนากท่านคอยประคับประคองดังกล่าวมาแล้ว ถ้าเสด็จทรงพระราชดำเนินไปใกล้ๆ เจ้าพี่ท่านจูง ถ้าทรงพระราชดำเนินไปทางห่างไกลเช่นเสด็จไปวัดราชประดิษฐ์ฯ เป็นต้น มหาดเล็กเขาก็อุ้มไป พวกมหาดเล็กที่เคยอุ้มฉันมา ได้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ มีหลายคน...ถ้าเสด็จไปด้วยมีกระบวนแห่มักทรงพระราชยาน[๑] แต่แรกฉันขึ้นวอพระที่นั่งรองตามเสด็จ ครั้นต่อมาเมื่อพระเจ้าลูกเธอที่เคยขึ้นพระราชยานรุ่นก่อนทรงพระเจริญพระองค์หนักเกินขนาดโปรดให้เปลี่ยนชุดใหม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ฉันขึ้นพระราชยานตั้งแต่อายุได้ ๕ ขวบ มาจนสิ้นรัชกาล พระเจ้าลูกเธอที่ได้ขึ้นพระราชยานเป็นชุดเดียวกันรวม ๔ พระองค์ คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทรฯ กับสมเด็จพระพันวัสสาฯ สองพระองค์นี้ประทับบนพระเพลา หรือถ้าไปทางไกลก็ประทับข้างซอกพระขนอง กรมพระสมมตอมรพันธุ์กับตัวฉันนั่งเคียงกันข้างหน้าที่ประทับ เรื่องขึ้นพระราชยานฉันจำได้ไม่ลืมเพราะเคยตกพระราชยานครั้ง ๑ เมื่อไปตามเสด็จงานฉลองวัด

หงส์ในปีเถาะ พุทธศักราช ๒๔๑๐ ขากลับเสด็จขึ้นพระราชยานที่ท่าราชวรดิฐ เห็นจะเป็นด้วยฉันง่วงนั่งหลับมาในพระราชยาน เมื่อผ่านประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททางด้านตะวันออก พอคนหามพระราชยานลงบันได ข้างหน้าพระราชยานต่ำลง ฉันก็พลัดตกลงมา จมีนจง (โต ซึ่งภายหลังได้เป็นที่พระยาบำเรอภักดิ์แล้วเลื่อนเป็นพระยาวิเศษสัจธาดาในรัชกาลที่ ๕) อุ้มส่งขึ้นไปนั่งอย่างเดิม ไม่ได้เจ็บปวดชอกช้ำอันใด แต่เมื่อทูลกระหม่อมมาตรัสเล่าที่ข้างใน แม่ตกใจกลัวจะเกิดอัปมงคลถึงให้ทำขวัญกันเอะอะ..."

ในส่วนการทรงพระราชยานของพระบรมวงศ์ชั้นสูงในต้นรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าถึงการเสด็จมาเข้า

---

[๑] *ประเพณีเสด็จทรงพระราชยานมาเลิกเมื่อเปลี่ยนใช้รถในรัชกาลที่ ๕ ตัวอย่างพระราชยานมีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร (พระนิพนธ์เรื่องความทรงจำ)*

เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระบรมมหาราชวังของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทำให้ทราบว่า เสด็จโดยขบวนพระอิสริยยศอย่างไร ดังข้อความต่อไปนี้

"เวลาที่เจ้านายพวกฉันออกไปเรียนภาษามคธนั้น ร่วมกับเวลาประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินที่เก๋งวรสภาภิรมย์ อยู่ใกล้ๆ กันได้ยินถนัด เสียงเจ้าพระยาภูธราภัย สมุหนายก นั้นดังกว่าเพื่อน แต่ปรึกษาหารือกันอย่างไร ไม่เข้าใจ ถึงกระนั้นก็ชอบแอบดูตามประสาเด็ก พอจวนเวลา ๑๑ นาฬิกา กรมพระราชวังบวรฯ ก็เสด็จมา มีกระบวนแห่มาจากวังหน้าทุกวัน กระบวนหน้ามีทหาร คน ๑ ถือธงช้างนำ แล้วถึงแตรวงและทหารราบกองร้อย ๑ พวกนี้มาหยุดอยู่นอกประตูวิเศษชัยศรี ต่อนั้นถึงกระบวนตำรวจหน้าเดิน ๒ สาย ไพร่ถือมัดหวาย นายถือหอกเดินเข้าจนถึงประตูพิมานชัยศรี ต้องวางหอกและมัดหวายไว้เพียงนั้น เดินประสานมือเปล่าเข้าประตู ต่อมากรมพระราชวังบวรฯ ทรงพระราชยาน กั้นพระกลด มีมหาดเล็กเชิญเครื่องตาม และมีวอที่นั่งรอง (สำหรับทรงเวลาฝนตก) ด้วยหลัง ๑ กระบวนหลังมีนายทหารคาดกระบี่และตำรวจหน้าเดินแซง ๒ สาย มาปลดกระบี่วางหอกที่นอกประตูพิมานชัยศรีเหมือนพวกกระบวนหน้า กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จลงจากพระราชยานที่หน้าเก๋งวรเทพสถาน ทรงพระราชดำเนินมาประทับที่แท่นราชอาสน์ในเก๋งวรสภาภิรมย์ มีมหาดเล็กเชิญพระแสงดาบอยู่ด้วยคน ๑ กับมหาดเล็กอยู่งานพัดคน ๑ ประทับคอยอยู่จนถึงเวลาเข้าเฝ้าในท้องพระโรง แต่เมื่อกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จเข้าเฝ้านั้น พวกข้าราชการวังหน้าต้องคอยอยู่ข้างนอกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีแต่จางวางหรือหัวหมื่นมหาดเล็กตามติดพระองค์เข้าไปจนถึงพระทวารเพียงคนหนึ่งหรือสองคน..."

ยานพาหนะของขุนนาง ข้าราชการทั่วไป ทรงกล่าวไว้ว่า

"...พาหนะที่ใช้ทางบกในสมัยเมื่อฉันยังเป็นเด็ก ขุนนางผู้ใหญ่ชั้นเจ้าพระยาและพระยาที่ได้พานทองเครื่องยศ นั่งแคร่หาม ๔ คน ที่เป็นพระยาชั้นรองลงมาก็ขี่คานหาม (แต่มักเรียกกันว่าเปลญวน) หาม ๒ คน มีทนายถือร่มกับหีบหมากกาน้ำตามหลัง ที่ยศต่ำกว่านั้นก็ขี่ม้าหรือเดินดินตามความสามารถ"

สิ่งที่ทรงสืบทอดมาจาก "เสด็จพระอุปัชฌาย์"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงผนวชเป็นสามเณรในพุทธศักราช ๒๔๑๘ แล้วเสด็จไปประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ หรือที่เรียกกันว่า **"เสด็จพระอุปัชฌาย์"** จะได้ทรงอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าเกร็ดความรู้เกี่ยวกับ **"เสด็จพระอุปัชฌาย์"** และสิ่งที่ทรง

สืบทอดมาปฏิบัติเนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นแบบอย่างที่ดี คือ

"เขาเล่าว่า เสด็จพระอุปัชฌาย์ท่านเคยตรัสว่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ถ้าใครเข้มแข็งในการทัพศึกก็เป็นคนโปรด ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ใครแต่งกาพย์กลอนก็เป็นคนโปรด ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใครสร้างวัดวาก็ได้เป็นคนโปรด ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าใครรู้ภาษาฝรั่งก็เป็นคนโปรด เห็นจะมีใครไปทูลว่าฉันรู้ภาษาฝรั่ง วันหนึ่งประทานหนังสือตำราดาราศาสตร์ฝรั่ง ซึ่งหมอบรัดเลแปลพิมพ์เป็นภาษาไทยให้ฉันดู ในนั้นมีดาวฤกษ์ ๒ ดวง ซึ่งมีผู้แปลหาชื่อในภาษาไทยไม่ได้ จึงใช้ตัวอักษรโรมันพิมพ์ชื่อว่า Neptune กับ Urenus ตรัสถามฉันว่าเรียกอย่างไร ฉันก็อ่านถวายตามสำเนียงตัวอักษร ดูเหมือนท่านจะเข้าพระทัยว่าฉันได้เรียนดาราศาสตร์ฝรั่งด้วย ตรัสถามต่อไปว่า มันตรงกับดาวดวงไหนของเรา ฉันก็สิ้นความรู้ทูลว่าไม่ทราบ แต่ก็ทรงพระเมตตาไต่ถามถึงเรื่องที่ฉันเรียนภาษาฝรั่งบ่อยๆ ข้างฉันก็พอใจขึ้นไปเฝ้า เพราะได้ฟังท่านตรัสเล่าเรื่องโบราณต่างๆ ให้ทราบเนืองๆ ในเวลานั้นเสด็จพระอุปัชฌาย์ยังไม่ทรงชรานัก แต่วิธีท่านตรัสเล่าผิดกับผู้อื่น เมื่อทรงบรรยายไปจนตลอดเรื่องแล้ว มักกลับเล่าแต่เนื้อความซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คนที่ฟังตรัสเล่าย่อมเข้าใจและจำความได้ไม่ผิด ฉันชอบเอาวิธีนั้นมาใช้เมื่อเป็นผู้ใหญ่ เคยถูกนินทาว่า เล่าอย่างคนแก่ แต่ก็ยังเห็นดีอยู่นั่นเอง ด้วยเห็นว่าการที่เล่าอะไรเพื่อให้ความรู้หรือสอนวิชาให้แก่ผู้อื่น ผิดกับพูดเล่นเจรจากัน เพราะประโยชน์ข้อสำคัญอยู่ที่ต้องให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจจริงๆ เสด็จพระอุปัชฌาย์ท่านก็ทรงพระดำริเช่นนั้นเมื่อตรัสเล่าอะไรประทานแก่สานุศิษย์มักเล่าซ้ำดังว่ามา"

การเรียนและแปลภาษาอังกฤษ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากประเทศอินเดีย ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นในกรมทหารมหาดเล็ก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนดังกล่าวด้วย ทรงเล่าเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างครูและศิษย์เมื่อแรกสอน และการแปลภาษาอังกฤษบางคำ ดังนี้

"ถึงสมัยเมื่อตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษ ตัวฉันอยู่ในพวกเจ้านายที่ถูกส่งเข้าโรงเรียนภาษาอังกฤษแต่แรกตั้ง แต่ว่าน้ำใจรักจะเรียนภาษาอังกฤษผิดกับเมื่อเรียนภาษามคธ...เมื่อตอนแรกตั้งโรงเรียนนั้น ลำบากที่ครูยังพูดภาษาไทยไม่ได้ ลูกศิษย์ก็ยังพูดภาษาอังกฤษไม่เป็น มีแต่พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร (กรมพระนเรศวรฤทธิ์) พระองค์เดียวที่ทรงทราบบ้างเล็ก

น้อย และท่านเป็นเจ้าพี่ชั้นใหญ่ ได้เคยเรียนภาษาอังกฤษต่อแหม่มลิโอโนเวนส์เมื่อในรัชกาลที่ ๔ พอเป็นล่ามแปลคำง่ายๆ ได้บ้าง ถ้าเป็นคำยากเกินความรู้ของกรมพระนเรศร์ฯ ครูต้องเปิดหนังสืออภิธานภาษาอังกฤษ ให้นักเรียนดูคำภาษาไทยในนั้น หนังสืออภิธานที่ใช้มี ๒ เล่ม เล่มหนึ่งสำหรับลูกศิษย์ใช้เรียกว่า ***"สัพพะพะจะนะภาษาไทย"*** *ซึ่งสังฆราชปาลกัวแต่งเอาศัพท์ภาษาไทยตั้งแปลเป็นภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาละติน ๓ ภาษา เล่มใหญ่โตมาก อีกเล่มหนึ่งสำหรับครูใช้ จะเรียกหนังสือว่ากระไรฉันลืมเสียแล้ว แต่หมอแม็กฟาแลนด์ (บิดาพระอาจวิทยาคม) เป็นผู้แต่งแปลแต่ศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย คือใช้อภิธานเล่มนี้ชี้ศัพท์ภาษาอังกฤษแปลเป็นภาษาไทยให้พวกศิษย์ แต่ลำบากไม่ช้าอยู่เท่าใด ครูค่อยรู้ภาษาไทย ศิษย์ค่อยเข้าใจคำครูสั่งสอนเป็นภาษาอังกฤษ ด้วยไม่จำต้องใช้ถ้อยคำมากหรือยากเท่าใดนัก นานๆ จึงต้องเปิดอภิธาน ในการที่พวกฉันใช้หนังสืออภิธานครั้งนั้นมีผลสืบมาจนบัดนี้ ประหลาดอยู่เรื่อง ๑ ในบทเรียนบท ๑ มีคำว่า ไบ (By) ดูเหมือนจะเป็นเช่นประโยคว่า He went by boat หรืออะไรทำนองนี้ ครูจะให้แปลเป็นภาษาไทย นักเรียนพวกฉันไม่เข้าใจคำ By ครูจึงเปิดอภิธานให้ดู ในหนังสือนั้นคำแปล By ว่า "โดย" พวกนักเรียนก็แปลว่า "เขาไปโดยเรือ" แต่นั้นมาเมื่อแปลคำว่า By ก็แปลว่าโดยเสมอมา เช่น Written by แปลว่า "แต่งโดย" แล้วพวกฉันเลยใช้คำนี้ ต่อมาในเวลาเมื่อออกจากโรงเรียนแล้วมีหนังสือค้อต เป็นต้น จึงเลยเป็นมรดกตกมาถึงคนชั้นหลัง ที่จริงไม่ถูกตามภาษาไทย เพราะคำ "โดย" เป็นศัพท์ภาษาเขมรแปลว่า "ตาม" "แต่งโดย ก." ความแสดงว่า ข. แต่งตามคำบอกของ ก. แต่มารู้ว่าผิดเมื่อใช้กันแพร่หลายเสียแล้ว"*

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นนักปราชญ์ที่ทรงศึกษาหาความรู้ตลอดพระชนมชีพ ทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้กับเหล่าราชบัณฑิตและผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ด้วยการสนทนาและการส่งจดหมายถึงกัน อาทิ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระยาอนุมานราชธน พระสารประเสริฐ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ) ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ฯลฯ วิชาความรู้ด้านต่างๆ ที่ทรงได้มา มิได้เก็บไว้กับพระองค์แต่ผู้เดียว จะทรงถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นเพื่อเป็นวิทยาทาน ดังนั้น จึงมีงานพระนิพนธ์ประเภทต่างๆ เป็นมรดกตกทอดแก่ชาวไทยมาจนปัจจุบัน แม้ว่าพระนิพนธ์เรื่องความทรงจำจะไม่จบบริบูรณ์ถึงบทสุดท้าย แต่เท่าที่ทรงเรียบเรียงไว้ ๕ ตอนก็ให้ความรู้แก่ผู้อ่านหลายด้าน และพระประวัติของพระองค์ตลอดจนเหตุการณ์บ้านเมืองที่มีพระประสงค์จะเล่า ก็ปรากฏอยู่ในบทพระนิพนธ์เรื่องอื่นของพระองค์แล้ว ในส่วนของผู้อ่าน นอกจากความรู้ที่ได้จากหนังสือ ผู้อ่านจะได้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระองค์ว่าทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม ไม่เบียดเบียนผู้ใด ยกย่องผู้ที่ทำความดี สมกับที่เป็นนักปกครอง ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยดำรงตำแหน่งสำคัญทางราชการมาถึง ๓ รัชกาล ดังนั้น พระเกียรติคุณจึงปรากฏดังที่องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ความทรงจำ.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงการุณย์นราทร ณ เมรุวัดธาตุทอง ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖)

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น.** กรุงเทพฯ : บริษัทมีเดียโฟกัส จำกัด, ๒๕๓๔.

“รามาธิบดี” ทำไมต้อง “ศรีสินทร” ร่องรอยพระนามกษัตริย์ “สุพรรณภูมิ” ที่ถูกลืม

*ผศ. ดร.ศานติ ภักดีคำ**

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงพระนาม **“สมเด็จพระรามาธิบดี”** คนส่วนใหญ่อาจคุ้นเคยกับสร้อยพระนามถัดไปว่า **“ศรีสินทร”** เนื่องจากพระนามนี้ปรากฏหลักฐานการใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และใช้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น พระนามพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ใน **“ประกาศพระราชปรารภ”** ของ **“กฎหมายตราสามดวง”** ว่า *“...พระบาทสมเดจ์พระบรมราชาธิราช**รามาธิบดีศรีสินทร**บรมจักรพรรดิราชาธิบดินทร...”*[๑]

อย่างไรก็ตามมีการอธิบายความหมายของคำ **“ศรีสินทร”** ไว้ว่า *“ผู้เป็นใหญ่แห่งพระศรีหรือพระลักษมี คือ พระนารายณ์ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นพระนารายณ์อวตาร”*[๒] แต่ไม่ได้มีการอภิปรายถึงที่มาของคำนี้ไว้ว่าเหตุใดคำนี้จึงมีอักขรวิธีว่า **“ศรีสินทร”**

บทความเรื่องนี้ผู้เขียนจึงขอนำเสนอที่มาของคำนี้ตามหลักฐานในเอกสารโบราณของไทยและหลักฐานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยเฉพาะในจารึกของอยุธยา ศิลาจารึกของเขมรโบราณ รวมทั้งเอกสารจีนสมัยราชวงศ์หมิง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่มาที่ไปของคำนี้ว่ามีที่มาจากคำใด และมีความหมายในบริบทประวัติศาสตร์ไทยอย่างไร

“ศรีสินทร” มาจาก “ศรีศรีนทร” และ “ศรีสรินทร”

หลักฐานที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงที่มาของคำว่า **“ศรีสินทร”** ได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ **จารึกหลักที่ ๓๑๐ จารึกลานทองตะนาวศรี มหาศักราช ๑๓๘๔** ปรากฏพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจารึกด้วยอักษรขอมว่า

*“...วฺระ ราชโองการ สตจฺ พฺระรามาธิบปติ ศฺรี-ศฺรีนฺทฺรปรมจกฺรพรรฺตฺติ ราชาธิ[ราช] ราเมศฺวรธรฺมฺมิ[กราช] เตโช **ชยพรฺมฺมเทพาติเทพ** ตฺริภูพณาธิเปศ ปรมบพิตฺร...”*[๓]

*ปริวรรตเป็นอักขรวิธีปัจจุบันว่า “...พระราชโองการสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรบรมจักรพรรดิราช ราเมศวร ธรรมิกราชเดโช **ชัยพรรมเทพาดิเทพ** ตรีภูวนาธิเบศ บรมบพิตร...”*

นอกจากนี้ยังปรากฏใน**จารึกหลักที่ ๓๑๑ จารึกลานทองตะนาวศรี มหาศักราช ๑๓๘๕ พ.ศ. ๒๐๐๖** ปรากฏพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จารึกด้วยอักษรขอมว่า

*“...พฺระ ราชโองฺการ สตจฺ พฺระรามาธิปติ ศฺรี ศฺรีนฺทฺรปรมจกฺรพรฺตฺติ ราชาธิราช ราเม[ศฺวร] ราชาธิ-[ราช] เตโช**ชยวรฺมฺม เทพาติเทพ** ตฺริภุวณาธิเปศ ปวิตฺร...”*[๔]

---

* *สาขาวิชาภาษาเขมร ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*

๑ *ราชบัณฑิตยสถาน, **กฎหมายตราสามดวง : พระทำนูน ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗.*

๒ ***เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๕.*

๓ *คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ, **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๗ ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ** (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๕.*

๔ ***เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๑๔๖.*

ปริวรรตเป็นอักขรวิธีปัจจุบันว่า "...พระราชโองการสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทร บรมจักรพรรดิราชาธิราช ราเมศวร ราชาธิราชเดโช ***ชัยวรรมเทพาดิเทพ*** *ตรีภูวนาธิเบศ บพิตร..."*

จากพระนามในจารึกลานทองตะนาวศรีทั้ง ๒ หลักดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดว่า สร้อยพระนามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นเขียนว่า **"ศฺรีศฺรีนฺทฺร"**

ศิลาจารึกวัดตำหนัก ซึ่งจารึกในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๓ ได้พบหลักฐานว่าจารึกไว้ว่า **"ศรีสรินทร"** ดังข้อความตามอักขรวิธีเดิมในจารึกว่า *"พระรามาธีบดี* ***ศรีสรินท (ร)*** *บรมจักรพรรดีราช ราเมสวร ธรรมิกราชเดโช (ไชย) พรรมเทพาดิเทพตรีภูวนาธิเบส บรมบพิตร"* [๕]

จากหลักฐานในศิลาจารึกวัดตำหนักดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าอักขรวิธีเดิมของคำว่า **"ศรีสินทร"** ที่ปรากฏในเอกสารสมัยหลัง มีที่มาจากคำว่า **"ศรีสรินทร"** นั่นเอง

คำว่า **"ศรีสรินทร"** น่าจะมีที่มาจากคำว่า "ศฺรี" และคำว่า "ศฺรี" ซึ่งสนธิกับคำว่า "อินฺทฺร" ในภาษาสันสกฤต

คำว่า "ศฺรี" พจนานุกรมสันสกฤต ไท อังกฤษ อภิธาน ของหลวงบวรบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย) ให้ความหมายไว้ว่า *"...ศรี, ภาคย์, สัมฤทธิ หรือ บุณโยทัย, ธน, ทรัพย์, เสาวภาคย์, ความงาม, อาภา, อาโลก, ความรัก, หน้าที่, และทรัพย์, เครื่องแต่งตัว, เครื่องประดับ, ภาวะหรือสถิติ, ทิพยศักติ์, อมานุษศักติ์, มติ, พุทธิ, ความรู้, ความเข้าใจ, ผล, เกียรติ, พระลักษมี, ผู้ชายาของพระวิษณุ, และเป็น "ภควดีศรี" หรือเจ้าทรัพย์หรือความเจริญ, นามของพระสรัสวดี, กานพลู, อุปสรรค, หรือบทน่านามเทวดา (ย่อมใช้ซ้ำ), ดุจคำว่า ศรีศรีทุรคา, บทน่าบอกความเคารพต่อวิสามานยนามของบุรุษ ดุจคำว่า ศรีชัยเทพ, บทน่าครันถ์ ดุจคำว่า ศรีภาควัต, ต้นศรัลหรือต้นสน..."* [๖]

ส่วนคำว่า "อินฺทฺร" แปลว่า "ผู้เป็นใหญ่, พระอินทร์" พจนานุกรมสันสกฤต ไท อังกฤษ อภิธาน ของหลวงบวรบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย) ให้ความหมายไว้ว่า "...พระอินทร์, เจ้าสวรรค์ เทพดาประจำทิศตะวันออก..." [๗]

ในที่นี้คำว่า "สรินทร" ซึ่งน่าจะมีที่มาจากคำว่า "ศรินทร" จึงหมายความว่า "ผู้เป็นใหญ่แห่งพระศรีหรือพระลักษมี คือ พระนารายณ์" หรืออาจหมายถึง "ศรี–อินทร์" ซึ่งหมายถึง "พระอินทร์"ก็เป็นได้ ดังเช่นพระนามของ พระเจ้าอินทรวรมัน ซึ่งในจารึกใช้ว่า "ศรีนทรวรมัน (ศรีอินทรวรมัน)" นั่นเอง

"ศรีสรินทร" ความสัมพันธ์กับพระนามกษัตริย์เขมรโบราณ "ศรีศรีนทรวรมัน"

นอกจากคำว่า "ศรีสรินทร" จะมีที่มาทางภาษาสันสกฤตดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้น สร้อยพระนาม "ศรีสรินทร" ยังน่าจะมีความสัมพันธ์กับพระนามของกษัตริย์เขมรโบราณสมัยพระนครด้วย

ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกเขมรโบราณสมัยพระนครว่า มีกษัตริย์เขมรโบราณหลายพระองค์ที่มีพระนามว่า "ศรีนทร" เช่น **จารึก K. 380** กล่าวถึง *"ศรีนฺทฺรวรฺมฺมเทว ต สฺตจ เทา อีศฺวรโลก"* แปลว่า "ศรีนทรวรมันเทวะ ซึ่งเสด็จไปอีศวรโลก" [๘] ซึ่งหมายถึง "พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑" นั่นเอง

นอกจากนี้ใน**จารึกปราสาทบันทายศรี K. 569 ศตวรรษที่ ๑๔** กล่าวถึง *"ศฺรีศฺรีนฺทฺรวรฺมฺมเทว"* แปลว่า "ศรีศรีนทรวรมันเทวะ" ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ดังความใน**จารึกบันทายศรี ม.ศ. ๑๒๒๘** ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๔๙ ว่า

"วฺระ ปาท กมฺรเตง อญ ศฺรี ศฺรีนฺทฺรวรฺมฺมเทว วฺระ สฺรุก สฺโปต เศฺรษฺฐวรฺมฺมานฺวย นุ วฺระ สฺรุก ศฺรี

---

[๕] *กรมศิลปากร,* ***จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕*** *(กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙), หน้า ๗๓.*

[๖] *หลวงบวรบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย),* ***สันสกฤต ไท อังกฤษ อภิธาน*** *(พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑๕๖.*

[๗] ***เรื่องเดียวกัน,*** *หน้า ๑๔๓.*

[๘] *Saveros POU,* ***Dictionnaire Vieux Khmer-Français -Anglais*** *(Paris : Cedoreck, 1992), p. 539.*

ศฺรีนฺทฺรราชปุร กฤตฺญปุร ต ราชฺย วฺระ ปาท กมฺรเตง อญ ศฺรี ชยวรฺมฺมเทว ปรเมศฺวรบท วฺระ สฺรุก วฺระ ถฺม ปฺรมาน ลฺเทา อภิเษก ชา ยุวราช ปฺรโกป วฺระ ภควตี กมฺรเตง อญ ศฺรี ศฺรีนฺทฺรภูเปศฺวรจูฑา อคฺรมหิศี อคฺรราชปุตฺรี...” [๙]

แปลว่า “พระบาทกมรเตงอัญศรีศรีนทรวรมันเทวะพระเมืองสโปต ผู้สืบตระกูลเศรษฐวรมัน และพระเมืองศรีศรีนทรราชปุระ กฤตญปุระ อันราชย์พระบาทกมรเตงอัญ ศรีชัยวรมันเทวะปรเมศวรบทพระเมืองพระถมอ แขวงลเทา อภิเษกเป็นยุวราช ประกอบพระภควดีกมรเตงอัญศรีศรีนทรภูเบศวรจุฑาอัครมเหสีอัครราชบุตรี...”

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ รัชกาลของพระเจ้าศรีนทรวรมันแห่งกัมพูชา ครองราชย์ในช่วงเวลาร่วมสมัยกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่า คำว่า “ศรีนทร” เป็นพระนามที่แพร่หลายในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นอย่างดี

พระนาม “ศรีนทร” กับ “แคว้นสุพรรณภูมิ”

นอกจากพระนาม **“ศรีนทร”** จะเป็นพระนามที่ใช้เป็นพระนามของกษัตริย์กัมพูชาสมัยพระนครแล้ว หากนำคำว่า **“ศรีนทร”** มาเปรียบเทียบกับพระนามของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพ่องั่ว) ในพระราชสาส์นที่มีไปยังราชสำนักจีน จะเห็นได้ว่ามีการใช้คำว่า **“ศรีนทรราชา”** ด้วย ดังเช่นที่บันทึกไว้ในหมิงสือ-ลู่ หรือจดหมายเหตุราชวงศ์หมิงว่า

“เมื่อวันที่ ๒๓ เดือน ๑๑ ปีที่ ๖ แห่งรัชศกหงหวู่ ...กาลครั้งนั้น ซานเลี่ยเจาผีหยาซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรนั้น ทรงอ่อนแอและขาดพระปรีชาสามารถที่จะดำรงพระองค์ในฐานะ (กษัตริย์) นั้นได้ ท่วยราษฎร์ของอาณาจักรจึงยกย่องให้ ***ซานเลี่ยเป่าผีหยาซือหลี่ตัวหลัวลู่*** *ซึ่งมีฐานะเป็นพระปิตุลาของกษัตริย์องค์นั้นขึ้นครองราชย์จึงได้ถวายพระสุพรรณบัฏมาเพื่อทรงทราบ”* [๑๐]

เสียงคำว่า **“ซานเลี่ยเป่าผีหยาซือหลี่ตัวหลัวลู่”** เมื่อถ่ายเสียงกลับมาเป็นภาษาไทยน่าจะตรงกับคำว่า **“สมเด็จพ่อพญาศรีนทรราชา”** ซึ่งทั้งเวลาในพระราชสาส์นและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพ่องั่ว) หลักฐานเกี่ยวกับพระนามของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ นี้จึงมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ทั้งนี้เนื่องจากพระนาม **“ศรีนทรราชา”** หรือ **“ศรี – อินทรราชา”** ซึ่งเป็นพระนามของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพ่องั่ว) ในเอกสารหมิงสือลู่ มีความสอดคล้องกับพระนาม **“อินทราชา”** ของกษัตริย์ผู้ครองเมืองสุพรรณภูมิ หรือสุพรรณบุรีองค์อื่นๆ ที่มีการใช้ **“พระอินทร์”** เป็นสัญลักษณ์ เช่น สมเด็จพระอินทราชา (สมเด็จพระนครินทราธิราช) สมเด็จพระอินทราชาโอรสสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) หรือ พระอินทราชาโอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นต้น

ดังนั้น **“ศรีนทรราชา”** จึงน่าจะเป็นพระนามเดียวกับ **“อินทราชา”** กษัตริย์สุพรรณภูมิ ดังนั้นพระนาม **“ศรีนทรราชา** (ศรี – อินทรราชา)” จึงเป็นพระนามที่เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์แคว้นสุพรรณภูมิ เช่นเดียวกับพระนามที่เกี่ยวกับ **“พระราม”** หรือ **“รามาธิบดี”** เป็นพระนามที่เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์แคว้นละโว้

ด้วยเหตุนี้ **“ศรีนทรราชา”** หรือ **“ศรีนทร”** น่าจะหมายถึง **“พระอินทร์”** ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ทางการเมืองของแคว้นสุพรรณภูมิมากกว่าหมายถึง “ผู้เป็นใหญ่แห่งพระศรี” ซึ่งหมายถึง “พระนารายณ์” นั่นเอง

---

[๙] *Saveros POU, **Nouvelles Inscriptions du Cambodge II** (Paris : EFEO, 1996), pp. 174 – 182.*

[๑๐] *ประพฤทธิ์ ศุกลรัตนเมธี และวินัย พงศ์ศรีเพียร, “จดหมายเหตุหมิงสือลู่เกี่ยวกับอยุธยา,” ใน **ศรีชไมยาจารย์** (กรุงเทพฯ : เฟื่องฟ้า พริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖๓ – ๓๖๔.*

"รามาธิบดี – ศรีสรินทร" สัญลักษณ์แห่งการรวมสองรัฐ "ละโว้ – สุพรรณภูมิ"

จากที่หลักฐานต่างๆ กล่าวมาจึงเป็นไปได้หรือไม่ว่า พระนาม **"รามาธิบดีศรีสินทร"** หรือ **"รามาธิบดีศรีสรินทร"** จะเป็นพระนามที่เกิดรวมพระนามของกษัตริย์แคว้นละโว้ **(รามาธิบดี)** และพระนามของกษัตริย์แห่งแคว้นสุพรรณภูมิ **(ศรีอินทรราชา)** ไว้ด้วยกัน กลายเป็น **"รามาธิบดี – ศรีสรินทร"**

การรวมพระนามกษัตริย์ทั้งสองแคว้นจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า **"กรุงศรีอยุธยา"** หรือ **"อโยธยา"** ในเวลานั้นเป็นรัฐที่เกิดจากการรวมของแคว้นละโว้–สุพรรณภูมิ ทั้งสองแคว้นเข้าไว้ด้วยกัน พระนาม **"รามาธิบดีศรีสรินทร"** ของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาจึงเป็นสัญลักษณ์ที่เกิดจากการรวมพระนามของกษัตริย์ทั้งสองแคว้นเข้าไว้ด้วยกัน

บทสรุป

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นที่มาของคำว่า **"ศรี-สินทร"** ในพระนามของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาได้ว่าพระนามนี้น่าจะมาจากคำว่า **"ศรีสรินทร"** ตามที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกวัดตำหนัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคำนี้มีที่มาจากคำว่า **"ศรีศรีนทร"** ซึ่งมีที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า "ศฺรี – ศฺรี – อินฺทฺร" นั่นเอง

พระนาม **"ศรีศรีนทร"** ปรากฏหลักฐานการใช้เป็นพระนามของกษัตริย์เขมรโบราณสมัยพระนครหลายพระองค์ เช่น **ศรีนทรวรมัน** (อินทรวรมันที่ ๑) **ศรีศรีนทรวรมัน** เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานในหมิงสือลู่ หรือจดหมายเหตุราชวงศ์หมิง ว่าพระนามที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพ่องั่ว) ที่ใช้ในพระราชสาส์นคือ **"สมเด็จพ่อพญาศรีนทราชา"**

ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับพระนามของกษัตริย์แคว้นสุพรรณภูมิ (เจ้าเมืองสุพรรณบุรี) ที่มักใช้พระนามว่า **"พระอินทราชา"** แสดงให้เห็นว่า พระนาม **"ศรีนทรราชา"** กับ **"อินทราชา"** เป็นพระนามเดียวกัน และแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระนามนี้เป็นพระนามที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองของแคว้นสุพรรณภูมิ

ด้วยเหตุนี้การที่พระนามของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาที่ใช้พระนามว่า "รามาธิบดีศรีสินทร" หรือ "รามาธิบดีศรีสรินทร" ก็น่าจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีการรวมพระนามกษัตริย์แคว้นละโว้ (รามาธิบดี) และกษัตริย์สุพรรณภูมิ (ศรี – อินทราชา) เข้าไว้ด้วยกัน อันอาจเป็นสัญลักษณ์ทางอักษรที่แสดงให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเกิดจากการรวมแคว้นทั้งสองนี้นั่นเอง

อย่างไรก็ตามการศึกษาในที่นี้ยังคงเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้น ที่ควรมีการศึกษาอย่างละเอียดต่อไป

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๔.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๓.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๗ ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ.** กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔.

จิตร ภูมิศักดิ์. **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา.** กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน, ๒๕๔๗.

จิตร ภูมิศักดิ์. **ศัพท์สันนิษฐานและอักษรวินิจฉัย.** กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน, ๒๕๔๘.

บวรบรรณารักษ์ (นิยม รักไทย), หลวง. **สันสกฤต ไทย อังกฤษ อภิธาน.** พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๑.

ประภากร (จิตร ภูมิศักดิ์). "อิทธิพลทางวัฒนธรรมของไทยที่มีต่อเขมรในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา," **รวมบทความประวัติศาสตร์** ฉบับที่ ๒๐ พุทธศักราช ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **กฎหมายตราสามดวง : พระทำนูน ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๓.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). **ศรีชไมยาจารย์.** กรุงเทพฯ : เฟื่องฟ้า พริ้นติ้ง, ๒๕๔๖.

วีรวัลย์ งามสันติกุล (บรรณาธิการ). **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ เยเรเมียส ฟาน ฟลีต และผลงานคัดสรร พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี นักประวัติศาสตร์อาวุโสดีเด่น.** กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๒.

ศิลปากร, กรม. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๔.** กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

ศิลปากร, กรม. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๕.** กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๒๙.

อุไรศรี วรศะริน, **จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. ๑๕๖๖ – ค.ศ. ๑๗๔๗** (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒.

Coedès, G.. **Inscriptions du Cambodge Volume V.** Paris : E. De Boccard, 1953.

POU, Saveros. **Dictionnaire Vieux Khmer - Français - Anglais.** Paris : Cedoreck, 1992.

POU, Saveros. **Nouvelles Inscriptions du Cambodge II.** Paris : EFEO, 1996.

นตฺตโทสํ ปเร ชญฺญา
กุยฺเห กุมฺมาว องฺคานิ
ชญฺญา โทสํ ปรสฺส ตุ
ปรโทสญฺจ ลกฺขเย

โลกนีติ

◎ โทษตนซนซ่อนแท้
โทษท่านหวังเอาผิด
ดุจเต่าสี่เท้ามิด
สัตว์อื่นกายเกลาแกล้ง

กลปิด
ออกแจ้ง
เศียรซ่อน ไว้แฮ
เต่าเตี้ยตรีชา

สำนวนเก่า

◎ โทษตนงำเงื่อนไว้
โทษท่านเก็บมาแจง
ตัวเต่าสี่ตีนแฝง
หยิบกล่าวแต่โทษเหี้ย

ห่อนแถลง
ดุจเบี้ย
หัวหนึ่ง ซ่อนนา
มุขเท้ารุงรัง

สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร

ฟัง พูด เขียน และอ่านภาษาไทย

ดร.นิตยา กาญจนะวรรณ*

ในแง่ของการสื่อสารเรามักจะกล่าวกันว่า ภาษา คือ “สาร” อย่างหนึ่ง มีผู้ใช้ร่วมกัน ๒ ฝ่าย คือ “ผู้ส่งสาร” กับ “ผู้รับสาร” ผู้ส่งสารทำหน้าที่ “พูด” และ “เขียน” ส่วนผู้รับสารทำหน้าที่ “ฟัง” และ “อ่าน”

คำถามที่ผู้เขียนมักจะถามผู้เรียนวิชาภาษาและวิชาที่เกี่ยวข้องกับภาษาเป็นคำถามแรกก็คือ “มนุษย์รู้ภาษาได้อย่างไร”

คำตอบมีอยู่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเลียนแบบจากสิ่งที่ได้ยิน

คำถามต่อไปก็คือ “มนุษย์พูดภาษาอะไรเป็นภาษาแรก”

คำตอบส่วนใหญ่ก็คือ “พูดภาษาที่ได้ยินเป็นภาษาแรก หรือพูดภาษาแม่นั่นเอง”

คำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่มนุษย์เพียรหาคำตอบมานับแต่โบราณกาล คำตอบส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของตำนานหรือพระคัมภีร์ เช่น ในศาสนาคริสต์กล่าวว่าพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ผู้ชายขึ้นมาเป็นคนแรกคือ “อาดัม” ต่อมาจึงได้สร้างมนุษย์ผู้หญิงชื่อ “อีฟ” หรือ “อีวา” ให้มาเป็นเพื่อนหรือเป็นคู่กัน และแน่นอนที่สุดเมื่อสร้างมนุษย์ขึ้นมาแล้ว มนุษย์ก็ต้องรู้ภาษาที่สามารถจะสื่อกันได้ด้วย

เมื่อยกเรื่องพระคัมภีร์ขึ้นมาเป็นตัวอย่างแรกแล้ว คำถามในเชิงวิชาการก็ตามมาว่า ขณะที่อาดัมยังอยู่คนเดียวนั้น *“อาดัมพูดไหม”*

คราวนี้คำตอบมีอย่างหลากหลาย บ้างก็ว่า *“ไม่พูด เพราะไม่รู้จะพูดกับใคร”* บ้างก็ว่า *“พูด เพราะพูดกับตัวเองก็ได้”*

ครั้นเมื่อมีอีฟมาเป็นเพื่อนแล้ว ทุกคนก็ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า *“คราวนี้อาดัมกับอีฟต้องพูดกันแล้ว”* นับเป็นเรื่องของการสื่อสาร เพราะสังคมได้เกิดขึ้นแล้ว ภาษาต้องเข้ามามีบทบาท

เมื่อทุกคนยอมรับว่า อาดัมกับอีฟคุยกันได้แล้ว คำถามต่อไปก็คือ *“สองคนนี้ใช้ภาษาอะไร”* หมายถึงภาษาที่ใช้พูดจากัน ไม่ใช่ภาษาท่าทางหรือภาษาใบ้ คราวนี้ไม่มีคำตอบ เพราะเดากันไม่ออก บ้างก็เอ่ยเป็นกลาง ๆ ว่า ตอนนั้นเขาพูดภาษาอะไรกัน อาดัมกับอีฟก็คงจะพูดภาษานั้นนั่นแหละ แต่คำตอบนี้ก็มีผู้แย้งว่า ตอนนั้นไม่มีใครเลยนอกจากคน ๒ คนนี้ จะตอบว่า “เขาพูดอะไรกัน” ก็ไม่ได้ เพราะไม่มี “เขาอื่น” เลย นอกจาก “เขา ๒ คน”

เป็นอันว่าคำถามนี้ไม่มีคำตอบ

ถึงแม้จะตอบไม่ได้ว่าอาดัมกับอีฟพูดภาษาอะไร แต่สองคนนี้พูดภาษาเดียวกันใช่ไหม

คำตอบเป็นเอกฉันท์ว่า *“ใช่ อาดัมกับอีฟต้องพูดภาษาเดียวกัน จะได้สื่อกันรู้เรื่อง”*

คำถามต่อไปก็คือ *“ลูกของอาดัมกับอีฟพูดภาษาเดียวกันกับพ่อแม่ไหม”*

คำตอบคือ *“ใช่”*

* *ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน อดีตรองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง อดีตศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัย Tenri เมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น*

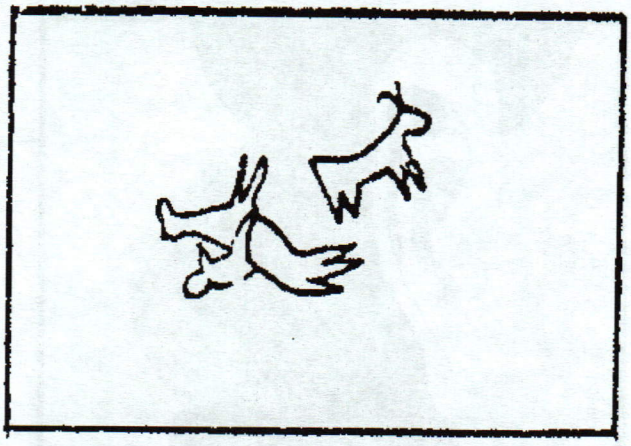

ภาพบางภาพ สัญลักษณ์บางสัญลักษณ์ก็มีลักษณะเป็นสากล เช่น รูปหน้าคนหัวเราะ ยิ้ม ร้องไห้ ฯลฯ ภาพหรือสัญลักษณ์เหล่านี้มนุษย์สามารถดูแล้วสื่อได้โดยไม่ต้องเสียเวลาเรียนมากนัก

ในที่สุดมนุษย์ก็พัฒนาเครื่องมือสื่อสารขึ้นเป็นตัวอักษร และกำหนดระเบียบการเขียนขึ้น มนุษย์จึงต้องเรียนวิธีการเขียน และวิธีการอ่าน ซึ่งมิใช่วิธีธรรมชาติอีกต่อไป ส่วนการฟังการพูดซึ่งเป็นความสามารถโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นก็ถูกปรุงแต่งเพื่อให้อยู่ในสังคมณ ขณะนั้นได้อย่างสงบเรียบร้อย ตัวอย่างเช่น เด็กที่เคยใช้คำว่า *"แดก"* ที่บ้านก็ได้เรียนรู้ว่า เมื่อจะใช้คำนี้อย่าง *"สุภาพ"* ต้องใช้ว่า *"กิน"* *"รับประทาน"* หรือ *"เสวย"* แล้วแต่สถานการณ์

ในขณะที่มนุษย์บางกลุ่มพัฒนาระบบการสื่อสารขึ้นมาถึงเรื่องการเขียนและการอ่านซึ่งไม่ใช่ลักษณะธรรมชาติ มนุษย์บางกลุ่มก็อาจจะไม่มีระบบนี้ แม้ในหมู่มนุษย์ซึ่งมีระบบการเขียนการอ่านแล้ว มนุษย์บางคนในกลุ่มนั้นก็อาจจะไม่มีโอกาสได้เรียนระบบการเขียนการอ่านของตนก็ได้ มนุษย์บางคนแม้จะได้เรียนรู้ระบบการเขียนการอ่านแล้ว แต่ก็อาจจะพอใจเรื่องการฟัง การดู และการพูดมากกว่า

ฉะนั้นเมื่อมีเสียงบ่นว่า *"คนไทยอ่านหนังสือน้อย"* ก็หมายความว่า มิได้นำเรื่องการฟังและการดูเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ถ้าคำว่า "หนังสือ" ในที่นี้หมายถึงสื่อซึ่งใช้บันทึกสาร เสียงบ่นนี้ก็ค่อนข้างจะไม่ยุติธรรม เพราะสารอาจจะไม่ได้อยู่ในหนังสือเล่ม ๆ อย่างที่เรารู้จักกันในขณะนี้แล้วก็ได้

ในปัจจุบันนี้ สารมิได้อยู่เพียงในสื่อ ***"กระดาษ"*** *ที่เรียกกันว่า* ***"หนังสือ"*** *เท่านั้น แต่อยู่ในสื่อชนิดอื่น ๆ โดยเฉพาะ****สื่ออิเล็กทรอนิกส์*** *ที่ให้ผู้รับสารทำได้ทั้งการฟัง การดู และการอ่าน การรับสารแบบใหม่นี้อาจจะมากกว่าการอ่านหนังสือที่เป็นกระดาษก็ได้*

ปัญหาของการเขียนการอ่านไทยก็คือ เรามีข้อมูลในรูปแบบใหม่พอเพียงหรือไม่ เชื่อถือได้หรือไม่ มีอิสระในการนำเสนอเพียงใด และที่สำคัญที่สุดก็คือเราได้สอนเด็กไทยให้รู้จักพิจารณาสารที่ได้รับหรือไม่

ขอเสนอให้ใช้วิธีที่ผู้เขียนใช้คือ สอนให้รู้จัก **กาลามสูตร**เป็นอันดับแรก ก่อนที่จะฟัง ดู และอ่าน

ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า การอ่านเป็นเรื่องที่ต้องเรียน เพราะระบบการเขียนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ในช่วงนี้จึงขอพิจารณาแต่เฉพาะการสอนอ่านภาษาไทย

เราสอนเด็ก ***"อ่านอย่างไร"***

"อ่านอย่างไร" ในที่นี้ไม่เกี่ยวข้องกับหนังสือ **อ่านอย่างไรและเขียนอย่างไร** ของราชบัณฑิตยสถาน แต่เป็นการวิเคราะห์ว่า ที่ว่า "อ่านอย่างไร" นั้นหมายความว่าอย่างไร

การอ่านหนังสือไม่ว่าจะเป็นภาษาใดน่าจะแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ การอ่านตามตัวอักษร การอ่านตามเสียงพูด หรือ อ่านทำนองเสนาะ การอ่านเอาเรื่อง และการอ่านเอารส

การอ่านประเภทแรกคือ **การอ่านตามตัวอักษร** ถ้าใช้ภาษาไทยเป็นตัวอย่างก็หมายความว่าผู้อ่านรู้จักสัญลักษณ์ทุกตัวที่ใช้เขียนภาษาไทย ไม่ว่าจะเป็นพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ หรือเครื่องหมายต่างๆ นอกจากนี้ก็ต้องรู้ว่าเมื่อสัญลักษณ์เหล่านี้มาประกอบกันเข้าแล้วก็สามารถที่จะออกเสียงว่าอย่างไรได้ด้วย ขั้นตอนแรกที่ให้รู้จักจำหน้าได้นั้นคงจะไม่ยาก แต่ตอนที่ผสมสัญลักษณ์เหล่านั้นเข้าด้วยกันนั้นสิที่มีปัญหา เพราะผู้อ่านจะต้องรู้จักกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ผู้ใช้ภาษานั้น ๆ ได้ช่วยกันสร้างขึ้นมา เช่น แม่ ก กา มาตราตัวสะกด อักษรควบกล้ำ อักษรนำ ระบบวรรณยุกต์ ฯลฯ ผู้สอนจึงต้องเพียรหาวิธีต่างๆ ที่จะสอนผู้เรียนให้ได้ว่าสัญลักษณ์ที่นำมารวมกันนั้นอ่านว่าอย่างไร

คำ “กัน”	แบบที่ ๑ “กอ – ไม้หันอากาศ – นอ - กัน”
	แบบที่ ๒ “กอ – อะ – นอ - กัน”
คำ “เปรียว”	แบบที่ ๑ “เอ – ปอ – รอ – อี – ยอ – วอ - เปรียว”
	แบบที่ ๒ “ปรอ – เอีย – วอ - เปรียว”
คำ “แสง”	แบบที่ ๑ “แอ – สอ – งอ - แสง”
	แบบที่ ๒ “สอ – แอ – งอ - แสง”
คำ “สลัก”	แบบที่ ๑ “สอ – ลอ – ไม้หันอากาศ – กอ – สะ - หลัก”
	แบบที่ ๒ “สะ – หลอ – อะ – กอ - สะ - หลัก”
คำ “หมอ”	แบบที่ ๑ “หอ – มอ – ออ - หมอ”
	แบบที่ ๒ “หมอ – ออ - หมอ”
คำ “หวัง”	แบบที่ ๑ “หอ – วอ – ไม้หันอากาศ – งอ - หวัง”
	แบบที่ ๒ “หวอ – อะ – งอ - หวัง”
คำ “ควบ”	แบบที่ ๑ “คอ – วอ – บอ - ควบ”
	แบบที่ ๒ “คอ – อัว – บอ - ควบ”
คำ “ข้าว”	แบบที่ ๑ “ขอ – ไม้โท – อา – วอ - ข้าว”
	แบบที่ ๒ “ขอ – อา – วอ – โท - ข้าว”

ขอยกตัวอย่างวิธีสอนมาให้ดู ๒ วิธี วิธีแรกคือวิธีที่ผู้เขียนเคยเรียนมา ส่วนวิธีที่ ๒ คือวิธีที่ครูบางคนใช้สอนในปัจจุบัน

ในที่นี้จะไม่ขอวิจารณ์ว่าวิธีใดดีกว่ากัน ขอให้ผู้อ่านลองสำรวจดูว่าตนเองเคยเรียนมาแบบไหน แต่ไม่ว่าจะใช้วิธีการใด ผลสุดท้ายก็ต้องการให้อ่านออกมาเป็น [กัน] [เปรียว] [แสง] [สลัก] [หมอ] [หวัง] [ควบ] [ข้าว] เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม**การอ่านตามตัวอักษรได้ก็มิได้หมายความว่าผู้อ่านทุกคนจะรู้เรื่องว่าสิ่งที่อ่านได้นั้นหมายความว่าอย่างไร**

การอ่านประเภทที่ ๒ คือ**การอ่านตามเสียงพูด** หรือ **อ่านทำนองเสนาะ** ตามประเภทของเรื่อง ซึ่ง **พระยาอุปกิตศิลปสาร** ได้ให้คำแนะนำไว้ในหนังสือ *หลักภาษา* (หน้า ๕๗ - ๕๘) ว่า

“ข้อสำคัญในการอ่านนั้น ต้องอ่านให้ชัด และให้ดังพอที่ผู้ฟังจะได้ยินทั่วกัน แต่ไม่ให้ดังเกินไปจนเป็นร้องขายขนม

(๑) ถ้าอ่านร้อยแก้วควรอ่านดังนี้

(ก) พยายามให้เป็นเสียงพูด

(ข) คำขึ้นต้นความ ให้ดังและให้ช้ากว่าปกติเล็กน้อย เพื่อให้ผู้ฟังกลับจิตมาตั้งใจฟัง แล้วจึงผ่อนเสียงลงเป็นปกติ และเร็วขึ้นโดยลำดับจนลงวรรคจึงหยุด และขึ้นต้นอีกก็ให้ดังและช้าดังว่าแล้ว

(ค) พยายามหยุดหายใจในที่จบวรรคหรือจบคำ อย่าหยุดคาบคำ เช่น ‘สามัคยาจารย์ - สโมสร’ ดังนี้ ถ้าคำใดเป็นคำสำคัญก็ให้เน้นถ้อยคำขึ้นให้ชัดเจน หรือเรื่องเขากล่าวเป็นข้อๆ เช่น ศีลห้า คือเว้นการฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ ฯลฯ ต้องทอดจังหวะเป็นข้อๆ ไป

(ฆ) ต้องให้เป็นไปตามเนื้อเรื่อง คือถึงเรื่องดุก็ให้เสียงแข็งและเร็วเข้า ถึงเรื่องอ้อนวอนก็ทอดให้เสียงอ่อนหวานลง เป็นต้น ให้ถือเอาตามที่คนพูดกันเป็นหลัก

(๒) ถ้าอ่านคำประพันธ์ คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ต้องอ่านเป็นทำนองอีกอย่างหนึ่ง จะอ่านจะเป็นเสียงห้วน ๆ เป็นเสียงพูดไม่ได้ คือ

(ก) ให้หยุดตามวรรคของคำประพันธ์นั้น ๆ คำหยุดให้ทอดเสียงเล็กน้อย

(ข) ถ้าถึงคำที่รับกัน ถึงแม้ว่าไม่ใช่วรรคก็ให้ทอดจังหวะเล็กน้อย เพื่อให้ฟังคล้องจองกัน

(ค) ต้องให้เป็นไปตามเนื้อเรื่องเหมือนกัน คือถึงทีดุให้ดุ ถึงทีอ่อนหวานให้อ่อนหวาน เป็นต้น”

จะเห็นได้ว่าการอ่านแบบนี้ผู้อ่านต้องรู้เรื่องที่อ่านแล้วจึงจะสามารถใส่อารมณ์ได้อย่างถูกต้อง ไม่ใช่อ่านปาว ๆ แบบเด็กเพิ่งสอนอ่าน ซึ่งอาจจะรู้เรื่องบ้างไม่รู้เรื่องบ้าง การอ่านแบบนี้จึงเหมาะสำหรับการบรรยายการอ่านบทละคร การอ่านกวีนิพนธ์ ฯลฯ ที่ฟังเป็นธรรมชาติของเรื่องนั้น ๆ

การอ่านประเภทที่ ๓ คือ **การอ่านเอาเรื่อง** การอ่านแบบนี้ก็คือการอ่านแบบพินิจพิเคราะห์ ซึ่งนอกจากจะรู้เรื่องแล้ว ยังต้องตอบคำถามให้ได้ด้วยว่า ใคร เป็นอย่างไร ทำอะไร กับอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือต้องจับประเด็นให้ได้ด้วย

การอ่านประเภทที่ ๔ คือ **การอ่านเอารส** การอ่านแบบนี้คือการเสพศิลปะ เพื่อซึมซับเอาความไพเราะซาบซึ้งของเรื่องที่อ่าน สิ่งที่อ่านก็มักจะเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าทางรสภาษา วรรณคดีไทยคือตัวอย่างของงานที่ควรอ่านแบบอ่านเอารส เพราะถ้าอ่านแบบอ่านเอาเรื่องอาจจะไร้คุณค่าไปเลยก็ได้ เช่น *ขุนช้างขุนแผน* ถ้าอ่านแบบอ่านเอาเรื่องก็เป็นเรื่องของผู้ชาย ๒ คน แย่งผู้หญิงคนเดียวกัน แล้วผู้หญิงตัดสินใจไม่ได้ว่าจะไปอยู่กับใครดี จึงถูกลงโทษถึงตาย ถ้าอ่านเพียงแค่นี้คุณค่าของ*ขุนช้างขุนแผน*ก็จะหายไปทันที เพราะเรื่องแบบนี้ก็ปรากฏในงานเขียนอีกหลาย ๆ เรื่องทั่วโลก แต่สิ่งที่ทำให้*ขุนช้างขุนแผน*มีคุณค่าคือรสภาษาที่ต้องอ่านแบบอ่านเอารส ค่อย ๆ อ่าน ใช้เวลาซึมซับเข้าไปในหัวใจ การอ่านเอารสนี้ถ้าต้องการได้รสทางหูด้วยก็ต้องอ่านแบบทำนองเสนาะดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

การอ่านจึงไม่ใช่เรื่อง “สักแต่ว่าอ่าน” แต่ควรต้องมีเป้าหมายด้วยว่าจะให้อ่านอย่างไร

นอกจากนี้ยังต้องคำนึงด้วยว่า ไม่ว่าจะอ่านอย่างไร สั้น ยาว สูง ต่ำ เน้นหนักต่างกันอย่างไร รูปการเขียนก็ยังคงเดิม ถ้าต้องเปลี่ยนรูปไปตามการอ่าน การสื่อสารผ่านตัวเขียนของเราก็คงจะต้องสับสนอย่างแน่นอน

ตัวอย่าง เช่น ประโยค *“ฉันกับเขาจะไปซื้อหนังสือดีไหม”* เมื่อจะพูดแบบคนธรรมดาหรือจะอ่านตามคำแนะนำของ**พระยาอุปกิตศิลปสาร**ก็คงจะฟังได้ว่า [ชั้นกะเค้าจไป] ซื้อ [นั้งสือ] ดี [มั้ย] เช่นเดียวกับการพูดหรือการอ่านคำทับศัพท์ คำว่า “New York” ที่ทับศัพท์ว่า “นิวยอร์ก” คนสมัยปัจจุบันนิยมอ่านว่า [นิวหยอก] (คำตายลงเสียงเอก) แต่คนสมัยก่อนนิยมอ่านว่า [นิวย้อก] (คำตายลงเสียงตรี) การเขียนจึงเป็นเพียงเป็นตัวแทนกลาง ๆ ที่ใช้แทนเสียงพูดเสียงอ่านอันหลากหลายนั่นเอง ตัวอย่างภาษาที่เขียนตามเสียงพูดคือภาษาแช็ต (chat) ซึ่งมีที่ใช้เฉพาะที่ จะนำมาใช้ในการเขียนแบบทางการหรือกึ่งทางการมิได้ เพราะการเขียนประเภทนี้ต้องใช้ภาษามาตรฐานที่กำหนดขึ้นในแต่ละสมัย ซึ่งในปัจจุบันนี้กำหนดให้เขียนตามที่กำหนดไว้ใน**พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** ฉบับล่าสุดเท่านั้น

สูตรอาหารสมานไมตรี

เครื่องปรุง

การให้อภัย	๓	ส่วน
ความปรารถนาดี	๓	ส่วน (วาจาไพเราะพอประมาณ)
ความโอบอ้อมอารี	๓	ส่วน (ยิ้มแฉล้มตามต้องการ)

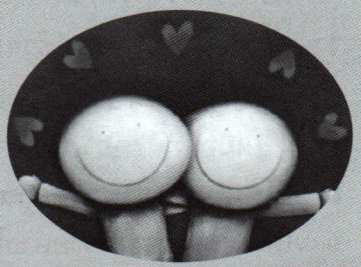

วิธีปรุง

คนความหวังดีและอภัยให้เข้ากัน เตรียมวาจาไพเราะพอประมาณ แล้วค่อยๆ ผสมความปรารถนาดีลงไป ส่วนความเห็นใจและความโอบอ้อมอารีนั้นก็บรรจงคนให้เข้ากับส่วนอื่นๆ นำไปอบในหัวใจที่อบอุ่น (อย่าให้ร้อนนักเดี๋ยวจะไหม้) โดยมีน้ำใจหรือรอยยิ้มราดหน้า แจกจ่ายให้รับประทานโดยทั่วหน้ากัน

จาก อยู่อย่างไรให้มีความสุข
สำนักพิมพ์ธนชัยรุ่งเรืองพัฒนา, ๒๕๕๕

๑๕๐ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงสรรค์ นิลกำแหง

วันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ เป็นมงคลสมัยครบรอบ ๑๕๐ ปี คล้ายวันประสูติของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ คนไทยพระองค์แรกที่ได้รับการประกาศเกียรติคุณยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก และระหว่างวันที่ ๒๑ มิถุนายน ถึงวันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕ รัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลองในโอกาสครบ ๑๕๐ ปี วันประสูติ และครบ ๕๐ ปี การประกาศเกียรติคุณยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกดังกล่าว โดยมีกระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าของเรื่อง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ กับเจ้าจอมมารดาชุ่ม ธิดาพระยาอัพภันตริกามาตย์ (ดิศ โรจนดิศ) ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๐๕ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๖ สิริพระชันษา ๘๑ ปี ทรงเป็นต้นราชสกุล **ดิศกุล** ทรงเป็นกำลังสำคัญในการสนองพระบรมราโชบายการบริหารและพัฒนาประเทศ ในรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ทั้งด้านการทหาร การศึกษา การปกครอง ทั้งทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี จนทรงได้รับพระสมัญญาว่า **"พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย"**

พระเกียรติคุณของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นั้น ได้มีผู้เรียบเรียงไว้เป็นอันมาก แต่ที่ได้ประมวลไว้โดยบริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ **ประกาศพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ในการสถาปนาพระอิสริยยศ ตั้งกรม และเลื่อนกรม** ที่พระราชทานไว้โดยลำดับ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยยศ ตั้งกรมพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ผู้มีพระชันษาเพียง ๒๔ ปี เป็น **พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ** เป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๙ ด้วยมีพระราชดำริว่า พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ได้ทรงศึกษาวิชาทหาร ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์มาแต่ยังทรงพระเยาว์ จนได้ทรงเป็นนายทหารและเป็นผู้บัญชาการ**กรมทหาร**

มหาดเล็กมาช้านาน ครั้นเมื่อโปรดให้ตั้ง**กรมแผนที่** เพื่อฝึกหัดคนไทยให้ทำแผนที่พระราชอาณาเขตให้เรียบร้อยมั่นคง กับในส่วน**กรมกองแก้วจินดา** ที่โปรดให้จัดปืนใหญ่ทั้งเก่าและใหม่ซึ่งยังใช้งานได้ มาซ่อมบำรุงทำรางตั้งเรียงประจำโรงไว้เป็นเครื่องศัตราวุธสำหรับป้องกันพระนครนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ก็ทรงจัดการได้เรียบร้อยทั้ง ๒ กรมเป็นประโยชน์แก่ราชการเป็นอันมาก ครั้นต่อมาได้รับกระแสพระราชดำริและพระบรมราชโองการให้ตั้ง**โรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรข้าราชการ ตลอดจนโรงเรียนสำหรับราษฎร** ก็ทรงจัดตั้งโรงเรียนและจัดการเล่าเรียนให้แพร่หลาย จัดวิธีสอบไล่หนังสือซึ่งไม่เคยมีมาก่อน อันเป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดิน และแก่ตัวผู้เล่าเรียน ทั้งเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยยศ เลื่อนกรมพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็น **พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ** ด้วยมีพระราชดำริว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงปฏิบัติราชการทหารในตำแหน่ง **นายพลตรีผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก** แล้วยังทรงจัดการโรงเรียนทั้งปวงจนได้ตั้งเป็น **กรมศึกษาธิการ** ทรงเป็นกรรมการจัดตั้ง**โรงพยาบาล** และยังจัดการ**กรมสังฆการีและธรรมการ** เมื่อรวมกรมเหล่านี้เข้าเป็น**กระทรวงธรรมการ** จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายจากหน้าที่ราชการทหารบกมาเป็น**อธิบดีกระทรวงธรรมการ** ก็ได้ทรงจัดระเบียบหน้าที่ราชการในกระทรวงที่ตั้งขึ้นใหม่ วางระบบการศึกษา จนถึงทรงแต่งตำราเรียนมีแบบเรียนเร็ว เป็นต้น เมื่อทรงรับตำแหน่ง **ราชทูตพิเศษ**ไปยังนานาประเทศในยุโรป ก็ได้ทรงดูงานการศึกษาในประเทศนั้นๆ ด้วย ต่อมาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็น **เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย** ก็ทรงรับสนองพระราชดำริในการจัดการปกครองพระราชอาณาเขตให้มั่นคง ยกหัวเมืองจากกลาโหมและกรมท่ามารวมในกระทรวงมหาดไทย แบ่งพระราชอาณาเขตเป็นมณฑล อันนับเป็นการยากยิ่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ก็มีพระอุตสาหวิริยะ ศึกษาแบบอย่างความเป็นไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ **"กอปรด้วยพระสติปัญญาตริตรองเลือกฟั้น ทั้งมีความซื่อตรงดำรงในความสัตย์สุจริต มิได้หนักไปในอคติทั้งปวง"** เป็นเหตุให้เจริญพระเดชานุภาพ เป็นความสุขแก่ราษฎรทั้งปวง นับเป็นความชอบพิเศษยิ่งใหญ่ ส่วนการเสด็จพระราชดำเนินประพาสแห่งใดทั้งภายในภายนอกประเทศ ก็ทรงจัดการให้เป็นที่สะดวกสบายทุกครั้ง ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนยุโรป ก็ได้ทรงเป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ ซึ่งสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ด้วย

ครั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการให้สถาปนาพระอิสริยยศเลื่อนกรม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เป็น**พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ** ในพุทธศักราช ๒๔๕๔ ด้วยทรงปฏิบัติราชการแผ่นดินและราชการในพระองค์เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยมาแต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบมาจนถึงรัชกาลของพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นราชการในหน้าที่**เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย** หรือ**การศึกษา** เช่น การจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน การจัดตั้งเสือป่าและลูกเสือในหัวเมือง ทั้งมีพระอัธยาศัยสุขุมรอบคอบ กอปรด้วยพระสติปัญญาอุตสาหวิริยภาพ ตั้งพระองค์ไว้ในที่อันสมควรต่อชนทุกชั้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพได้รับพระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยยศ เลื่อนกรมอีกครั้งหนึ่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ ด้วยมีพระราชดำริว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เป็นพระบรมวงศ์พระองค์หนึ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงฝึกสอนรัฐประศาสโนบายต่าง ๆ แล้วทรงสามารถรับราชการสนองพระเดชพระคุณได้ดังพระราชหฤทัยในตำแหน่งต่าง ๆ จนถึงได้เป็นเสนาบดีตำแหน่งสำคัญมาแต่ในรัชกาลที่ ๕ นั้น โดยเฉพาะตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ทรงเป็นสืบมาถึง ๒๓ ปี จนทรงอ่อนพระกำลัง รู้สึกพระองค์ว่าไม่สามารถทำราชการในตำแหน่งสำคัญให้เรียบร้อยได้ดังแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็น**เสนาบดีที่ปรึกษา** แล้วทรงมอบหมายให้อำนวยการจัด**หอพระสมุดสำหรับพระนคร** ซึ่งไม่เป็นงานหนักเกินพระกำลัง ก็ได้ทรงพระอุตสาหะรวบรวมตรวจค้นเรื่องโบราณคดีและวรรณคดีต่าง ๆ ทั้งทรงพระนิพนธ์หนังสือไว้เป็นแบบฉบับหลายเรื่อง เป็นเหตุให้เกิดความนิยมในการพิมพ์หนังสือแจกวิชาความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่มหาชนจนทุกวันนี้ ครั้นเมื่อหายประชวรก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กลับเข้ารับราชการ เป็น**กรรมการสภาการคลัง กรรมการทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กรรมการองคมนตรีตรวจงบประมาณเงินแผ่นดิน เสนาบดีกระทรวงมุรธาธร และที่ปรึกษาผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร** เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ

มาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็น**อภิรัฐมนตรี** ในอภิรัฐมนตรีสภา ส่วนหอสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งเจริญเป็นหลักฐานมั่นคงแล้ว โปรดให้ขยายการบำรุงวิชาในแผนกอื่น ๆ โดยตั้งเป็น**ราชบัณฑิตยสภา** มีแผนกวรรณคดี แผนกโบราณคดี แผนกศิลปากร ทรงแต่งตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เป็น**นายกราชบัณฑิตยสภา** ความเจริญในวิชาต่าง ๆ ก็เกิดดังพระราชประสงค์ เป็นการเพิ่มพูนเกียรติยศของบ้านเมืองด้วยสถานหนึ่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพจึงควรแก่การยกย่องพระเกียรติคุณที่ทรงคุ้นเคยราชการหาผู้อื่นเสมอเหมือนได้ยาก เพราะทรงปฏิบัติราชการในตำแหน่งสำคัญมาช้านานถึง ๓ รัชกาล ได้ทรงทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองเป็นอันมาก แม้ทรงเจริญพระชนมายุมากแล้วก็นับว่าทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่เป็นหลักราชการ เป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยและเป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งปวง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยยศ เลื่อนกรม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เป็น **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ศักดินา ๓๕๐๐๐ เป็นพิเศษ ในตำแหน่งพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง** มีพระนามปรากฏในพระสุพรรณบัฏว่า

“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อิสสริยลาภบดินทรสยามวิชิตินทรวโรปการ มโหฬารรัฐประศาสน์ ปิยมหาราชวรานุศิษฏ์ไพศาลราชกฤตการี โบราณคดีปวัตติศาตรโกศล คัมภีรนิพนธนิรุกติปฏิภาน ราชบัณฑิตวิธานนิติธรรมสมรรถ

ศึกษาภิวัฒนปิยวาที ขันติสัตยตรีสุจริตธาดา วิมลรัตน-ปัญญาอาชวาศรัย พุทธาธิไตรสรณาทรพิเศษคุณาภรณ์-ธรรมิกนาถบพิตรฯ”

(สะกดการันต์ตามต้นฉบับ เฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๒, ๒๕๓๘, หน้า ๒๗๙)

พระเทพโมลี วัดเทพศิรินทราวาส ได้แปลความหมายของพระนามไว้ดังนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

อิสสริยลาภบดินทร	ทรงยิ่งใหญ่ด้วยพระอิสริยลาภ
สยามวิชิตินทรวโรปการ	ทรงพระอุปการะพระเจ้าแผ่นดินสยามรัฐ
มโหฬารรัฐประศาสน์	ทรงเจนจัดรัฐประศาสน์อย่างมโหฬาร
ปิยมหาราชวรานุศิษฏ์	สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าทรงอบรมสั่งสอน
ไพศาลราชกฤตการี	ทรงกระทำราชกิจมากมายไพศาล
โบราณคดีปวัตติศาตรโกศล	ทรงรอบรู้ในโบราณคดีและประวัติศาสตร์
คัมภีรนิพนธนิรุกติปฏิภาน	ทรงนิพนธ์ตำราวิทยาการแตกฉานในภาษาและปฏิภาณวาจาโต้ตอบ
ราชบัณฑิตวิธานนิติธรรมสมรรถ	ทรงเป็นนายกจัดการราช-บัณฑิตยสภา สามารถในนีติธรรม
ศึกษาภิวัฒนปิยวาที	ทรงจัดการศึกษาให้เจริญยิ่ง มีพระวาจาเป็นที่รัก
ขันติสัตยตรีสุจริตธาดา	ทรงดำรงไว้ซึ่งขันติสัจจะและสุจริตทั้ง ๓ ประการ
วิมลรัตนปัญญาอาชวาศรัย	พระปรีชาญาณบริสุทธิ์ดุจรัตนะ ทั้งพระอัธยาศัยก็ซื่อตรง
พุทธาทิไตรสรณาทร	ทรงมั่นคงในพระไตรสรณะมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
พิเศษคุณาภรณ์ธรรมิกนาถบพิตร	ทรงเป็นบพิตรธรรมิกนาถประดับด้วยพระคุณาภรณ์พิเศษทั้งหลายนี้ฯ

(สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๑๙)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาพระอิสริยยศแรกทรงกรมในพระนาม **“กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ” ในความหมายว่า ผู้ดำรงอานุภาพของพระราชา**นั้น ทั้งองค์ผู้พระราชทานนามและองค์ผู้รับพระราชทานที่เพิ่งจะมีพระชันษาเพียง ๒๔ ปี ก็คงจะมิได้ทรงคาดคิดว่า พระนามอันเปรียบเสมือนพระพรชัยมงคลอันศักดิ์สิทธิ์นั้น จะได้ปกเกล้าปกกระหม่อมผู้ได้รับพระราชทานให้ได้เป็น *“ผู้ดำรงอานุภาพของพระราชา”* สืบเนื่องกันถึง ๓ รัชกาล

แม้จนบั้นปลายพระชนมชีพจะมิได้ทรงรับราชการแล้ว และต้องทรงจากประเทศไทยไปประทับที่ปีนัง ก็ยังทรงเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ผู้เปี่ยมด้วยความจงรักภักดี เมื่อมีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถวายดอกไม้ธูปเทียนแพ แด่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และสมเด็จพระอนุชาธิราช พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน เมื่อเสด็จผ่านปีนังเพื่อนิวัตประเทศไทยเป็นครั้งแรกหลังจากทรงรับสิริราชสมบัติ

พระเกียรติคุณของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อันปรากฏในพระสุพรรณบัฏ และประกาศพระบรมราชโองการสถาปนา ตั้งกรมเลื่อนกรมแต่ละคราว ดังได้กล่าวถึงนั้น พระเกียรติคุณแต่ละด้านมีรายละเอียดเป็นมาอย่างใด ปรากฏในพระนิพนธ์หลายเล่ม แต่ที่แสดงถึงความคิดและปรัชญาการดำเนินงาน ตลอดจนพระวิสัยทัศน์ของพระองค์ท่านอย่างชัดเจนนั้น คือ บันทึกของพระธิดา หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ผู้สนองงานติดตามรับใช้ใกล้ชิดจนตลอดพระชนมชีพของพระบิดา ได้ฟังรับสั่งที่อาจไม่ปรากฏในพระนิพนธ์อื่น เพราะเป็นเรื่องที่พ่อเล่าให้ลูกฟัง รวมทั้งจากพระประสบการณ์และข้อสังเกตของหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เองด้วย

พระนิพนธ์เล่มหนึ่งของหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้สนใจศึกษา คือเรื่อง **"สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ"** แรกเริ่มนั้นทรงเขียนเป็นตอน ๆ ออกอากาศทางสถานีวิทยุรักษาดินแดนเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ จบแล้วรวมพิมพ์เป็นเล่ม *(สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๑๙)* การพิมพ์ครั้งต่อ ๆ มารู้จักกันในชื่อหนังสือ "พระประวัติลูกเล่า"

พระประวัติที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงบันทึกไว้นั้น เริ่มแต่ประสูติ การทรงงานด้านต่าง ๆ จนทรงพ้นจากราชการ เสด็จไปประทับที่ปีนัง ในที่สุดก็เสด็จกลับเมืองไทย และสิ้นพระชนม์ พระกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติตลอดจนพระอัธยาศัย เทียบตามคำแปลพระนามแต่ละวรรคในพระสุพรรณบัฏได้อย่างบริบูรณ์ ดังจะยกมากล่าวพอสังเขป แต่เพื่อให้การลำดับความไม่สับสน จึงจะไม่กล่าวเรียงตามลำดับวรรคในพระนาม หากจะกล่าวเรียงไปตามลำดับเหตุการณ์

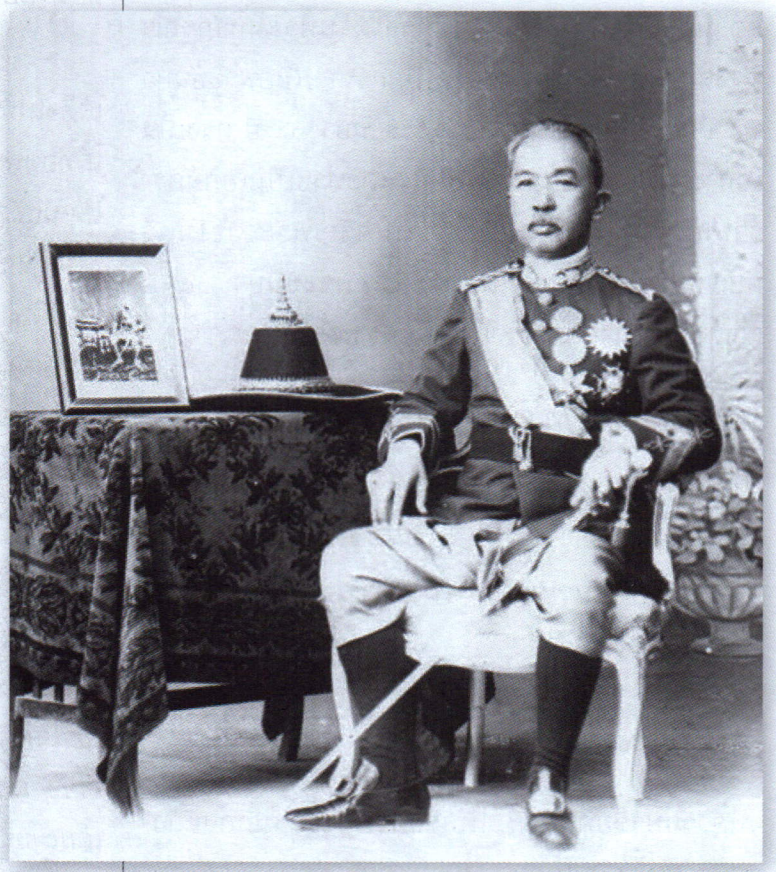

"ไพศาลราชกฤตารี – ทรงกระทำราชกิจมากมายไพศาล"

ทรงสนองพระบรมราโชบายด้านต่าง ๆ ตลอด ๓ รัชกาล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเริ่มเรียน ก.ข. เมื่อพระชันษาได้ ๓ ปี พอผสมตัวได้แล้วก็ทรง "ขึ้นสมุด" โดยอ่านหนังสือเล่มเช่น รามเกียรติ์ อิเหนา จนพระชันษาได้ ๘ ปี ทรงเรียนอักษรขอมอยู่ปีหนึ่ง แล้วทรงเรียนภาษาอังกฤษอีก ๔ ปี หลังโสกันต์แล้ว ทรงผนวชสามเณรตามธรรมเนียม

ราชกุมารในสมัยนั้น ลาผนวชแล้วทรงเข้ารับราชการเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกเมื่อพระชันษา ๑๔ ปี เป็นอันว่าทรงจบการศึกษาขั้นต้นเพียงนั้น ความรู้ต่อมาทรงได้จากการอ่านเขียนเรียนรู้ด้วยพระองค์เอง ประกอบด้วยพระอัจฉริยภาพในพระองค์ จึงทรงสนองพระบรมราโชบายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้วางพระราชหฤทัยให้ทรงทำถวายอย่างหลากหลายและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี จนทรงได้รับพระมหากรุณาทรงสถาปนาตั้งกรมครั้งแรกเป็นกรมขุนเมื่อพระชันษา ๒๔ ปี ทรงเป็นนายพลตรีเมื่อพระชันษา ๒๖ ปี ทรงเป็นเสนาบดีเมื่อพระชันษา ๒๘ ปี และทรงเป็นเอกอัครราชทูตพิเศษผู้แทนพระองค์ไปเจริญพระราชไมตรีกับราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรป เมื่อพระชันษา ๒๙ ปี ตำแหน่งสุดท้ายคือ ทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสภา

"ศึกษาภิวัฒนปิยวาที – ทรงจัดการศึกษาให้เจริญยิ่ง มีพระวาจาเป็นที่รัก"

จากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบสู่กรมศึกษาธิการ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเริ่มรับราชการในกรมทหารมหาดเล็ก จนดำรงพระยศพลตรี ได้ทรงปรับปรุงกรมกองแก้วจินดา (ทหารปืนใหญ่) ตั้งกรมแผนที่เพื่อทำแผนที่ราชอาณาเขตประเทศสยามตามมาตรฐานสากล และที่สำคัญคือ ทรงจัดการให้ทหารมหาดเล็กได้เรียนหนังสือ โดยขอพระราชทานพระตำหนักสวนกุหลาบตั้งเป็นโรงเรียน ทรงดำรงตำแหน่งผู้จัดการโรงเรียน ทรงกำหนดหลักสูตร จัดหาครูมาสอน บางครั้งต้องทรงสอนเอง ทรงจัดการสอบไล่นักเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก โดยทรงร่างข้อสอบ ทรงสอบนักเรียน และจัดทำประกาศนียบัตรด้วยพระองค์เองทั้งสิ้น

กล่าวถึงหลักสูตรในสมัยนั้นยังไม่มีผู้เข้าใจความหมายของคำว่า "หลักสูตร" ด้วยซ้ำ เมื่อจะทรงจัดเรื่องใดเข้าหลักสูตร ก็จะทรงทดลองกับเด็กเสียก่อน ฉะนั้นที่วังของพระองค์ท่านจึงมีโรงเรียนเล็ก ๆ ห้องเดียวอยู่หลังหนึ่ง คงเปรียบได้ดังโรงเรียนสาธิต เพราะหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าว่า

"พวกลูก ๆ ตั้งแต่ของพระองค์ท่านและลูกคนในวัง ก็เป็นผู้สำหรับทดลองทั้งนั้น...ครูก็มีต่างๆ บางคนสอนอย่างนั้นดี บางคนสอนอย่างนี้ดี มีขุนบัญญัติฯ คนหนึ่งสอน ก.ข. ดีนัก แม้เด็กจะเกเรอย่างไรครูก็มีวิธีสอนจนอ่านได้ดีและเร็วด้วย"

ครั้นพระชันษาได้ ๒๐ ปี ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เสด็จไปทรงจำพรรษาที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็กชาวนามาเรียนหนังสือที่วัดโดยใช้หนังสือ "มูลบทบรรพกิจ" แต่อ่านไม่ได้นอกจากท่องชี้ไปตามเรื่องว่า ก ก่ ก้ ก๊ ก๋ แต่ชี้ก็ไม่ถูกตัว เพราะเด็กมีเวลามาเรียนเพียงปีละ ๓ เดือน ถึงหน้าทำนาก็กลับไปช่วยพ่อแม่ กลับมาเรียนใหม่ก็ลืมหมด ต้องตั้งต้นกันใหม่ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าว่า

*"เป็นเหตุให้ท่านทรงคิด **แบบเรียนเร็ว** ขึ้น เพื่อจะให้อ่านได้ภายใน ๓ เดือน และเอาของที่จำได้ง่าย เช่น ก.ไก่ ข.ไข่ ซึ่งเด็กเห็นอยู่เสมอ ๆ แล้วช่วยความจำให้เร็วขึ้น ส่วนในเนื้อเรื่องก็ทรงเลือกเอาแต่ที่จับใจเด็กเป็นประมาณ เพราะธรรมชาติของเด็กไม่สามารถจะเข้าใจคติธรรมได้นอกจากชอบการตื่นเต้น จึงทรงผูกเรื่อง เช่น ตาโป่ขาเป๋ ตาหวังหลังโกง เป็นต้น เพื่อให้เด็กเห็นว่าแม้คนพิการก็ยังทำอะไร ๆ ได้"*

ในพุทธศักราช ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ท่านย้ายไปเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการและกำกับการธรรมการมีตำแหน่งเทียบเท่าเสนาบดี แม้ยังไม่ได้ประกาศตั้งเป็นกระทรวง แต่ก็เป็นตำแหน่งที่เข้าประชุมเสนาบดีสภาด้วย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการศึกษาของชาติในเบื้องต้นว่า

"ต้องดูความต้องการของประเทศว่าเรายังขาดคนชนิดใด ถ้ากระทรวงศึกษาธิการทำคนให้แก่ประเทศ

ได้ถูกต้องตามเวลาแล้ว บ้านเมืองจะเจริญเร็ว และคนก็จะมีงานทำโดยทั่วถึงกัน"

ในเวลานั้นคนอ่านออกเขียนได้มีน้อย เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องเขียนใบบอกราชการ ก็ต้องไปเขียนที่วัด เพราะพวกพระต้องรู้หนังสือเพื่อแปลบาลีเป็นภาษาไทย กระทรงศึกษาธิการจึงสร้างคนให้ **"อ่านออกเขียนได้"** เมื่อเริ่มจัดการปกครองแบบใหม่ในพุทธศักราช ๒๔๓๕ ก็จัดคนที่อ่านออกเขียนได้ส่งให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงต่าง ๆ ได้ทั่วประเทศต่อเนื่องมา คนจึงมีงานทำกันทั่วถึง

แต่ในสองปีต่อมา เมื่อบ้านเมืองเริ่มเกิดวิกฤตการณ์กรณีพิพาทดินแดนกับฝรั่งเศส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้รับพระบรมราชโองการให้ไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยโดยมิได้มีพระราชดำรัสถามความสมัครใจ ด้วยมีพระราชกระแสว่า

"กรมดำรง ฉันเชื่อว่าเธอจะทำการศึกษาได้สำเร็จ แต่บัดนี้บ้านเมืองอยู่ในอันตราย ถ้าเราตกไปเป็นข้าเขาอื่น การศึกษาที่เธอรักจะอยู่ที่ไหน ใครเขาเป็นนายเขาก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพอใจเขา เรามาช่วยกันรักษาชีวิตของประเทศไว้จะไม่ดีกว่าหรือ"

"มโหหารรัฐประศาสน์ – ทรงเจนจัดรัฐประศาสน์อย่างมโหหาร"

สู่กระทรวงมหาดไทย – ทรงตั้งเมืองและทรงตั้งคน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตั้งแต่แรกตั้งกระทรวงเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ขณะพระชันษาเพียง ๓๐ ปี เมืองต่าง ๆ ที่เคยสังกัดกระทรวงกลาโหมและกรมท่าได้รวมมาอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทยทั้งหมด ในชั้นแรกทรงกำหนดที่ตั้งมณฑล จังหวัด และอำเภอ ในท้องที่ต่าง ๆ โดยใช้แผนที่สยาม ซึ่งได้ทรงควบคุมเจ้าหน้าที่ฝรั่งและไทยร่วมกันสำรวจจัดทำไว้เมื่อทรงตั้งกรมแผนที่ขึ้นในพุทธศักราช ๒๔๒๘ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงบันทึกตามที่พระบิดาเล่าประทานว่า

"เอาแผนที่ปูขึ้นบนโต๊ะ มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ท่าน ๒ พระองค์เท่านั้น ยืนคิดตามแผนที่ว่าจะเอาภูเขาและทางน้ำเป็นขอบเขตของมณฑลและจังหวัด แล้วจึงลงมือออกตรวจท้องที่และเลือกคนทำงาน"

การตั้งเมืองนั้นโบราณเขาเอาที่มีน้ำและที่ราบทำนาได้เป็นหลัก และระยะเมืองก็เอาเกณฑ์เดินด้วยเท้าแต่เช้ามืดถึงเย็นเป็นที่หยุดพัก ระยะทางจึงอยู่ในระยะ ๖๐ กิโลเมตรเสมอดังเช่น นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี เป็นต้น ในสมัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงเอาความสะดวกของราษฎรเป็นหลัก เช่นถ้าทางน้ำเปลี่ยนใหม่ไม่สะดวกแก่การคมนาคม ราษฎรมักจะย้ายไปตามน้ำ ถ้าเลือกที่ได้ถูกต้องมั่นคงก็ย้ายเมืองตามไป ถ้าไม่ถูกต้องก็แก้ไขชี้แจงให้เข้าใจกัน

การเสด็จออกตรวจราชการ ขณะนั้นมีรถไฟไปถึงเพียงอยุธยาและโคราช นอกนั้นต้องใช้ช้าง ม้า เกวียน เรือ แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็เสด็จตรวจราชการได้ทั่วทุกเมืองยกเว้นเมืองเลย โปรดว่า *เสภาขุนช้างขุนแผน* นั้นแผนที่ดีนัก

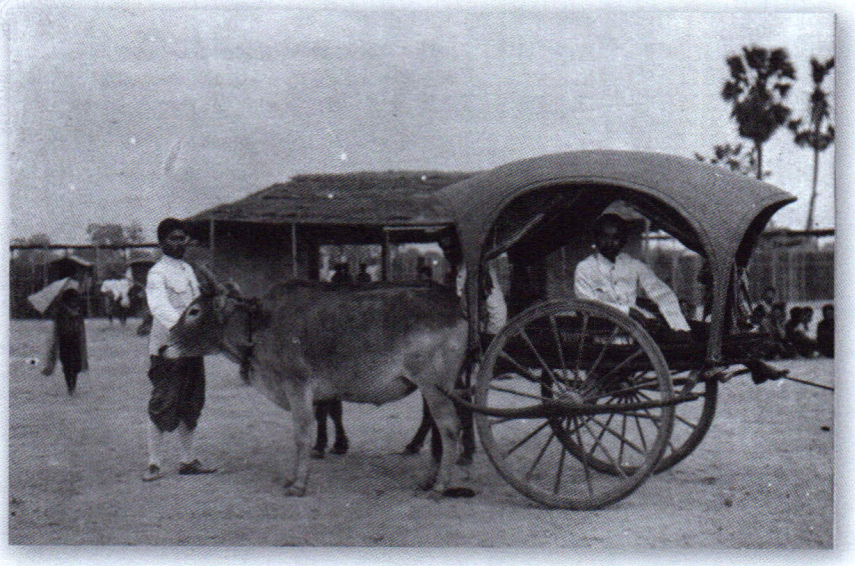

ทรงเคยให้สำรวจท้องที่เป็นถูกต้องทุกหมู่บ้านและอำเภอ ด้วยเหตุนี้จึงทรงเห็นว่า ไม่ควรจะเปลี่ยนชื่อท้องที่ เพราะทำให้เสียความรู้ในทางพงศาวดารว่าเป็นแห่งหนตำบลใดแน่

ส่วนเรื่องการตั้งคน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงถือว่า**การเลือกคน**ให้ถูกที่เป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ โดยทรงย้ำกับพวกเทศาภิบาลและข้าราชการเสมอว่า

*"การเลือกคนใช้ให้เหมาะแก่ตำแหน่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้เป็นนายคน การที่จะรู้ว่าถูกหรือผิดนั้นจะต้องขยันเอาใจใส่ดูอยู่เสมอว่าผลงานที่เขาทำนั้นเป็นอย่างไร ถ้าเขาทำได้ดีต้องยอมให้ว่าเป็นความดีของเขาเอง เราจะรับเอาได้แต่เพียงว่าเลือกคนถูก ถ้าเขาทำผิดเราต้องรับเสียเองว่าเพราะเราเลือกเขา เขาจึงมีโอกาสทำผิด ทั้งนี้เพราะ**อำนาจอยู่ที่ไหน ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย"***

เมื่อมีผู้ทูลถามว่าทรงมีเกณฑ์อะไรเลือกคน จึงเลือกได้ถูกเสมอ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดา ทรงเล่าว่าโดยมากท่านตอบด้วยทรงพระสรวล แต่กับพระโอรสธิดาทรงอธิบายว่า

"ถ้าเรียกผู้ใดมาสั่งงานจะให้ไปรับตำแหน่งใหม่ ผู้นั้นตอบรับว่าได้โดยเร็ว และอ้ายนั่นก็ทำได้ อ้ายนี่ก็ง่ายละก็ เตรียมหาคนใหม่ไว้ได้ทันที แต่ถ้าคนใดหนักใจซักถามถี่ถ้วน เห็นความลำบากละก็ เรานอนตาหลับได้"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงทำงานกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นงานที่สำคัญที่สุดในพระชนมชีพของพระองค์ท่าน คือการจัดการปกครองแบบใหม่อยู่ถึง ๒๓ ปี ทรงตั้งมณฑล ๑๘ มณฑล จังหวัด ๗๑ จังหวัด การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนันก็ทรงวางแบบไว้เพื่อฝึกหัดให้เป็นประชาธิปไตย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงงานหนักจนทรงพระประชวรในพุทธศักราช ๒๔๕๗ ต้องทรงลาพักราชการ ก่อนที่จะกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในปีต่อมา

"โบราณคดีปวัติศาตรโกศล – ทรงรอบรู้ในโบราณคดีและประวัติศาสตร์"

ทรงพัฒนาหอสมุดสำหรับพระนครและโบราณคดี

หลังทรงพ้นจากงานหนักของกระทรวงมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดูแลงานหอสมุดสำหรับพระนคร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชวังบวรสถานมงคลให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ก็ทรงขอให้ทรงช่วยจัดพิพิธภัณฑ์ด้วย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเริ่มงานพัฒนาหอสมุดสำหรับพระนครด้วยการทรงอ่านหนังสือที่มีอยู่ในหอสมุดขณะนั้นทั้งหมดแล้วทรงจัดหาหนังสือเก่าเพิ่มเติม ทั้งประกาศรับซื้อและส่งคนออกเสาะหา ทรงขอยืมตู้ลายรดน้ำจากวัดต่าง ๆ มาตั้งแสดงโดยติดป้ายชื่อผู้ให้ยืม แล้วนิมนต์พระมาชม จึงก่อให้เกิดศรัทธามีผู้ส่งตู้ลายรดน้ำมาถวายมากขึ้น จนได้ตู้ใส่หนังสือเต็มหอสมุด ส่วนการจัดพิมพ์หนังสือ ทรงชักชวนเจ้านายพี่น้องและข้าราชการผู้ใหญ่ให้พิมพ์หนังสือแจกเป็นวิทยาทานในโอกาสต่าง ๆ โดยหอสมุดรับจัดพิมพ์ให้เสร็จ ขอแต่ให้มอบหนังสือแก่หอสมุดร้อยละ ๒๐ ทรงเปิดห้องขายหนังสือเหล่านี้ในราคาถูกเพื่อให้นักเรียนซื้อได้ ก็ได้เงินเข้าหอสมุดเป็นจำนวนไม่น้อย นอกจากนี้ยังทรงสนับสนุนการค้นคว้าเรียบเรียงเรื่องใหม่ ๆ ทั้งทรงแจ้งไปยังหอสมุดในต่างประเทศให้ช่วยตรวจหาเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทยแล้วคัดสำเนาส่งมาให้โดยมีค่าสมนาคุณตามสมควร

ส่วนเรื่องโบราณสถาน หากเป็นเมืองไม่ไกลนักโปรดเสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง หากเป็นเมืองไกล จะทรงสั่งเจ้าเมืองและนายอำเภอให้แจ้งแก่พรานป่าว่าถ้าผู้ใดพบโบราณวัตถุสถานที่ใดให้รายงานมาและได้รับรางวัลตามค่าของโบราณวัตถุสถานนั้น ๆ จึงได้พบศิลาจารึกเป็นจำนวนมาก และโปรดให้ทำสำเนาเพื่อมอบผู้รู้ให้อ่านแปลต่อไป

งานรวบรวมหนังสือและเอกสารสำคัญอันเป็นมรดกของชาติที่ทรงริเริ่มไว้อีก ๒ เรื่อง แต่ยังไม่สำเร็จเรียบร้อย คือ **งานหอรูป** ทั้งรูปคน เหตุการณ์ และสถานที่ โดยทรงขอสำเนารูปและฟิล์มกระจกจากร้านถ่ายรูป รูปส่วนพระองค์ และฟิล์มกระจกของหลวงครั้งรัชกาลที่ ๕ มารวมเก็บรักษา หาผู้รู้มาทำคำอธิบายรูป ส่วนงาน**หอจดหมายเหตุ** เป็นการรวบรวมเอกสารราชการที่อายุเกิน ๒๕ ปี จากกระทรวงต่าง ๆ มาคัดเลือกจัดเข้าแฟ้มเรียงวันเดือนปี

"ราชบัณฑิตวิธานนิติธรรมสมรรถ – ทรงเป็นนายกจัดการราชบัณฑิตยสภา"

ทรงงานราชบัณฑิตยสภา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสภาพระองค์แรก ซึ่งรวมการดำเนินงานวรรณคดี พิพิธภัณฑ์ และศิลปากรไว้ในสังกัดเดียวกัน โดยเฉพาะงานจัดพิพิธภัณฑสถานที่พระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งขณะนั้นอาคารสถานที่ชำรุดทรุดโทรมมาก ไม่มีงบประมาณซ่อมแซม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดให้พระธิดาจัดเครื่องน้ำชาไปเลี้ยงกลุ่มพ่อค้าฝรั่ง แขก จีน ที่ทรงเชิญมาให้ช่วยกันดูสถานที่และช่วยเหลือตามกำลัง ก็มีผู้ขนไม้ กระเบื้อง ปูนซิเมนต์ ฯลฯ มาให้มากมาย ครั้นซ่อมสถานที่เรียบร้อยแล้วก็ทรงขอตู้โต๊ะจากเจ้านายพี่น้อง หากเป็นเรื่องทางศาสนาก็ทรงขอพระสงฆ์ ส่วนสิ่งของจัดแสดงนอกจากที่มีอยู่เดิมก็ทรงใช้วิธี **"ขอยืม"** มาตั้งแสดง หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดา ทรงกล่าวว่า *"ของอื่น ๆ สิ่งไรไม่มีท่านก็ขนไปจากวังจนเกือบ ๆ จะหมด"* เมื่อจัดพิพิธภัณฑ์เสร็จ ก็เกิดปัญหาคนไม่เข้าไปดู โปรดให้พระธิดาจัดอาหารว่างและเครื่องดื่มไปขาย ของไทยที่ทำจากหัวเมืองต่าง ๆ ก็นำมาฝากขายได้ เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวมา ก็ไปดูพิพิธภัณฑ์ด้วย เมื่อฝรั่งอยากรับ

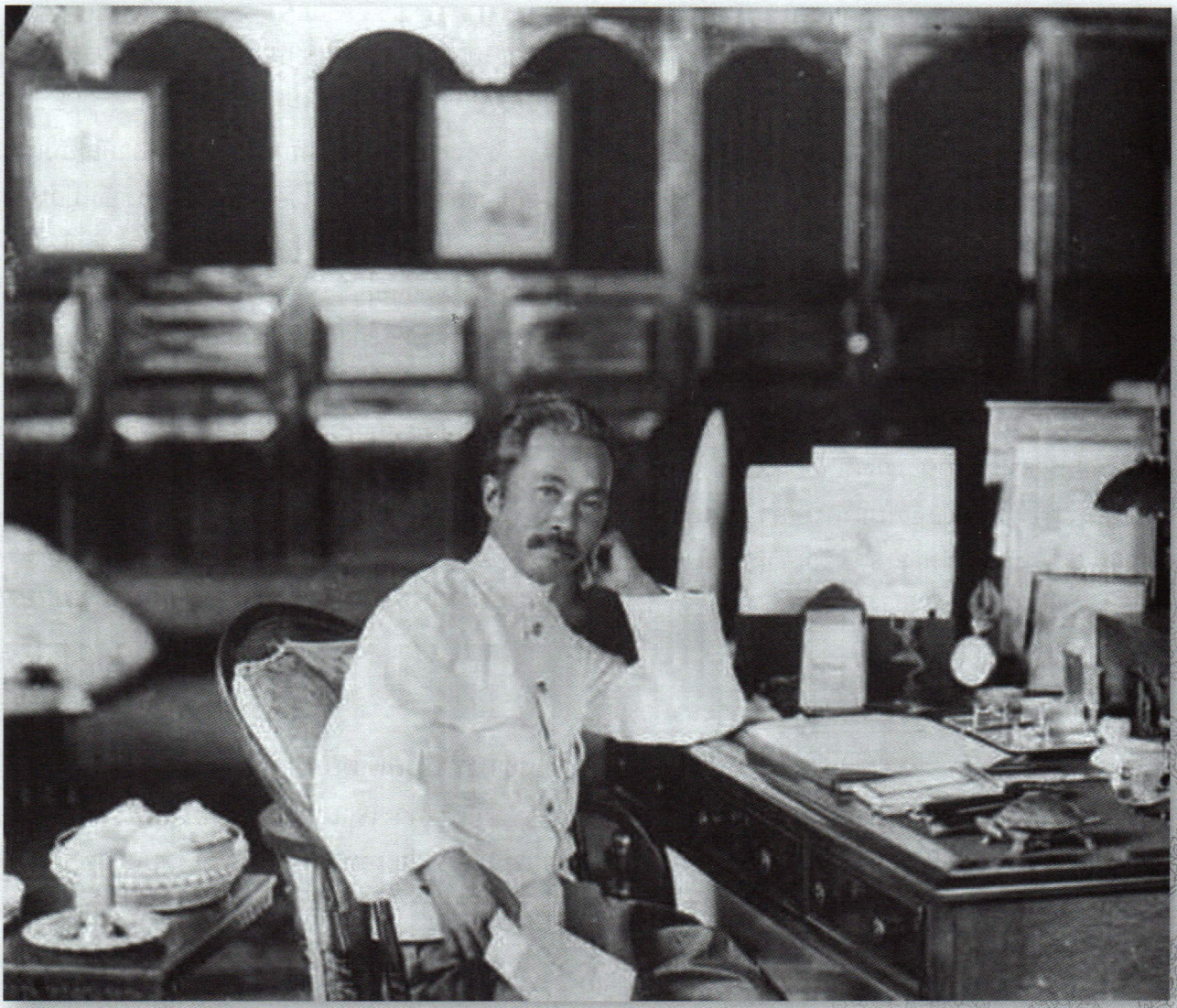

ประทับภายในห้องทรงงาน กระทรวงมหาดไทย ที่ศาลาลูกขุน ในพระบรมมหาราชวัง

ประทานของไทย ๆ มา คนไทยก็มาด้วย

"คัมภีรนิพนธนิรุกติปฏิภาน – ทรงนิพนธ์ตำราวิทยาการแตกฉาน ในภาษาและปฏิภาณวาจาโต้ตอบ"

พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงรับการศึกษาตามแบบราชกุมารในสมัยนั้นเพียงพระชันษา ๑๔ ปี หลังจากนั้นก็ทรงศึกษาเรียนรู้ด้วยพระองค์เองจนตลอดพระชนมชีพ ทรงเล่าประทานหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดาว่า

"เช้าเขียนเป็นวิทยาทาน ค่ำต้องหาความรู้ต่อมิฉะนั้นมันจะหมด คนที่นึกว่าตัวรู้พอแล้วนั้นเป็นคนตายแล้วเป็น ๆ เพราะโลกหมุนอยู่ทุกนาที เราต้องเรียนตามมันไป จึงจะอยู่กับโลกโดยไม่โง่ได้"

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์พงศาวดารไว้ ๑๓๔ เรื่อง โคลงกลอน ๙๒ เรื่อง ศาสนา ๗๖ เรื่อง อธิบายแทรก ๑๙ เรื่อง ประวัติ ๑๖๐ เรื่อง ตำนาน ๑๐๓ เรื่อง บทความในนิตยสารสยามสมาคม ๑๐ เรื่อง นอกจากนี้ได้ทรงตั้ง *"สมาคมวรรณคดี"* โดยทรงเชิญนักปราชญ์และนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาร่วม

ประชุมไต่ถามวิชาการกันเหมือนอย่าง French Academy ที่กรุงปารีส แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช ๒๔๗๕ งานของสมาคมวรรณคดีก็ยุติไป ทั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ต้องทรงพ้นจากงานราชบัณฑิตยสภาด้วย

"ขันติสัตยตรีสุจริตธาดา – ทรงดำรงไว้ซึ่งขันติ สัจจะแลสุจริตทั้ง ๓ ประการ"

ทรงมีพระขันติมั่นคง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระขันติมั่นคงสม่ำเสมอ ทั้งในการทรงงานและในการส่วนพระองค์ โดยเฉพาะเมื่อต้องทรงพ้นจากตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงบันทึกไว้ว่า

"วันหนึ่ง เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ มาเฝ้าเสด็จพ่อที่วัง ทูลว่าพระยามโนปกรณ์ต้องการตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภาให้แก่เพื่อน... ขอให้เสด็จพ่อลาออกเสีย เสด็จพ่อทรงตอบว่า ทรงยินดีที่จะออก ถ้าท่านลาออกก็จะเป็นโกรธเคืองเรื่องส่วนตัวที่ถูกจับไปขัง [เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง – ผู้เรียบเรียง] ชาวต่างประเทศจะดูถูกได้ว่าเอาเรื่องส่วนตัวมาปนกับการงานของประเทศ ถ้าจะให้ท่านออกก็ขอให้ประกาศปลด..."

ทางการก็ประกาศปลด

ทรงมีพระขันติมั่นคงจนถึงบั้นปลายพระชนมชีพ หลังจากทรงพ้นหน้าที่ราชการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปประทับที่หัวหินได้ ๑ ปี เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระองค์ที่ยุโรป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสด็จไปประทับที่ปีนังเพราะทรงต้องการความสงบและออกไปให้พ้นจากการเมือง จนพุทธศักราช ๒๔๘๕ เริ่มประชวรด้วยโรคพระหทัยพิการ พระโอรสจึงทูลขอให้เสด็จกลับประเทศไทย ครั้นถึงวันที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๖ ก็ทรงบรรทมหลับแล้วมิได้ทรงตื่นขึ้นมาอีกเลย

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดา ทรงจบท้ายพระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงเล่าออกอากาศทางสถานีวิทยุรักษาดินแดน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๑ ว่า

"ในเวลาที่ท่านทรงเป็นนายทหารประจำอยู่ในพระราชวังหลวงนั้น เจ้าพี่เจ้าน้องรุ่นเดียวกันมักจะมาประทับคุยกันใกล้ ๆ ประตูวัง เห็นคนเข้าออกเนืองแน่นอยู่เสมอ จึงทรงคิดกันว่า จะลองความรู้คนดูสักที แล้วทรงจดชื่อคน ๔ คน คือ ๑. ท่านขรัวโต (สมเด็จพระพุฒาจารย์) ๒. พระพุทธยอดฟ้า ๓. จำไม่ได้ว่าใคร ๔. อีนาคพระโขนง ให้คนคอยถามทุกคนที่เข้าออกประตูว่า ใน ๔ คนนี้รู้จักใครบ้าง? อีนาคพระโขนงชนะ! ทำให้คิดว่าอีก ๑๐๐ ปีข้างหน้าใครจะอยู่ในเมืองไทยในฐานะเช่นไร? ส่วนเสด็จพ่อของข้าพเจ้านั้น อย่างน้อยก็คงจะได้เสด็จอยู่ในพระนามว่า พระบิดาประวัติศาสตร์ดอกกระมัง"

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล คงชื่นพระทัยมิใช่น้อย ที่เพียง ๔ ปีต่อมา ในพุทธศักราช ๒๕๐๕ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโกได้ประกาศยกย่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ *เป็นบุคคลสำคัญของโลก* ผลงานที่ทรงสร้างสรรค์ตลอดจนงานพระนิพนธ์ยังเป็นที่รู้จักยกย่องทั้งในวงราชการและวงวิชาการจนทุกวันนี้ ตลอดจนทรงได้รับพระสมัญญา *"พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย"* ดังที่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงปรารภไว้ก่อนนั้น

ราชาศัพท์ใกล้ตัว

ในปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิด ไม่ว่าจะเป็นด้านข้อมูลข่าวสาร การจัดงานและกิจกรรมเทิดพระเกียรติในโอกาสต่างๆ หรือการได้เข้าเฝ้าฯ กราบบังคมทูลพระกรุณา การใช้ราชาศัพท์ให้ถูกแบบแผนจึงมิใช่เรื่องไกลตัว เพราะนอกจากเป็นการถวายพระเกียรติให้ถูกต้องแล้ว ยังเป็นการแสดงความรู้ในวัฒนธรรมทางภาษาอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และราชาศัพท์ใช้ไม่ยากอย่างที่คิด ดังเช่น

ราชาศัพท์ว่าด้วย ชื่อ

พระมหากษัตริย์ ใช้คำ **พระบาทสมเด็จพระ** นำพระปรมาภิไธย และยังมีวิธีเขียนพระปรมาภิไธยได้เป็น ๓ อย่าง คือ

๑. อย่างยิ่ง เขียนพระปรมาภิไธยเต็มตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ เช่น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดีจักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

๒. อย่างกลาง ละสร้อยพระปรมาภิไธย พระบรมนามาภิไธย เช่น

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. อย่างย่อ ย่อเอาแต่ส่วนสำคัญของพระปรมาภิไธยไว้ เช่น

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

ราชาศัพท์ว่าด้วยชื่อ เมื่อใช้เป็นคำนาม ต้องใช้ต่างกันไปตามชั้นของเจ้านาย เช่น

ราชาศัพท์	ความหมาย	ใช้แก่
พระปรมาภิไธย, พระบรมนามาภิไธย	ชื่อที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ	- พระมหากษัตริย์
พระนามาภิไธย	ชื่อที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ	- สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
พระนาม	ชื่อ	- พระมหากษัตริย์ถึงหม่อมเจ้า
อักษรพระปรมาภิไธย	อักษรย่อชื่อ	- พระมหากษัตริย์
อักษรพระนามาภิไธย	อักษรย่อชื่อ	- สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
อักษรพระนาม	อักษรย่อชื่อ	- พระราชวงศ์ตั้งแต่สมเด็จเจ้าฟ้าถึงหม่อมเจ้า

ราชาศัพท์ว่าด้วย การบอก รายงาน

ราชาศัพท์	ความหมาย	ใช้แก่
กราบบังคมทูลพระกรุณา	บอก, รายงาน	- พระมหากษัตริย์
กราบบังคมทูล	บอก, รายงาน	- สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
กราบทูล	บอก, รายงาน	- พระราชวงศ์ชั้นสมเด็จเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้า
ทูล	บอก, รายงาน	- หม่อมเจ้า

ราชาศัพท์ว่าด้วย การให้

ราชาศัพท์	ความหมาย	ใช้แก่
ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย	ให้ (ของที่ยกได้)	- พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวาย	ให้ (ของที่ยกขึ้นให้ไม่ได้, สิ่งที่เป็นนามธรรม)	- พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ถวาย	ให้ (สิ่งของและสิ่งที่เป็นนามธรรม)	- พระราชวงศ์ตั้งแต่สมเด็จเจ้าฟ้าถึงหม่อมเจ้า

คำว่า “ทูลเกล้าทูลกระหม่อม” “น้อมเกล้าน้อมกระหม่อม” “ปกเกล้าปกกระหม่อม” “เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม” “ใส่เกล้าใส่กระหม่อม” “โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม” “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม” “พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าพ้นกระหม่อม” เหล่านี้ การเขียนย่อว่า “ทูลเกล้าฯ” “น้อมเกล้าฯ” “ปกเกล้าฯ” ฯลฯ ก็ได้ แต่ในการอ่าน การพูด ต้องใช้คำเต็ม

(ประมวลจาก ราชาศัพท์ เฉลิมพระเกียรติฯ, สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๕๕)

ทุกวันแห่งความรัก

วิจิตร อาวะกุล

เกิดเป็นมนุษย์ เป็นสัตว์โลก ย่อมมีความขัดแย้งรบราฆ่าฟันกันไปทั่วโลก มีให้เห็นทุกยุค ทุกสมัย และจะมีอีกต่อไปไม่สิ้นสุด

ศาสนา จึงเป็นยาที่แก้ไขต้นเหตุของความขัดแย้ง ให้คนในโลกมีความรักและความเมตตากรุณาต่อกัน เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันก่อนในเบื้องต้น

มนุษย์เราจึงควรสร้างและมีความ **"รัก"** ต่อผู้อื่นขึ้นก่อนแล้วจึงฝึกฝนให้เกิดขึ้น มากขึ้นๆ อยู่เป็นนิตย์จนติดเป็นนิสัย เพราะความรักนอกจากจะทำให้เราสร้างมิตรได้มากมายแล้ว ยังส่งผลดีต่อชีวิตและการทำงานของเราอีกอย่างกว้างขวาง มีกัลยาณมิตรอยู่ร่วมโลกกันอย่างเป็นสุข ดังนั้น จึงควรรักกันและรักกันให้มากๆ ขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ หนักนิดเบาหน่อย ก็รู้จักให้อภัยกันบ้าง อย่าฝึกหัดความอาฆาตมาดร้าย ฝังจิตฝังใจมิรู้ลืม เป็นสิ่งไม่ดีไม่ควรทำ

ถ้าเรารักผู้อื่น ผู้อื่นก็จะรักเรา เป็นทางป้องกันความอิจฉาริษยา เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดจิตเมตตา จิตกุศล จิตสาธารณะ เป็นผู้รู้จักเสียสละเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือผู้อื่นได้ง่าย

นอกจากนั้น ความรักยังเป็นเกราะป้องกันไม่ให้ทำผิดศีลหลายข้อ เช่น ข้อทำร้ายเข่นฆ่าผู้อื่น การลักทรัพย์ การพูดปด โกหกหลอกลวงเพราะถ้าเรามีความรักผู้อื่น เราคงไม่ทำสิ่งไม่ดีดังกล่าวต่อคนที่เรารัก

ยิ่งไปกว่านั้นความรัก ยังช่วยป้องกัน บรรเทากิเลส ความโลภ โกรธ หลง และตัณหาความอยากมีอยากเป็น อยากได้ และอยากมีอีกมากมาย โดยเฉพาะความโกรธ ถ้าตัดได้ก็จะทำให้เกิดความเมตตากรุณาซึ่งเป็นธรรมะที่สูงขึ้นไปจาก "ความรัก" โดยทั่วไปสามารถป้องกันสิ่งชั่วร้าย ความไม่ดีไม่งามมาสู่ชีวิตของเราได้ด้วย

การฝึกฝน ฝึกหัดตนให้เกิดนิสัยรักและเมตตากรุณาต่อผู้อื่น (ภาวนา) จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผลในชีวิตประจำวัน ลองคิดและตรวจสอบดูว่าจาก "ความรัก" นี้จะก่อให้เกิดสิ่งต่อเนื่อง หรือพฤติกรรมที่ดีต่อเนื่องไปอย่างไรบ้าง

ให้ความรัก ให้ความเมตตากัน
ให้ความสุขต่อกัน ช่วยดับความทุกข์ร้อนต่อกัน
ให้น้ำใจไมตรีกัน สงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อกัน
มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน
บริสุทธิ์ จริงใจต่อทุกคน ทุกฝ่าย
การเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อคนอื่น เพื่อส่วนรวม
การทำบุญ การทำให้ผู้ด้อยกว่าพ้นความเดือดร้อน
เห็นประโยชน์ส่วนรวม มากกว่าส่วนตน
ความซื่อสัตย์ สุจริต
ความจงรักภักดีต่อองค์กร ประเทศชาติ

สิ่งดังกล่าวข้างต้น สามารถเกิดขึ้นได้จากคำว่า "รัก" ซึ่งทุกคนควรปลูกฝังและปฏิบัติทุกวัน ให้เป็นทุกวันแห่งความ "รัก"

หากขาดความรักใคร่ ปรองดอง สามัคคีกันแล้ว ความเจริญมั่นคงของประเทศชาติโดยส่วนรวมย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้

ความรักใคร่ สามัคคี ปรองดองประดุจญาติพี่น้อง มีความสำคัญและส่งผลต่อความมั่นคงและเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติและประชาชนในทุกๆ ด้าน ความรักยังช่วยขัดเกลากิเลส โลภ โกรธ หลง ของเราให้ลดน้อย เบาบางลงอย่างไม่น่าเชื่อ ลองทำดูซิ

บุคคล หน่วยงาน และโครงการดีเด่นของชาติ รับพระราชทานรางวัลเกียรติคุณ และเข็มเชิดชูเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ พระราชทานรางวัลเกียรติคุณ และเข็มเชิดชูเกียรติแก่บุคคล หน่วยงาน และโครงการดีเด่นของชาติ ประจำพุทธศักราช ๒๕๕๔ พลเอก ยุทธศักดิ์ ศศิประภา รองนายกรัฐมนตรี ประธานกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ เป็นหัวหน้าคณะ นำบุคคล ผู้แทนหน่วยงาน และผู้แทนโครงการดีเด่นของชาติ จำนวน ๑๑ ราย เข้ารับพระราชทานรางวัลเกียรติคุณและเข็มเชิดชูเกียรติ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๕๕

๑. บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาสังคม

นายแพทย์สมหมาย ทองประเสริฐ เป็นผู้ช่วยเหลือผู้ป่วยโรคมะเร็งที่หมดหวังในชีวิตให้กลับมามีความหวังอีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่จะมีกำลังใจต่อสู้ชีวิต และหายจากโรคร้าย ด้วยวิธีการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบันควบคู่กับใช้ยาสมุนไพรแบบแพทย์แผนโบราณที่ได้ผลดี ผู้ป่วยรายใดไม่มีเงินที่จะรักษา ก็ไม่คิดเงินค่ารักษา และได้มอบสูตรยารักษาโรคมะเร็งให้แก่องค์การเภสัชกรรม ผลิตเป็นยาสมุนไพรรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง ทำให้ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงยาสมุนไพรนี้ได้อย่างทั่วถึง และยารักษาโรคมะเร็งดังกล่าวมีราคาถูก

๒. หน่วยงานดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาสังคม

สำนักส่งเสริมและฝึกอบรมกำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ให้บริการวิชาการแก่สังคม โดยการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่ภาคการเกษตร ชุมชน และสังคม เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพ ส่งเสริม ให้โอกาส และช่วยเหลือคนหลายวัย หลายอาชีพให้ได้เรียนรู้และฝึกอาชีพ นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ส่งผลให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถอยู่ร่วมกันในชุมชน และสังคมได้อย่างมีความสุขที่ยั่งยืนตลอดไป

๓. หน่วยงานดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาสังคม

สถานีวิทยุ จส. ๑๐๐ บริษัท แปซิฟิค คอร์ปอเรชั่น จำกัด สถานีวิทยุแห่งแรกในประเทศที่เป็นต้นแบบการรายงานสด ปัญหาข่าวสารการจราจร และบริการสังคมตลอด ๒๔ ชั่วโมง สามารถช่วยเหลือสังคมในการเป็นสื่อกลางช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้แก่ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนได้อย่างทันท่วงทีในทุกเหตุการณ์ นอกจากนี้ยังจัดให้มีโครงการต่างๆ เพื่อช่วยเหลือสังคมมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี สถานีวิทยุ จส. ๑๐๐ เป็นที่รู้จักและได้รับความเชื่อมั่นจากประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะผู้ใช้รถใช้ถนน ในฐานะวิทยุจราจรที่มีส่วนช่วยเหลือสังคมของคนไทย ด้วยความมุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ โดยมีปณิธานว่า “ด้วยใจเพื่อสังคม”

๔. โครงการดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาสังคม

โครงการ “งานนิทรรศการผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์” กรมราชทัณฑ์ เป็นโครงการหนึ่งของกรมราชทัณฑ์ที่ดำเนินงานอย่างครบวงจร คือ การสอน การฝึกหัด การแสดง และการจำหน่าย โดยจัดหลักสูตรวิชาชีพและจัดฝึกอบรมให้แก่ผู้ต้องขัง เพื่อให้สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประกอบอาชีพภายหลังจากพ้นโทษ การแสดงผลิตภัณฑ์จากฝีมือผู้ต้องขัง และการจำหน่ายในงานนิทรรศการผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์ สามารถจำหน่ายสินค้าในแต่ละปีเป็นจำนวนเงินหลายสิบล้านบาท ซึ่งรายได้จากการจำหน่ายสินค้าจะแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ปันผลให้ผู้ต้องขัง เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับการจัดหลักสูตรรุ่นต่อๆ ไป และส่งกระทรวงการคลังเป็นรายได้แผ่นดิน จึงนับได้ว่าโครงการนี้เป็นประโยชน์อย่างมากต่อผู้ต้องขัง สังคม และประเทศชาติ

๕. หน่วยงานดีเด่นของชาติ สาขาพัฒนาเศรษฐกิจ

บริษัท เอ็มเอ็มพี คอร์ปอเรชั่น จำกัด เป็นบริษัทผู้ผลิตฟิล์มยืดถนอมอาหาร ฟิล์มยืดพันสินค้าสำหรับการเคลื่อนย้ายสินค้า และสินค้าต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น แผ่นอะลูมิเนียมฟอยล์ ฟิล์มกระชับสัดส่วน โดยบริษัทประกอบธุรกิจด้วยความโปร่งใสตามหลักธรรมาภิบาล ผลิตและจัดจำหน่ายสินค้าที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน จึงได้รับการเชื่อถือจากลูกค้าเป็นอย่างดีทั้งในประเทศและต่างประเทศทั่วโลก ทำให้สามารถสร้างงานและสร้างเงินจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของบริษัทฯ ดังเช่น เมื่อพุทธศักราช ๒๕๕๓ บริษัทสามารถนำเงินตราเข้าประเทศได้มูลค่าถึงสองพันล้านบาท สามารถสร้างงานและส่งเสริมเศรษฐกิจของชาติให้เป็นผู้ส่งสินค้าของคนไทยสู่ตลาดโลกได้อย่างภาคภูมิใจ

๖. โครงการดีเด่นของชาติ สาขาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โครงการรางวัลลูกโลกสีเขียว สถาบันลูกโลกสีเขียว บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นโครงการที่ส่งเสริมให้บุคคล ชุมชน หรือกลุ่มบุคคลต่างๆ ร่วมสร้างสรรค์ผลงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในรอบ ๑๒ ปี ที่ผ่านมา มีพื้นที่ป่าต้นน้ำกว่า ๑,๖๐๐,๐๐๐ ไร่ พื้นที่ป่าชายเลนกว่า ๒๕,๐๐๐ ไร่ เป็นผลสัมฤทธิ์จากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโครงการรางวัลลูกโลกสีเขียวอย่างประจักษ์ชัด ปัจจุบันได้จัดตั้งเป็นสถาบันลูกโลกสีเขียว ดำเนินงานอย่างกว้างขวาง ยั่งยืน ทั้งด้านเครือข่ายและองค์ความรู้ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในระบบนิเวศน์ มีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขที่ยั่งยืนตลอดไป

๗. บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุรพล อิสรไกรศีล ผู้เชี่ยวชาญด้านอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นบุคคลแรกที่ได้ริเริ่มการปลูกถ่ายไขกระดูกมาใช้รักษาผู้ป่วยโรคต่างๆ ในประเทศไทย และได้จัดตั้งศูนย์ปลูกถ่ายไขกระดูกขึ้นเป็นแห่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ริเริ่มการปลูกถ่ายเซลล์ต้นกำเนิดเม็ดเลือด ทำให้

สามารถรักษาโรคลิวคีเมีย โรคโลหิตจางอะพลาสติก และผลงานที่สำคัญคือเป็นผู้ริเริ่มการปลูกถ่ายเซลล์ต้นกำเนิดเม็ดเลือดจากสายสะดือทารกในการรักษาโรคธาลัสซีเมียให้หายขาดเป็นครั้งแรกในโลก ผลงานค้นคว้าวิจัยดังกล่าวได้รับการยอมรับทั้งในและต่างประเทศ นับว่ามีคุณประโยชน์เป็นที่ประจักษ์แก่ส่วนรวม และประเทศชาติ

๘. บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ศาสตราจารย์สมชาย วงศ์วิเศษ ผู้เชี่ยวชาญด้านวิศวกรรมเครื่องกล คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ผู้นำศาสตร์การถ่ายเทความร้อน และมวลกลศาสตร์การไหลและเธอร์โมไดนามิกส์ มาประยุกต์เพื่อพัฒนาอุปกรณ์แลกเปลี่ยนความร้อนในระบบการทำความเย็นและการปรับอากาศให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้สามารถลดการใช้พลังงานและรักษาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ผลงานหลายเรื่องได้จดสิทธิบัตรและนำไปตีพิมพ์เผยแพร่ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ เป็นการยอมรับในองค์ความรู้และนำไปใช้ประโยชน์ต่อสังคม สร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศชาติ

๙. โครงการดีเด่นของชาติ สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

โครงการนวัตกรรมเทคโนโลยีเพื่อความยั่งยืนของอุตสาหกรรมยางพาราไทย ศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ เป็นการศึกษาวิจัยเปลี่ยนวิธีการผลิตน้ำยางข้นโดยไม่ใช้แอมโมเนีย เรียกวิธีการนี้ว่า แท็ปส์ (TAPS) ซึ่งเป็นนวัตกรรมเทคโนโลยีใหม่ระดับโลก และกระบวนการแยกยางจากตะกอนของเสีย หรือน้ำทิ้งในกระบวนการผลิตน้ำยางข้น เพื่อกลับมาใช้ใหม่ เรียกกระบวนการนี้ว่า กราส (GRASS) เป็นเทคโนโลยีใหม่ระดับโลกเช่นกัน ซึ่งสามารถแยกยางจากตะกอนของเสียได้มากกว่าวิธีการดั้งเดิม ทั้งยังช่วยกำจัดของเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิตน้ำยางข้น และยังเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยการนำยางกลับมาใช้ใหม่ ปัจจุบันวิธี **แท็ปส์** และกระบวนการ **กราส** ได้เผยแพร่สู่ผู้ประกอบการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทำให้อุตสาหกรรมยางพาราไทยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรสวนยาง โรงงาน และชุมชนใกล้เคียงกับโรงงานมีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นต้นแบบในด้านเทคโนโลยีการผลิตน้ำยางพาราอย่างครบวงจรและยั่งยืนต่อไป

๑๐. บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาเผยแพร่เกียรติภูมิของไทย

นางเพ็ญพรรณ สิทธิไตรย์ เป็นผู้จรรโลงศิลปะการแกะสลัก ผัก ผลไม้ และเครื่องสดที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ไทยทั้งรูปแบบและลวดลายที่วิจิตรงดงามอย่างหาที่เปรียบมิได้ ได้เผยแพร่สู่สายตาชาวโลก สร้างความชื่นชมแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้ ได้อนุรักษ์งานแกะสลักเครื่องสดที่มีค่ายิ่งมิให้สูญหาย ด้วยการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ชาวไทยและชาวต่างประเทศ สาธิตและเขียนตำราวิชาการจำนวนมาก นับได้ว่าเป็นศิลปินที่มีความมุ่งมั่นต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะ และมีคุณูปการต่อวงการศิลปะอย่างยิ่ง

๑๑. หน่วยงานดีเด่นของชาติ สาขาเผยแพร่เกียรติภูมิของไทย

นาฏยศาลา หุ่นละครเล็ก (โจหลุยส์) เป็นคณะหุ่นละครเล็ก ที่ดำเนินงานโดย นายสาคร ยังเขียวสด หรือครูโจหลุยส์ มาตั้งแต่สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ และปัจจุบันยังคงดำเนินงานโดยลูกหลานของครูโจหลุยส์ ที่มีความมุ่งมั่นจะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยในด้านหุ่นละครเล็ก และได้พัฒนาการแสดงส่วนหนึ่งให้เป็นศิลปะร่วมสมัยโดยอนุรักษ์ศิลปะดั้งเดิมของไทยด้วย จนเป็นที่ชื่นชอบทั้งในหมู่คนไทยและในนานาประเทศ จากการได้รับเชิญไปเผยแพร่การแสดงสู่สายตาชาวโลก และได้รับการยอมรับในศิลปะและความสามารถ ทำให้ได้รับรางวัลจากการประกวดระดับนานาชาติเป็นจำนวนมาก การแสดงหุ่นละครเล็กของนาฏยศาลา หุ่นละครเล็ก (โจหลุยส์) นับเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม อันทรงคุณค่ายิ่งของชาติที่งดงามด้วยท่วงท่าและลีลาการเชิดที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย

ปฏิทินกิจกรรมเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
เดือนเมษายน – มิถุนายน ๒๕๕๕

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม/โครงการ	สถานที่
ทุกวันศุกร์ของเดือน เวลาหลังข่าวภาคค่ำ	การเผยแพร่สารคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ เริ่มออกอากาศตั้งแต่เดือนมกราคม ๒๕๕๕ เป็นต้นไป	ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทุกช่อง
๓๑ มีนาคม – ๒ เมษายน ๒๕๕๕ เวลาหลังข่าวภาคค่ำ	การเผยแพร่สารคดีโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ๒ เมษายน ๒๕๕๕	ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ทุกช่อง
๒๖ – ๒๗ เมษายน ๒๕๕๕	การประชุมสัมมนาเครือข่ายวิทยากรอาสาสมัครเอกลักษณ์ของชาติ	โรงแรมปรินซ์พาเลซ กรุงเทพฯ
๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕	พิธีมอบรางวัลครอบครัวประชาธิปไตยตัวอย่างประจำปี ๒๕๕๕	หอประชุมกรมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพฯ
๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๕	การอบรมเรื่อง “เอกลักษณ์ของชาติสำหรับเยาวชน”	โรงเรียนนางแล อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๕	การอบรมเรื่อง “เอกลักษณ์ของชาติสำหรับเยาวชน”	โรงเรียนเม็งรายมหาราชวิทยาคม อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๕	การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การศึกษาและพัฒนาการจัดทำสาระการเรียนรู้เอกลักษณ์ของชาติ ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑”	โรงแรมเวียงอินทร์ อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
๑๘ – ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๕	การจัดปฐมนิเทศด้านเอกลักษณ์ของชาติแก่ผู้เกี่ยวข้องกับงานด้านวิเทศ รุ่นที่ ๗๑	มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ วิทยาเขตรังสิต จังหวัดปทุมธานี
มกราคม – มีนาคม ๒๕๕๕ ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๖.๔๕ – ๐๗.๐๐ น.	การเผยแพร่บทความสดุดีบุคคลสำคัญ สัปดาห์ละ ๑ เรื่อง	สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย FM 92.5, AM 819, AM 891, www.prd.go.th

